

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
HUMANITĀRO UN SOCIĀLO ZINĀTŅU INSTITŪTS

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTES
STARPTAUTISKO ZINĀTNISKO KONFERENČU
RAKSTU KRĀJUMS

Starptautiskās zinātniskās konferences
“*Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2015*”
materiāli
(2015. gada 16.–17. oktobris)

II DAĻA. VALSTS UN TIESĪBU AKTUĀLĀS PROBLĒMAS

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCES OF
FACULTY OF SOCIAL SCIENCES OF
DAUGAVPILS UNIVERSITY

The materials of the International Scientific Conference
“*Social Sciences for Regional Development 2015*”
(16th–17th October, 2015)

PART II. CURRENT PROBLEMS OF STATE AND LAW

~ DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKAIS APGĀDS “SAULE” ~

2016

Apstiprināts DU Humanitāro un sociālo zinātņu institūta Zinātniskās padomes sēdē 2016. gada 19. septembrī, protokols Nr. 9.

Meņšikovs V. (zin. red.) *Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. Starptautiskās zinātniskās konferences "Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2015" materiāli. II daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas.* Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 2016. 138 lpp.

Rakstu krājuma redakcijas kolēģija:

Prof., Dr. sc. soc. **V. Meņšikovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskais redaktors
Vadošā pētniece, Dr. oec. **O. Lavriņenko** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (ekonomika)
Doc., Dr. paed. **I. Ostrovska** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (socioloģija)
Prof., Dr. iur. **J. Teivāns-Treinovskis** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (tiesību zinātne)
Prof., Dr. hab. paed., Dr. hab. psych. **A. Vorobjovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (sociālā psiholoģija)
Prof., Dr. hab. oec. **V. Kosiedovskis** (Nikolaja Kopernika Universitāte Toruņā, Polija)
Prof., Dr. hab. sc. soc. **A. Matulionis** (Lietuvas Sociālo pētījumu centrs, Lietuva)
Asoc. prof., Dr. iur. **J. Neimanis** (Latvijas Universitāte, Latvija)
Pētniece, Dr. psych. **M. Ņesterova** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Dr. iur. **M. Potapovs** (Novosibirskas Valsts tehniskā universitāte, Krievija)
Pētniece, Dr. oec. **O. Ruža** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. sc. soc. **M.J. Šoutena** (Koviljas Universitāte, Portugāle)
Prof., Dr. oec. **J. Vankeviča** (Vitebskas Valsts Tehnoloģiskā universitāte, Baltkrievija)
Prof., Dr. iur. **V. Zahars** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Recenzenti:

Prof., dr. iur. **Vitolds Zahars** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., dr. iur. **Jānis Ivančiks** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., dr. iur. **Jānis Teivāns-Treinovskis** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Rakstu krājumā iekļauti Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes un Humanitāro un sociālo zinātņu institūta starptautiskās zinātniskās konferences (2015. gada 16.–17. oktobris) materiāli: augstskolas zinātnieku, doktorantu, kā arī citu Latvijas un ārzemju sadarbības augstskolu zinātnieku raksti tiesību zinātnes nozarē.

Par rakstos atspoguļotajiem faktiem, viedokļiem un terminoloģiju atbild rakstu autori.

Ir iekļauts datu bāzē: / Included in the database: / Включён в базу данных:
Electronic Journals Library of University of Regensburg.

ISSN 2255-8853

ISBN 978-9984-14-770-3

© Daugavpils Universitāte, 2016

SATURS

<i>N. Jefimovs</i> (Latvija) Mediācijas piemērošanas tipoloģizācija un mediācijā iesaistīto subjektu klasifikācija	5
<i>A. Kipāne</i> (Latvija) Bulings un mobings kā kriminoloģiska kategorija	17
<i>V. Kalašnikovs</i> (Latvija) Krimināltiesisko un kriminālprocesuālo normu interpretācijas atsevišķi teorētiskie aspekti	40
<i>J. Radionovs</i> (Latvija) Fiziskās personas maksātspējas process un ar to saistītas problēmas	46
<i>J. Kaļiņina</i> (Latvija) Vajāšana – viena no vardarbības ģimenē izpausmes formām	52
<i>M. Krūmiņš</i> (Latvija) Ar sertifikātu aizsargāta elektroniska dokumenta izmantošana civillietās	58
<i>Ē. Krutova</i> (Latvija) Policiju reģionālās sadarbības modeļi	65
<i>D. Ose</i> (Latvija) Atbrīvošana no pierādīšanas civilprocesa likuma 96. panta trešās daļas kontekstā	72
<i>Z. Sedlova</i> (Latvija) Pārkāpuma procedūra kā kontroles mehānisms jautājuma prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai neuzdošanas gadījumā	80
<i>V. Prudņikovs</i> (Latvija) Bērnu pārrobežu nolaupīšanas civilprocesuālie aspekti	89
<i>L. Neimane</i> (Latvija) Reversā ietekmes uz vidi novērtējuma ieviešana Latvijā	97
<i>M. Sumbarova</i> (Latvija) Izmeklēšanas darbības – konfrontēšanas veikšanas rezultātu pierādījuma nozīme kvalitatīvā noziegumu izmeklēšanā	106
<i>A. Zile</i> (Latvija) Papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma atdalīšanas metodes un to attīstības tendences	114
<i>Я. Тейванс-Трейновскис, Д. Игнатов</i> (Латвия) Взаимосвязь социально-экономических и индивидуально- криминогенных факторов в процессе формирования преступной личности	124
Ziņas par autoriem	134

MEDIĀCIJAS PIEMĒROŠANAS TIPOLOĢIZĀCIJA UN MEDIĀCIJĀ IESAISTĪTO SUBJEKTU KLASIFIKĀCIJA

Mediācija kā viena no alternatīvām strīdu noregulēšanas metodēm ir jauninājums mūsu tiesību sistēmā. Vairākuma gadījumos minētais process un tās realizācija nav noregulēta ar tiesību normām. Mediācijas procesa īstenošanā vienmēr piedalās trešā neitrālā persona, kuru apzīmē ar terminu “mediators”. Mediācijas institūts ir pazīstams jau no seno civilizāciju laikiem, kad dažāda rakstura tiesiskos konfliktus mēģināja izšķirt ārpus tā laika normatīvā regulējuma rāmjiem. Mediācijas procesa sekmīgai izmantošanai tagadējā tiesību sistēmā ir svarīgi zināt tās sākotnējo nozīmi. Tāpat ir nepieciešams paredzēt tās izmantošanas juridiskās sekas, tādējādi dodot strīda pusēm papildu motivāciju izmantot minēto procesu sava strīda noregulējumam. Mediācijas process balstās uz īpašiem nosacījumiem un principiem, kas nodrošina minēta procesa efektīvu un sekmīgu izmantošanu. Mediācijas izmantošana vislielāko popularitāti ir ieguvusi civiltiesisko strīdu noregulēšanas jomā. Krimināltiesisko konfliktu noregulēšana caur mediāciju notiek stingro likumdošanas rāmju ietvaros, ļaujot izmantot minēto procesu tikai īpašo kategoriju strīdos, kurās ir iesaistīti noteikti dalībnieki. Mediācijas izmantošanas priekšrocības visbiežāk ir saistītas ar strīda pušu lielāko apmierinātību ar strīda noregulēšanas rezultātu, mazākām izmaksām un ātrāko (salīdzinājumā ar konvencionālām tiesu iestādēm) konflikta noregulējumu. Mediācijas procesam ir liels attīstības potenciāls un tās piemērošanas popularitāte ir atkarīga no likumdevēja gribas. Latvijas tiesību sistēmā minētais institūts tika ieviests līdz ar Mediācijas likuma pieņemšanu, ļaujot izmantot mediācijas procesu visās procesuālajās stadijās civiltiesisko konfliktu noregulēšanas procesā. Vienlaikus krimināltiesisko strīdu noregulēšanas process lielākā mērā balstās uz imperatīvām tiesību normām, nesekmējot tās izmantošanas popularitātei plašāko kategoriju strīdos. Mediācijas procesa izpratnes atvieglošanai krimināltiesisko konfliktu noregulēšanas jomā šo procesu un tajā iesaistītos subjektus var klasificēt pēc dažādiem tipiem un pēc dažādiem kritērijiem.

Atslēgas vārdi: mediācija, mediācijas izpratne, mediācijas tipi, mediācijas subjekti.

J. Bolis savā publikācijā “Mediācija: pielietojums Amerikas Savienotajās Valstīs un perspektīvas Latvijā” norāda, ka mediācija ir ārpus-tiesas process, kur kāda profesionāli izglītota neitrāla persona, kas nav iesaistīta strīdā, palīdz pusēm pašām rast strīda risinājumu (Bolis 2011). Mediācijas institūtu ir iespējams apskatīt no dažādām pozīcijām, proti,

cietušā, vainīgā vai mediatora puses. Cenšoties rast minētās parādības izpratni, autors izdala vairākus kritērijus un tipus, kas palīdz vispusīgi izpētīt mediācijas procesu.

Tipoloģija ir priekšmetu vai parādību klasifikācija pēc noteiktām kopējām (tipa) pazīmēm (<http://en.wiktionary.org/wiki/tipolo%C4%A3ija>). Ar tipoloģizācijas palīdzību ir iespējams noskaidrot zinātnisko patiesību, kas ļauj identificēt mediācijas tipus. Mediācijas tipoloģiju ir nepieciešams noformulēt, lai noteiktu iespējamās pieejas mediācijas izmantošanas veicināšanai krimināltiesisko strīdu izšķiršanas jomā. Ar mērķi izpētīt teorētiskās atziņas, kas ir saistītas ar mediācijas tipoloģizāciju, autors ir apkopojis ievērojamāko zinātnieku un mediācijas pētnieku viedokļus. Zinātniskās literatūras analīze ļauj secināt, ka pastāv dažādas pieejas mediācijas tipoloģijas noteikšanai.

Profesors A. Sandu (*A. Sandu*) izdala vairākus mediācijas tipus: atvieglojošā mediācija, kad mediators izmanto vairākās metodes ar mērķi palīdzēt strīda pusēm panākt abpusējo izlīgumu, kas tiek labprātīgi atzīts un ievērots no visām strīdā iesaistītajām pusēm; vērtējošā mediācija, kad mediators ir iesaistīts mediācijas procesa kontrolē, pats piedāvā pusēm strīda izšķiršanas variantus un aktīvi izsaka strīda pusēm savu viedokli par konflikta būtību; pārveidojošā mediācija, kur centrālais elements ir strīda pušu atbalstīšana ar mērķi mudināt tās saprast un atzīt prētējās puses vajadzības, intereses un viedokli par konflikta būtību; narratīvā mediācija, kas secina, ka abas strīdā iesaistītās puses uztver konfliktu atšķirīgi, tāpēc mediatora galvenais mērķis ir apvienot abu strīda pušu viedokļus par strīda būtību un piedāvāt kopīgu, alternatīvu konflikta izšķiršanas variantu; pateicības mediācija, kas uztver mediācijas procesu kā konsensusa panākšanu starp strīda pusēm, izmantojot aptaujas metodes (Sandu 2014).

R. M. Kalkins (*R. M. Calkins*) daļa mediāciju uz ietekmējošo mediāciju, tiesas mediāciju, apspriedes mediāciju, saistošu mediāciju. Ietekmējošā mediācija tiek izmantota vispārējā tiesvedības procesā, kas norisinās bez strīda pušu piedalīšanās, kad mediators komunicē ar pusēm, pušu pārstāvjiem un tiesu, ziņojot par pušu viedokli (atbildēm) par lietas izšķiršanai svarīgiem apstākļiem. Tiesas mediācija piešķir iespējas strīda pusēm labāk izvērtēt visus strīda apstākļus, kas izpaužas kā tiesas nozīmēto mediatoru sagatavotā un tiesai iesniegtā atzinumā iekļauto strīda pušu tiesas sēdēs prezentēto faktu novērtēšanu. Apspriedes mediācija, kas lielāko uzsvāru liek uz komunikācijas uzlabošanu starp konflikta pusēm, norāda uz mediācijas procesa priekšrocībām, kad tās norisinās brīvā

atmosfērā bez pušu pārstāvju piedalīšanās. Saistošā mediācija, kas izpaužas strīda pusēm saistošā mediatora noteiktā konflikta noregulēšanas nosacījumu ievērošanā gadījumā, ja puses nebija panākušās strīda izšķiršanu, izmantojot pārējās mediācijas formas (Calkins 2010).

Sv. Džona Universitātes Tiesību Skolas profesore E. Vorda (*E. Ward*) publikācijā “Obligātā ar tiesu saistītā alternatīvā strīdu risināšana Amerikas Savienoto Valstu federālajās tiesās: panaceja vai pandēmija?” (“*Mandatory Court-Annexed Alternative Dispute Resolution in the United States Federal Courts: Panacea or Pandemic?*”) (Ward 2007) ir tipoloģizējusi mediāciju divās grupās: 1) brīvā, privātā mediācija, kas eksistē un tiek izmantota ārpus valsts izveidotās tiesu sistēmas; 2) ar tiesu iestādēm saistītā mediācija, kas tiek izmantota valsts pieņemto normatīvo aktu ietvaros parasti pēc tiesu iestāžu iniciatīvas un tās rezultātam ir juridiski saistošā daba.

Profesors A. V. Litvinovs (*A. В. Литвинов*) grāmatā “Ievads mediācijā” (“*Введение в медиацию*”), (Литвинов 2011) tipoloģizējot mediāciju Krievijā, izdala šādus mediācijas tipus: 1) klasiskā mediācija, kas sākas no strīda pušu vienošanās par mediācijas izmantošanas uzsākšanu un beidzas ar strīda pušu panākto konflikta izbeigšanas nosacījumu izpildi; 2) iekšsistēmas mediācija, kas nozīme, ka mediators organizē strīda pušu samierināšanas procesu, bet vienlaikus mediators ir daļa no strīda sistēmas; 3) advokāta mediācija, kad mediatora funkcijas pilda strīda pušu juridiskie pārstāvji vai kopīgi izvēlētais advokāts-mediators; 4) pārrunu mediācija, kas nozīme, ka mediators organizē pušu strīda izšķiršanu, rīkojot pārrunas un diskusijas. O. V. Alahverdova (*О. В. Алахвердова*) un A. D. Karpenko (*А. Д. Карпенко*) iedala mediāciju uz 1) apskates mediāciju, kas izvirza par mērķi noteikt strīda priekšmetu un strīda robežas; 2) strīda noregulēšanas mediācija, kuras mērķis ir konflikta noregulējums un abpusēji pieņemamās vienošanās panākšana; 3) konfliktu ierobežojošā mediācija, kas izvirza par mērķi izstrādāt uzvedības noteikumus, pateicoties kuriem, pusēm būs iespēja turpināt uzturēt savu dialogu; 4) līgumu noslēgšanas mediācija, kas tiek izmantota pārrunu procesā ar mērķi noslēgt līgumus. Izvirza par mērķi darījuma partneru viennozīmīgās izpratnes rādīšanu par pozīcijām un turpmākām interesēm; 5) politiskā lēmuma izstrādes mediācija, kas izvirza par mērķi konflikta prevenciju (Алахвердова 2007). Papildus tam, O. V. Alahverdova publikācijā “Mediācija kā sociāli psiholoģiskais fenomēns” (“*Медиация как социально-психологический феномен*”) runa par 1) mediāciju kā sekretāra starpniecību, kas izpaužas mediatora darbībā, vadot un organizējot mediācijas procesu; 2) me-

diācija – konsultēšana, kad mediators aktīvi strādā ar strīda subjektīvo pusi; 3) strukturētā mediācija, kad mediators strādā ar katru no strīda pusēm atsevišķi; 4) mediācija ar varu, kas nozīmē mediatora tiesības ar morālā spēkā palīdzību iedarboties uz pusēm (Аллахвердова). S. I. Kalašnikova (*С. И. Калашникова*), tipoloģizējot mediāciju, daļa to uz 1) preventīvo mediāciju, kas ir domāta konflikta novēršanai un 2) rādītā strīda mediāciju, kas kalpo pastāvošā konflikta izšķiršanai (Калашникова 2010). A. A. Matjuškina (*А. А. Матюшкина*) tipoloģizē mediāciju uz 1) brīvprātīgu, kad pašām strīda pusēm ir tiesības pieņemt lēmumu par piedāvātās mediācijas izmantošanu strīda izšķiršanai un 2) obligātu mediāciju, kad lēmums par mediācijas izmantošanu strīda pusēm ir saistošs (Матюшкина). С. А. Šamlikašvili (*С. А. Шамликашвили*) daļa mediāciju uz 1) kopējā mediācija, kad abas strīda puses vienlaicīgi piedalās strīda izšķiršanā; 2) šatla mediācija, kad mediators sadarbojas ar katru no strīda pusēm atsevišķi; 3) vienatnes mediācija, kad mediāciju organizē viens mediators; 4) ko-mediācija, kurā piedalās vairāki mediatori; 5) klātienes mediācija, kad visas strīda puses fiziski atrodas vienās telpās; 6) neklātienes mediācija, kad strīda puses mijiedarbojas caur elektroniskajiem komunikācijas līdzekļiem (Шамликашвили 2012). A. A. Koļesnikovs (*А. А. Колесников*) un M. K. Denisovs (*М. К. Денисов*) tipoloģizē mediāciju uz 1) tīru mediāciju un 2) kombinēto mediāciju (Колесников 2013).

Arkopojot minēto, jāatzīmē, ka klasificējot mediācijas veidus, ir svarīgi noteikt mediācijas tipoloģijas kritērijus.

Piemēram, ja mediācijas tipoloģijas kritērijs ir mediatora pozīcija mediācijas procesā, tad mediācijas veidi varētu būt: 1) starpniecības mediācija (mediators pilda starpnieka lomu); 2) konsultējošā mediācija (mediators pilda pušu konsultanta pienākumus); 3) individuālizētā mediācija (mediators sniedz individuālās konsultācijas katrai no strīda pusēm); 4) saistības uzliekošā mediācija (mediators uzliek pienākumus katrai no strīda pusēm). Klasificējot mediāciju pēc procesa izmantošanas jomas, ir iespējams cits sadalījums: 1) civiltiesiskā mediācija (izmanto civiltiesisku strīdu noregulēšanai); 2) krimināltiesiskā mediācija (izmanto krimināltiesisko strīdu noregulēšanai); 3) administratīvi tiesiskā mediācija (izmanto administratīvo un administratīvi procesuālo strīdu izšķiršanai). Klasificējot mediāciju pēc tās izmantošanas paredzamības normatīvajos aktos, ir iespējams mediācijas iedalījums uz 1) privāto mediāciju, kas tiek īstenota neatkarīgi no tiesas procesa, pēc strīda pušu izvēlētajiem strīda noregulēšanas noteikumiem un 2) publisko mediāciju, kuras izman-

tošanas nosacījumi un izmantošanas sekas ir paredzētas normatīvajos aktos.

Krimināltiesisko strīdu noregulēšanas skatījumā var izdalīt pušu mediāciju līdz kriminālprocesuālo darbību veikšanas, pušu mediāciju kriminālprocesuālo darbību veikšanas laikā un pušu mediāciju pēc vainīgās personas notiesāšanas.

Autora ieskatā, analizējot mediācijas izmantošanas līmeni, var izdalīt privāttiesisko mediāciju (izmanto strīdu izšķiršanai starp fiziskām un juridiskām personām privāto tiesību ietvaros), publisko tiesību mediāciju (izmanto strīdu izšķiršanai starp fiziskām un juridiskām personām publisko tiesību ietvaros) un politisko mediāciju (izmanto konfliktu noregulēšanai nacionālajā vai pārnacionālajā līmenī starp valstīm, politiskām partijām, interešu grupām, nevalstiskām organizācijām, u.tml.). Kā piemēru politiskai mediācijai var minēt Ukrainas valdības un Jaunkrievijas līderu pārrunu sesijas Minskā, Baltkrievijā 2014. gada septembrī, (<http://rt.com/news/185304-minsk-ukraine-peace-talks/>) piedaloties Krievijas Federācijas, Eiropas Savienības un Amerikas Savienoto Valstu pārstāvjiem, kuru rezultātā puses panāca vienošanās par pamiera ieviešanu un plašāku autonomiju piešķiršanu Luganskas un Doņeckas reģioniem Ukrainas valsts sastāvā.

Ja mediāciju klasificē pēc strīda pušu savstarpējo attiecību vienotības viedokļa, tad jāizdala gadījumi, kad mediācijas uzsākšana notiek 1) pēc cietušā iniciatīvas; 2) pēc vainīgās personas iniciatīvas; 3) pēc trešās neitrālās puses iniciatīvas; 4) pēc abu pušu iniciatīvas.

Autora ieskatā, visvairāk varētu būt izplatīta mediācijas izmantošana pēc abu pušu iniciatīvas. Tas ļauj pusēm nepastarpināti vienoties par strīda izbeigšanas nosacījumiem, vēlāk griežoties pie neatkarīgā mediatora un, ar viņa palīdzību, leģitimizējot iepriekš panākto vienošanās. Vienlaikus, mediācijas uzsākšanai pēc abu pušu iniciatīvas ir arī trūkumi: iespēja vienai strīda pusei (parasti cietušajam) būt pakļautai citas puses pretējām interesēm, rezultātā, upurējot daļu no savām interesēm.

Autors izdala vēl vienu mediācijas klasifikācijas kritēriju: mediācijas sistēmiskais līmenis. Pamatojoties uz šo kritēriju, mediācija var 1) pastāvēt ārpus valsts tiesu sistēmas kā fakultatīvais un no valsts puses neatzītais strīdu risināšanas process; 2) institucionālā mediācija, kas tiek piemērota, tikai pamatojoties uz valstī spēkā esošām tiesību normām un kuras izmantošanas rezultāts ir obligāts priekš izpildei; 3) jaukta mediācija, kuras izmantošanas rezultātam ir saistošs spēks tikai šauros likumā paredzētajos gadījumos (piemēram, īpašu kategoriju krimināltiesiskajos strīdos), bet

citos gadījumos tās izmantošanas ierobežojumi (un izmantošanas rezultāti) vispār nav paredzēti.

Mediācijas mērķi vainīgās personas skatījumā tipoloģizēs mediāciju uz novērsošo mediāciju un atvainojošo mediāciju. Novērsošā mediācija ir domāta vainīgās personas darbību veikšanai, kas var novērst vainīgā nodarīto kaitējumu cietušanai. Atvainojošā mediācija ir izmantojama strīdos, kuros nodarīto kaitējumu novērst nav iespējams, tad vainīgā persona ar savu atvainošanos veicina cietušajam nodarītā kaitējuma negatīvā efekta samazinājumu.

Mediācijas mērķi cietušās personas skatījumā tipoloģizēs mediāciju uz skaidrošo mediāciju un atlīdzināšanas mediāciju. Skaidrojošā mediācija ir paredzēta izpratnes rādīšanai cietušajai personai par konflikta rašanās apstākļiem un vainīgās personas motivācijas noskaidrošanai, vēršot pret cietušo savu negatīvo darbību. Atlīdzināšanas mediācija ir izmantojama cietušās personas aizskārto interešu novēršanai un nodarītā kaitējuma mīkstināšanai.

Mediācijas mērķi mediatora skatījumā tipoloģizēs mediāciju uz apspriešanas mediāciju, konsultējošo mediāciju, separāto mediāciju un uzliekošo mediāciju. Apspriešanas mediācijā mediatora rīcība ir vērsta uz dialoga rādīšanu starp strīda pusēm, fiksējot procesa gaitu un neiejaucoties pušu dialogā. Konsultējošajā mediācijā mediatora galvenais mērķis ir nodibināt dialogu starp strīda pusēm, vēlāk iejaucoties pušu komunikācijā un sniedzot savus vērtējumus par pušu dialoga detaļām – strīda faktiem un apstākļiem ar mērķi novērst katras puses negatīvo priekšstatu par otru pusi. Separātajā mediācijā mediatora galvenais mērķis ir strādāt individuāli ar katru no strīda pusēm, sniedzot individuālā rakstura konsultācijas un veicinājot pušu savstārpējo tuvināšanos. Uzliekošajā mediācijā mediatora galvenais mērķis ir pašam izstrādāt strīda izbeigšanas nosacījumus, piedāvāt tās strīda pusēm un pārliecināt puses tās ievērot.

Mediācijas subjekti krimināltiesisko strīdu izšķiršanas jomā. Autors norāda, ka mediācijas subjektu noteikšanai, kuri palīdz un veicina krimināltiesisko strīdu izšķiršanu, ir neapšaubama teorētiskā un praktiskā nozīme. Jautājumi, kas skar mediācijas subjektu noteikšanu, bija un arī paliek vairāku pētnieku interešu redzeslokā (Sussman 2013; Finkelstein, Lifshitz 2010; Clark 2013). Neskatoties uz lielu mediācijas pētniecisku aktivitāti, mediācijas subjekta viennozīmīga noteikšana zinātniskajā literatūrā nav sastopama.

Autors uzskata, ka mediācijas subjekts ir cieši saistīts ar jēdzienu “mediācija”, kas, savukārt, ir nodefinēta vairākos tiesību aktos un dok-

trināļajos informācijas avotos. Ņemot vērā, ka mediācija ir iespējamā vairākās dzīves jomās un dažādās tiesiskajās attiecībās, arī mediācijas subjekta izpratne var attiecīgi mainīties.

Mediācijas obligātais subjekts krimināltiesisko strīdu izšķiršanas jomā. Mediācijas obligātais subjekts tas ir tās subjekts, bez kura dalības mediācija nevar notikt. Pēc autora domām, mediācijas obligātais subjekts ir jebkura persona, kas izmanto mediāciju sava krimināltiesiskā strīda izšķiršanai. Autors norāda, ka persona var izmantot mediāciju tikai tādā gadījumā, ja viņa ir kļuvusi par kriminālpārkāpuma vai noziedzīga nodarījuma dalībnieku (cietušo vai vainīgu) un vēlas noregulēt savu konfliktu ar prētējo pusi, piesaistot trešu neitrālo personu. No tā izriet, ka visas personas, kas ir izdarījuši krimināltiesisko pārkāpumu vai krimināltiesiskā pārkāpuma upuri, var būt par mediācijas obligātajiem subjektiem krimināltiesisko strīdu izšķiršanas jomā.

Atsevišķi pētnieki paplašina šo sarakstu ar mediatoriem (Nolan-Haley 2012). Autora ieskatā, tāda pieeja ir atbalstāma tāpēc, ka mediācija kā process var norisināties tikai trešās neitrālās personas klātbūtnē (Bush 2013). Minētajai trešai personai ir jāorganizē un jāvada mediācijas procesu. Savukārt, strīda pušu pārstāvji nevar tikt uzskatīti par obligātiem mediācijas subjektiem krimināltiesisko strīdu izšķiršanas jomā. Jebkura persona mediācijas procesā var pārstāvēt sevi patstāvīgi. Mediatora piedalīšanās obligātumu un strīda pušu pārstāvju iesaistīšanas brīvību uzsver arī A. G. Aplgeita (*A. G. Applegate*) un Dž. A. Beka (*J. A. Beck*), kas norāda, ka mediācijas procesā, kurā strīda puses pārstāv sevi pašas, mediācija notiek tikai ar mediatora piedalīšanos (Applegate, Beck 2013).

Procesa virzītāji. Pētījums norāda uz to, ka pie mediācijas subjektiem būtu obligāti pieskaitāmas personas, kuri pilda procesa virzītāja funkcijas kriminālprocesā. Tomēr, diskutabls paliek jautājums par to, vai procesa virzītāji būtu pieskaitāmi pie mediācijas obligātajiem subjektiem. Autors norāda, ka procesa virzītāju ieinteresētību mediācijas procesā akcentē vairāki pētnieki. Piemēram, L. Simss (*L. Simms*) norāda, ka mediācija krimināltiesiskā strīdā kļūst iespējama, kad procesā piedalās cietušais, vainīgais, mediators, kā arī apsūdzības funkcijas veicošā persona vai tiesa (Simms 2007).

D. Maurers (*D. Maurer*), kas pētīja mediācijas izmantošanu militārās kriminālās jurisdikcijas ietvaros, uzskata, ka līdztekus strīda pusēm un mediatoram, eksistē vēl viens tiesību subjekts, kas prezentē valsti. D. Maurers norāda, ka ceturtais subjekts, kas piedalās mediācijas procesā, ir strīda

pušu tiešais komandieris un apsūdzību uzturošs prokurors. Šo subjektu piedalīšanās ir neatņemamā mediācijas sastāvdaļa (Maurer 2013).

Autors atzīst, ka valsts apsūdzības puses, kā arī tiesas funkcijas pildošo subjektu darbībām ir diezgan aktīva izpausme mediācijas procesā krimināltiesisko strīdu izšķiršanas jomā. Tomēr, pēc autora domām, procesa virzītājs ir mediācijas fakultatīvais, neobligātais subjekts. Autors nepiekrīt pētnieku viedokļiem, kas apgalvo, ka procesa virzītāji ir tādi mediācijas subjekti, bez kuriem mediācija vispār nevar notikt (Hallevy 2011; McMullan, Perrier 2007). Izpētot termina “mediācija” etimoloģiju, var secināt, ka procesa virzītāja piedalīšanās mediācijā var būt tikai tad, ja viņš pilda mediatora funkcijas. Atsevišķi procesa virzītājam un viņa juridiskajam statusam mediācijas procesā nozīmes nebūs.

Autors norāda, ka mediācijas izmantošana krimināltiesisko strīdu izšķiršanas jomā var tikt uzsākta pēc strīda pušu iniciatīvas, bez jebkādas ietekmes no procesa virzītāja puses. Autora ieskatā, mediācijas izmantošanas uzsākšanu lielākā mērā veicina strīda pušu iekšējā motivācija, nevis iedarbība no ārpusē. Gadījumā, ja mediācijas process ir norisinājies pēc trešās puses iniciatīvas, tās būs tikai pamudinājums, katalizators, strīda pušu gribas paātrinātājs, nevis mediācijas obligātā subjekta iedarbības rezultāts. Ja strīda puses nevēlēsies uzsākt mediāciju sava strīda izšķiršanai, tad nekāda trešā subjekta rīcība nepalīdzēs.

Kā vienu no situācijas piemēriem attiecībā uz krimināltiesisko strīdu jomu, var uzskatīt gadījumus, kad noziedzīga nodarījuma cietušais un vainīgais privātās apsūdzības lietās paši vienojas par strīda izbeigšanas nosacījumiem, rezultātā kriminālprocess tiek izbeigts vai netiek uzsākts vispār. Ņemot vērā to, ka mediācija var tikt realizēta gan trīs subjektu (cietušais, vainīgais, mediators) mijiedarbības rezultātā, gan darbojoties plašākam subjektu lokam, (Williams-Hayes, Dulmus etc. 2004) procesa virzītāji ir pieskaitāmi pie fakultatīviem, neobligātiem mediācijas subjektiem.

Mediācijas fakultatīvie subjekti krimināltiesisko strīdu izšķiršanas jomā. Kopā ar strīda pušu pārstāvjiem un procesa virzītājiem, noteiktu vietu krimināltiesisko strīdu izšķiršanas jomā ieņem sabiedrība, kas veicina mediācijas izmantošanu. Piemēram, strīda puses uzsāk mediācijas izmantošanu sava krimināltiesiskā strīda izšķiršanai, rīkojoties pēc sabiedrības ietekmes, kura visādi popularizē tādu konfliktu noregulēšanas procesu.

Uz sabiedrības lomu mediācijas procesā norāda vairāki pētnieki (Coylewright 2004; Umbreit 1993; Noll 2002). Piemēram, profesors B. D. Meijers (*B. D. Meier*) norāda, ka sabiedrība vienmēr veicina alter-

natīvo domstarpību risināšanas metožu, tai skaitā mediācijas, izmantošanas izplatību starp strīda pusēm (Meier 2004).

Lai izmantotu mediāciju krimināltiesisko strīdu izšķiršanas jomā pēc iespējas plašāk, kā arī, la palielinātu strīda noregulēšanas varbūtību, procesa virzītāja, pušu pārstāvju un sabiedrības atbalsta izmantošana ir objektīvi pamatota. Tādējādi, iepriekšminēto subjektu iekļaušana mediācijas fakultatīvo subjektu sastāvā ir pamatota un pareiza.

Secinājumi

1. Klasificējot mediācijas veidus, ir svarīgi noteikt mediācijas tipoloģijas kritērijus. Autors izdala šādus mediācijas tipoloģijas kritērijus: a) mediatora pozīcija mediācijas procesā (starpniecības mediācija; konsultējošā mediācija; individuālizētā mediācija; saistības uzliekošā mediācija); b) mediācijas procesa izmantošanas joma (civiltiesiskā mediācija; krimināltiesiskā mediācija; administratīvi tiesiskā mediācija); c) mediācijas izmantošanas paredzamība normatīvajos aktos (privāta mediācija, publiskā mediācija).
2. Analizējot mediācijas izmantošanas līmeni, autors daļa mediāciju uz privāttiesisko mediāciju, publisko tiesību mediāciju un politisko mediāciju.
3. Klasificējot mediāciju pēc strīda pušu savstarpējo attiecību vienotības viedokļa, autors iedala mediāciju uz mediāciju: 1) pēc cietušā iniciatīvas; 2) pēc vainīgās personas iniciatīvas; 3) pēc trešās neitrālās puses iniciatīvas; 4) pēc abu pušu iniciatīvas.
4. Analizējot mediāciju pēc mediācijas sistēmiska līmeņa, autors norāda, ka minētais process var: 1) pastāvēt ārpus valsts tiesu sistēmas kā fakultatīvais un no valsts puses neatzītais strīdu risināšanas process; 2) institucionālā mediācija, kas tiek piemērota, tikai pamatojoties uz valstī spēkā esošām tiesību normām un kuras izmantošanas rezultāts ir obligāts priekš izpildei; 3) jaukta mediācija, kuras izmantošanas rezultātam ir saistošs spēks tikai šauros likumā paredzētajos gadījumos, bet citos gadījumos tās izmantošanas ierobežojumi vispār nav paredzēti.
5. Nosakot mediācijas mērķus, autors tipoloģizē mediāciju no vainīgās personas viedokļa, cietušās personas viedokļa un pēc mediatora viedokļa. Klasificējot mediāciju no vainīgās personas puses, mediāciju var sadalīt uz: a) novērsošo mediāciju, kura ir domāta vainīgās personas darbību veikšanai, kas var novērst vainīgā nodarīto kaitējumu

- cietušai pusei; b) atvainojošo mediāciju, kuru izmanto tādos strīdos, kad nodarīto kaitējumu vairs nav iespējams novērst. Mediācijas klasifikācija no cietušās personas puses noved pie tās sadalīšanas uz: a) skaidrošo mediāciju, kura ir paredzēta izpratnes rādīšanai cietušajai personai par konflikta rašanās apstākļiem un vainīgās personas motivāciju; d) atlīdzināšanas mediāciju, kuru izmanto cietušās personas aizskārto interešu novēršanai un nodarītā kaitējuma samazināšanai. Mediācijas tipoloģizācija no mediatora puses sadala mediāciju uz: a) apspriešanas mediāciju; b) konsultējošo mediāciju; c) separāto mediāciju; d) uzliekošo mediāciju.
6. Autors sadala subjektus, kas piedalās mediācijas procesā, uz mediācijas obligātajiem subjektiem (vainīgais un cietušais) un mediācijas fakultatīvajiem subjektiem (strīda pušu pārstāvji, procesa virzītājs, sabiedrība).

Bibliogrāfija

- Bolis J. Mediācija: pielietojums Amerikas Savienotajās Valstīs un perspektīvas Latvijā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas vēstis*, 2011., 40. lpp, ISSN: 1407-0016. Tipoloģija. // <http://en.wiktionary.org/wiki/tipolo%C4%A3ija>
- Bush R. A. Mediation Skills and Client-Centered Lawyering: A New View Of The Partnership. *Clinical Law Review*, Spring2013, Vol. 19, Issue 2, p429–488, ISSN: 1079-1159.
- Calkins R. M. Mediation: The Radical Change From Courtroom To Conference Table. *Drake Law Review*, Winter2010, Vol. 58, Issue 2, p357–399, ISSN: 00125938.
- Clark L. M. Mediation as an Effective Alternative in Bankruptcy Litigation. *Bankruptcy & Insolvency Litigation*, Summer2013, Vol. 18, Issue 4, p12–14, ISSN: 92684944.
- Coylewright J. New Strategies for Prisoner Rehabilitation in the American Criminal Justice System: Prisoner Facilitated Mediation. *Journal of Health Care Law & Policy*. 2004, Vol. 7, Issue 2, p395–422, ISSN: 1097-4768.
- Finkelstein E., Lifshitz S. Bargaining in the Shadow of the Mediator: A Communitarian Theory of Post-Mediation Contracts. *Ohio State Journal on Dispute Resolution*. 2010, Vol. 25, Issue 3, p667–712, ISSN: 1046-4344.
- Hallevy G. Therapeutic Victim-Offender Mediation within the Criminal Justice Process – Sharpening the Evaluation of Personal Potential for Rehabilitation while Righting Wrongs under the ADR Philosophy. *Harvard Negotiation Law Review*. Spring2011, Vol. 16, p65–94, ISSN: 1556-0546.
- Maurer D. Military Mediation as Military Justice? Conjectures on Repairing Unit Cohesion in the Wake of Relational Misconduct. *Ohio State Journal on Dispute Resolution*. 2013, Vol. 28, Issue 2, p419–490, ISSN: 1046-4344.

- McMullan J. L., Perrier D. C. Controlling Cyber-Crime and Gambling: Problems and Paradoxes in the Mediation of Law and Criminal Organization. *Police Practice & Research*, Dec2007, Vol. 8, Issue 5, p431–444, ISSN: 1561-4263.
- Nolan-Haley J. Mediation: The “New Arbitration”. *Harvard Negotiation Law Review*, Spring2012, Vol. 17, p61–95, ISSN: 1556-0546.
- Noll D. E. Mediation process proves successful in criminal cases. *Business Journal Serving Fresno & the Central San Joaquin Valley*, 7/5/2002, Issue 322951, p7, ISSN: 1079-7394.
- Sandu A. Mediation – Communicative Action and Philosophical Practice. *Romanian Journal for Multidimensional Education / Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. Jun2014, Vol. 6, Issue 1, p39–66, ISSN: 2066-7329.
- Simms L. Criminal Mediation is the BASF of the Criminal Justice System: Not Replacing Traditional Criminal Adjudication, Just Making It Better. *Ohio State Journal on Dispute Resolution*. 2007, Vol. 22, Issue 3, p797–838, ISSN: 1046-4344.
- Sussman E. International Mediation. *International Lawyer*, Spring2013, Vol. 47, Issue 1, p179–182, ISSN: 0020-7810.
- Ukraine ceasefire: Kiev and self-defense forces start peace talks in Minsk. // <http://rt.com/news/185304-minsk-ukraine-peace-talks/>
- Umbreit M. S. Crime Victims and Offenders in Mediation: An Emerging Area of Social Work Practice. *Social Work*, Jan93, Vol. 38, Issue 1, p69–73, ISSN: 0037-8046.
- Ward E. Mandatory Court-Annexed Alternative Dispute Resolution in the United States Federal Courts: Panacea or Pandemic? *St. John’s Law Review*, Winter 2007, Vol. 81, Issue 1, p77–98, ISSN: 00362905.
- Williams-Hayes M., Dulmus C. N., Nugent W. R., Sowers K. M. Policy Recommendations for the Use of Victim-Offender Mediation to Redress Criminal Actions. *Journal of Health & Social Policy*, 2004, Vol. 18 Issue 4, p53–69, ISSN: 0897-7186.
- Аллахвердова О. В., Карпенко А. Д. Медиация – переговоры с участием посредника. СПб.: Роза мира, 2007, стр. 144.
- Аллахвердова О. В. Медиация как социально-психологический феномен. // <http://www.psycheya.ru/lib/values/mediator.doc>
- Литвинов А. В. Введение в медиацию. Журнал “Самиздат”, 2011. // http://samlib.ru/l/litwinow_aleksandr_valentinowich/med1.shtml
- Калашникова С. И. Медиация в сфере гражданской юрисдикции: диссертация кандидата юридических наук. Екатеринбург, 2010, стр. 258.
- Колесников А. А., Денисов М. К. Обучение формам языкового посредничества (медиации). *Иностранные языки в школе*, 2013, No 1, стр. 19–27.
- Шамликашвили Ц. А. Медиация в синхронном стиле. Что такое ко-медиация и почему ее так выгодно применять? *Медиация и Право*, № 1 (23), 2012.

Typology of the Mediation Application and Classification of Subjects Involved in the Mediation

Summary

The alternative methods of dispute resolution are new field of study in Latvia. In most cases such methods and its real procedure are outside any legal regulation. One of this alternative dispute resolution methods is called mediation and person, who is responsible for the management of this process is called mediator. The notion of this term is known from the ancient civilization times. It is useful to understand the initial comprehension of mediation in order to successfully implement this process in the legal system of modern society. Nevertheless the elaboration of mediation procedure asks serious evaluation of possibilities to completely evolve basic principles of alternative dispute resolution methods. Answering on question whether it is possible to completely realize the concept of mediation, it is necessary clearly understand, what it is and how you can use the advantages of this process in real life.

Key words: mediation, meaning of mediation, types of mediation, mediation subjects.

BULINGS UN MOBINGS KĀ KRIMINOLOĢISKA KATEGORIJA

Nepieciešamība pētīt mobinga un bulinga fenomenu pamatota ar nepieciešamību izpētīt bulinga un mibingu kriminoloģisko raksturojumu. Bulings un mobings ir mērķtiecīgs, noklusēts un plaši izplatīts vardarbības veids. Raksta mērķis ir raksturot un analizēt mobingu un bulingu kā sociāli negatīvu, tiesisku parādību, un novērtēt iegūtos rezultātus.

Atslēgas vārdi: bulings, mobings, vardarbība.

Mūsdienu kriminologi, raksturojot noziedzības fenomenu, īpaši izdala vardarbīgo noziedzīgu, kas aptver noziedzīgus nodarījumus, kuri izdarīti vardarbīgā veidā. Šādiem noziedzīgiem nodarījumiem raksturīga ļaundabīgā agresijas izpausme, kuras mērķis ir nodarīt citam ciešanas vai otra izmantošana, galējā pakāpē indivīda iznīcināšana. Kriminoloģiskā izpratnē agresija tiek definēta kā darbība, kas nodara fizisku ļaunumu vai psihisku traumu apkārtējiem cilvēkiem un kuru pavada spēcīgas, negatīvas emocijas – naidis, naidīgums, neieredzēšana. Masveida agresija izpaužas genocīdā, terora, etnisko un ideoloģisko sadursmju formā (Kriminoloģija 2004).

Mūsdienās vardarbības sfēra saglabā ļoti plašu un daudzveidīgu raksturu, jo vardarbība savā izpausmē reti ir viendabīga. Profesors Andrejs Vilks norādījis, ka “vardarbības eskalācija risinās, sākot no atsevišķās personas nelabvēlīgiem audzināšanas apstākļiem, kas jau agrāk bērnībā deformē jauno indivīdu, patoloģiskiem procesiem, kas aptver sabiedrību, un beidzot ar valsts politikas virzieniem.” (Vilks 1997). Vardarbības raksturošanai bieži izmanto arī tādus terminus kā uzmākšanās, aizskaršana; morālā uzmākšanās, vajāšana jeb stalkerisms (stalking); psiholoģiskais terors, psiholoģiska vardarbība, mobings (mobbing), bosings (no angļu *bashing*, to *bash* ‘uzbrukt, nolamāt’) darba devēja vadības īstenots psiholoģiskais terors), bulings (bullying), uzmākšanās (harassment); viktimizācija (victimization).

Raksta mērķis ir raksturot un analizēt mobingu un bulingu kā sociāli negatīvu, tiesisku parādību, un novērtēt iegūtos rezultātus. Lai sasniegtu darba mērķi autore noteikusi šādus uzdevumus: sniegt pētāmo parādību definējumu; izpētīt un novērtēt mobinga un bulinga kriminoloģisko raksturojumu – izplatības raksturojumu, cietušā un vardarbības veicēja perso-

nības analīze, kā arī analizēt mobinga un bulinga veicinošos faktorus un prevencijas pasākumus. Pētījuma gaitā izmantotas teorētiskās analīzes metodes – dekonstrukcijas, deskriptīvā un kompleksās analīzes metode un empīriskās pētījuma metodes – dokumentu analīze, salīdzināšana un apkopojums.

Mobings un bulings – vispārējās atziņas teorijā un praksē

Jēdzieni “bulings” un “mobings” ir mūsdienu jaunvārds, kas apzīmē cilvēku savstarpējās attiecībās, bet jāuzsver, ka šādas parādības cilvēcei nav nekas jauns, tās pazīstamas jau sen. Vardarbība ir upura veselībai un drošībai kaitīgs apstāklis. Tiesiskais regulējums Latvijā neparedz speciālu regulējuma bulinga un mobinga novēršanai. Piemēram, Norvēģijā mobinga aizliegums un skolas darbinieku rīcības plāns bulinga gadījumos ir iestrādāts Izglītības likumā (The Education Act). Gadījumos, ja pie skolas vadības vērsas skolēns vai skolēnu vecāki un ziņo par mobinga, diskriminācijas, vardarbības vai rasisma gadījumiem, skolai ir nekavējoties jāreaģē un jāpieņem lēmums saskaņā ar Valsts pārvaldes likumu (The Public Administration Act: Pieejams: https://www.european-agency.org/sites/default/files/Education_Act_Norway.pdf).

Autore norāda, ka mobinga un bulings ir vardarbības forma. Mobings un bulings ir dehumanizācija – cilvēciskuma, humanitātes zaudēšanas parādība, kas balstās uz otras personas savdabīguma noliegšanu, naidu, dusmām vai citiem iemesliem, ar otra personas apzinātu aizskaršanu, noniecināšanu vai pat iznīcināšanu. Bulings un mobings ir vardarbības paveids un vardarbības veicēja uzvedības modeļi jeb modus operandi var izvērsties daudzējādās formās, kā arī var izpausties dažādos kolektīvos – skolā, augstskolā, darba kolektīvā; brīvības atņemšanas vietās; militārajā dienestā, utt. Daudzas bulinga/mobinga formas kvalificējas kā noziedzīgs nodarījums. Noziedzība ir dinamiska un parādība, kas pielāgojas. Tā pastāvīgi mīmīkrijas jaunajos sabiedriskās dzīves apstākļos un cilvēka darbības sfērās. Tādejādi noziedzības izzināšanas kompleksam jābūt stabilam, pastāvīgam un sistemātiskam, to secinājumus, jārealizē mikro un makro līmenī, politiskajā, ekonomiskajā, demogrāfiskajā, organizatoriskajā, audzinošajā sfērā un citās sfērās (Криминология 2001).

Neiedziļinoties jēdzienu “mobings” un “bulings” attīstības vēsturiskajā gaitā, jānorāda, ka termins mobings aizgūts no angļu vārda “mob” – pūlis; drūzmēties; uzbrukt, un dzīvnieku pasaulē apzīmē situāciju, kad dzīvnieku pūlis sapulcējas apkārt atsevišķam dzīvniekam ar mērķi uzbrukt

viņam, lai dažādu iemeslu dēļ viņu izraidītu. Bulings (angļu val. bully – iebiedēt; terorizēt) apzīmē uzmākšanos un vardarbību “viens pret vienu” vai “viens pret grupu”. Par jēdziena “bulings” ieviesēju un pētnieku uzskata norvēģu psihologu Denu Olveusu (Den Olweus). Pētnieks definējis, ka mobings veidojas, kad viena vai vairākas personas ilgākā laika periodā tiek pakļautas sistemātiskai, negatīvai rīcībai un attieksmei no līdzcilvēku puses (Olweus, 1993). Tomēr var minēt, ka Henemans (Henemann (1973) bija viens no pirmajiem, kas aprakstīja šādu fenomenu, izmantojot norvēģu terminu MOBBNING (huligānisms) – grupas vardarbību pret anti-sociāli individu, kas rodas pēkšņi un norimst pēkšņi (Smith; Cowie; Olafsson and Liefoghe 2002). Par jēdziena “mobings” izveidotāju tiek uzskatīts zviedru pētnieks Ph.D. Heinzs Leimans (Heinz Leymann).

Šobrīd nav aptverošas un viennozīmīgas abu minēto jēdzienu definīcijas. Jēdzienus “mobings” un “bulings” izmanto, lai raksturotu dažāda veida attiecības starp vienas vai citas vides/grupas locekļiem, bet virknē gadījumu tos lieto gan kā sinonīmus, gan kā atšķirīgus jēdzienus. Piemēram, aprakstot vardarbības fenomenu darbvietā pētnieks Leimans (Leymann), lieto terminu mobings, bet pētnieks Adams (Adams) lieto terminu boulings. Dažādas Eiropas Savienības dalībvalstis praksē izvēlas piemērot tikai vienu no terminiem. Izpētot dažādus literatūras avotus, var secināt, ka ar terminiem mobings, bulings var apzīmēt vienu un to pašu pāri nodarījumu. Piemēram, EUROFOND, lietojot vienlaicīgi abus terminus “bulings” un “mobings”, ar mobingu raksturo sistemātisku psiholoģisku aizvainošanu vai pazemošanu no viena vai vairāku personu puses ar mērķi kaitēt personas reputācijai, godam, cieņai un godprātīgumam un novest personu līdz darba vietas atstāšanai. Papildus EUROFOND atsaucas uz plaši atzīto norvēģu pētnieka Stāles Einarsena (Ståle Einarsen) definīciju, kura raksturo mobingu (bulingu) kā uzmākšanos, aizvainošanu, kādas personas sociālo izstumšanu vai personas darba uzdevumu negatīvu ietekmēšanu. Pēc Stāles Einarsena mobings (bulings) tiek definēts kā kolēģu, padoto vai priekšnieka sistemātiska vajāšana, kuru turpinātība var būt par iemeslu upura sociālām grūtībām, smagām psiholoģiskām vai psihosomatiskām problēmām Starptautiski termins mobings pieņemts vāciski runājošās valstīs, Nīderlandē, kā arī Centrāleiropas valstīs, kamēr angļiski runājošajās valstīs lieto terminu bulings (Einarsen 2003). Bulings un mobings ir “atriebīgs, nežēlīgs un ļaunprātīgs indivīda vai grupas aizskārums vai pazemošanas mēģinājums”, ar mobingu papildu definē “saskaņotu darba kolektīva darbības, kolēģa apmelošanai, nošķiršanai no kolektīva”. Vainīgie aktīvi, lai gan bieži vien slēpti, cenšas kaitēt citiem – fiziski,

emocionāli un garīgi, izmantojot taktiku, kuru mērķis ir ievainot cilvēkus, radot fiziskās un psiholoģiskās varas nelīdzsvarotību (Sloan, Matyók, Schmitz, Lester Short 2010). Pētnieki Jucetūrs un Oke (E. Elif Yüçeturk and M. Kemal Öke) analizējot mobinga un bulinga fenomenu darbavietā norāda, ka mobings ir īpaši ļaunprātīga emocionālās vardarbības forma. Mobings ir sistemātiska personas pazemošana un personas tiesību pārkāpums darbavietā. Tas sākas, kad indivīds kļūst par mērķi nerespекtējošai un kaitīgu rīcībai. Mobings sagrauj morāli, vājina iniciatīvu un mazina uzticību, kura rezultātā personai rodas disfunkcija, darba kavēšana, vainas apziņa, negatīvas emocijas un materiālas izmaksas. Bulings ir sistemātiska agresija un vardarbība pret vienu vai vairākam personu, vai grupu. Bulings ir jēdziens ar atkārtotu un ilgstošu negatīvu rīcību. Bulings ir atšķirīgs no citiem atpazīstamiem vardarbības veidiem darbavietā, piemēram, seksuālā uzmākšanās, diskriminācijas, – kaut gan seksuāla aizskaršana ir viens no bulinga veidiem. Čikāgas Ilinoisas Universitātes veiktais pētījuma parādīja, ka bulings darba vietā bija četras reizes izplatītāks nekā seksuālā uzmākšanās (Öke, Yüçeturk Pieejams: www.ceeol.com). Saskaņā ar Pasaules Veselības organizācijas definēto, bulingam ir sliktas apiešanās multi faktoru forma, galvenokārt bulings sastopams skolas un darba vidē. Tas tiek raksturots kā atkārtots vienas personas fiziska un / vai emocionāla agresija, ieskaitot apsūkāšanu, ķircināšanu, atstumšanu vai baumu izplatīšanu.

Latvijas speciālajā literatūrā sastopami abi jēdzieni – Grāvīte I., Paleja I. Skolas loma darbā ar mobingu // Psiholoģijas pasaule, 2005, Nr. 11; Andresona, I., Ausekle, G., Beināre, D. Skolas loma darbā ar mobingu, 2005; Neimanis J. Psiholoģiskais terors darba vietā: juridiskie aspekti // Jurista vārds, 2004. gada 19. oktobris, Nr. 40 (345); 2012. gada februāra ziņojums “Mobings darba vietā”; Latvijas Republikas Tiesībsarga biroja pētījums “Vardarbība jeb mobings Latvijas skolās”; Pētījums “Seksuālā bulinga atpazīšana Eiropā” (resursu centrs Marta, Rīga, 2014).; Divkaujā ar mobingu // Skolas vārds, 22.10.2014. Raksturojot jēdzienus mobings un bulings tiek runāts par naidīgu, neētisku, sistemātisku fizisko, emocionālo un psiholoģisko vardarbību skolā vai darba vietā, kurā pret kādu personu vērsas viens vai vairāki agresori. Šajos procesos būtiska nozīme ir agresora prasmēm manipulēt ar izvēlēto upuri un panākt sev vēlamo rezultātu (Ruduša, V. Emocionālā vardarbība. Rīga, RaKa, 2012, 22. lpp.). Tātad par mobingu un bulingu tiek runāts gan par vardarbības gadījumiem skolā, gan vardarbību darbā vai citās organizācijās. Tas ir negatīvs saskarsmes modelis.

Dominējoši jēdzienu “mobings” lieto runājot par iekšējo komunikāciju un savstarpējām attiecībām profesionālajā vidē. Profesors A. Milts raksta, diemžēl kolēģu attiecībās var notikt mobings – psiholoģisks terors darbvietā, kad darbabiedri izsaka dzēlīgas piezīmes, izspiego, pazemo, seksuāli uzmācās. Labs darbinieks var izpelnīties skaudību, kas parasti izriet no kolēģu mazvērtības (Milt 2004). Turklāt mobingam pakļautais ir tas, kurš izvērtē vai darbība bijusi negatīvi (Guļāne, 2002). Savukārt jēdzienu “bulings” lielākoties izmanto savstarpējo attiecību paņēmieni kārtošanu starp skolēniem un studentiem. Saskaņā ar Ph.D. H. Leimana (Leymann) teoriju mobings ir emocionāls spiediens un emocionāla manipulācija. H. Leimana skatījumā šo abu jēdzienu lietošana ir šāda: bulings pilnībā atbilstīgs negatīvu attiecību raksturošanai starp skolēniem un pusaudžiem, savukārt mobings ir piemērots līdzīga procesa raksturošanai pieaugušo vidē (Ruduša 2012). Termins “bulings” būtībā apzīmē dažādus mācību iestādēs izplatītus fiziskās, psiholoģiskās un emocionālās vardarbības veidus ir bijuši dažādi priekšlikumi “bullying” tulkošanai latviski, piemēram, iebiedēšana, ņirgāšanās, huligānisms, vardarbība. Monas O’Mūras un Stīvena Džeimsa Mintonas grāmatas “Dealing with Bullying in school” tulkotais nosaukums ir “Kā novērst vardarbību skolā” (O’Mūra, Mintons 2010). Autore uzskata, ka terminoloģiskajā aspektā, datu salīdzināšanas kontekstā, gan tiesību harmonizācijai Eiropas Savienības ietvaros minēto jēdzienu saturs būtu lietderīgi tuvināt. Tādejādi, jāpiekrīt Vitas Rudušas atziņai, ka izmantojot šos jēdzienus, būtu nepieciešams skaidri norādīt, ar kādu nozīmi tiek lietoti un par ko ir runa. Turklāt efektīvai tiesību aizsardzības mehānismu izmantošanai ir nepieciešama vienota izpratne par norādītiem fenomeniem, un kā bulinga un mobinga konstatēšanas gadījumos būtu jārikojas nodarījumā iesaistītajām personām. Tālāk autore nedaudz pievērsīsies abu jēdzienu vispārējam raksturojumam.

Mobings

Mobings (angļu val. mob – pūlis; bars uzbrukt; nomākt) – psiholoģiskās vardarbības veids ko mēdz saukt par psiholoģisko teroru. Bieži lietoto jēdzienu un terminu vārdnīcā tiek skaidrots, ka mobings – psiholoģisks terors, tiranizēšana, horizontāla vardarbība – specifiska veida attiecības darbvietā, kad viens vai vairāki darbinieki sistemātiski naidīgā un neētiskā veidā vērsas pret kādu (Bieži lietoti jēdzieni un termini, 2004). Mobings bieži vien ir nerisināts, saasinājies konflikts. Parasti mobings

sākas ar konfliktu. Ja šis konflikts netiek savlaicīgi un efektīvi atrisināts, tad tas, kam ir statuss, vara, spēks, citu kolēģu atbalsts, savu oponentu pārvērš mobinga upurī. Mobings var izpausties kā boikots; nepamatoti aizrādījumi; apsmiešana; nepatieso ziņu sniegšana; nosūdžēšana; daudzveidīga pazemošana. Tā ir sistemātiska, daudzkārtēja upura ietekmēšana. Mobinga upuri padara par vainīgo neveiksmēs, kļūdās, par kurām patiesībā viņš nav vainojams. Mobinga upuri diskreditē, iebaida tik ilgi un daudz, līdz viņš sāk justies pazemots, vainīgs, dzīvo paaugstināta stresa apstākļos (Ozola, Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/beatrise-ozola-mobings-jeb-psiholoģiskais-terors-darba.d?id=36057156>). Pēc Eiropas Darba apstākļu apsekojuma datiem Eiropas Savienībā vidēji no 4,1% no aptaujātiem darbiniekiem, norādījuši uz bulinga un uzmācšanos darba vietā ietekmi. (Workplace Bullying and Harassment. Pieejams: <http://www.jil.go.jp/english/reports/documents/jilpt-reports/no.12.pdf>).

Mobings darba vietā ir kaitīgs (destruktīvs) sociāls process, kurā personas, grupas vai organizācijas mērķis ir cita persona, lai izsmietu, pazemotu un atstādīnātu no darba. Pēc pētnieku Maurena Daffi un Lena Speru (Maureen Duffy and Len Sperry) norādes, mobings ir augstākā skalā nekā bulings (Duffy, Sperry, 2014). Piemēram, dažreiz vardarbīgi darba vietā var uzvesties viena persona pret citu personu, taču, ņemot vērā faktu, ka vadība un kolēģi provocē vai ilgstoši klusējot atbalsta, vai ignorē vardarbīgas izpausmes, vai nenosoda, vai piedod, var teikt, ka pret upuri notiek “pūļa darbība” – tātad tieši mobings, nevis bulings (Ziņojums “Mobings darba vietā”. Pieejams: http://www.lbas.lv/upload/stuff/201203/mobings.darba.vieta_29.02.2012_1.pdf). Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2014. gada 26. marta spriedums lietā Nr. A42607608 (lietas arhīva Nr. SKA-0097-14) atzīts “mobings ir grūti identificējama un tikpat grūti pierādāma rīcība – it īpaši ņemot vērā, ka mobingu īstenojošās personas attieksme pret upuri pati par sevi var nebūt prettiesiska. Prettiesisks ir šis rīcības mērķis padarīt upura atrašanos konkrētajā vietā par neciešamu.”

Mobings tiek iedalīts divos veidos: 1. Vertikālais mobings (bosings (bossing no angļu vārda “boss” – priekšnieks, šefs) darba devēja īstenots psiholoģiskais terors ar nolūku, lai konkrēta persona pamet darbu. 2. Horizontālais mobings – kolēģu īstenots psiholoģiskais terors ar nolūku, lai konkrēta persona pamet darbu. 3. Jauktais jeb tā dēvētais “sandvič mobingu” (sandwich-mobbing), kurā upuris cieš gan no kolēģiem, gan no vadības. (Mobbing: Recognizing and Dealing with Bullying and Harass-

ment in the Workplace. Pieejams: ec.europa.eu/justice/grants/results/daphne.../download?..).

Mobings var izpausties 1) atklāti un 2) slēptā veidā, kad apkārtējie pat nemana, ka viens cilvēks vai cilvēku grupa vērsas pret kādu konkrētu indivīdu. Mobinga iedalījums:

- fiziskais mobings ir saistīts ar spēka pielietošanu pret otru cilvēku;
- verbālais mobings ir vārdiska pazemošana, apsmiešana, izjokošana, aprunāšana, iebiedēšana;
- izstumšana jeb slēptais mobings ir, kad cilvēks tiek izstumts no grupas, tiek ignorēts, izolēts, izturas tā, it kā viņa nemaz nebūtu un liek viņam ostīt citu cilvēku zeķes. (Grāvīte, Paleja 2005).

Bulings

Bulings (Bullying) no angļu valodas vārda bully – iebiedēt; terorizēt ir specifisks vardarbības veids (negatīva, pazemojoša; iebiedējoša un kontrolējoša attieksme). Pastāv vairāki mīti par bulingu, ka bulings ir sekas a) lielajām klasēm skolā; b) sacensības princips un neveiksmes skolā; c) ārēja deviance. Vispārējs uzskats ir, ka par bulinga upuriem visbiežāk kļūst, piemēram, resni bērni; rudmati; bērni kas nēsā brilles, bērni ar runas defektiem, vai bērni, kuri ģērbjas savādāk, utt. Bulings ir izplatīta visā pasaulē, un tas aptver visas sociāli ekonomiskās, rasu/etniskās un kultūras grupas. Bulings var sākties jau pirmsskolas iestādē un pastiprināties pārejas posmos. Termins bulings tiek skatīts šaurākā kontekstā – kautiņa filmēšana līdz plašākam mērogam – vardarbība izpausmes vispārīgi. Sociologa Igora Kona (Игорь Семёнович Кон) skatījumā bulings ir iebiedēšana, fiziskais vai psiholoģiskais terors, kuras mērķis ir otras personas iebiedēšana, lai personai izsauktu bailes, tādā veidā šo personu pakļaujot sev. (Кон, Персональный сайт). Pedagoģijas un psiholoģijas maģistre Vita Ruduša norāda, ka bulings ir apzīmējums sarežģītiem, redzami agresīviem attiecību un savstarpējo rēķinu kārtošanas procesiem, un emocionālā vardarbība ir viena no bulinga komponentēm. Bullings ir rīcība, ko nevar objektīvi pamatot ar saprātīgu rīcību, un, kuras faktiskā kumulatīvā iedarbība ir draudēt, apdraudēt, ierobežot, pazemot vai kaitēt citai personai vai viņas īpašumam, reputācijai, pašcieņai, pašapziņai vai spējai kaut ko paveikt (Ziņojums “Mobings darba vietā”). Tātad var norādīt, ka bulings nozīmē visu kopā: morālu un fizisku vardarbību, domnēšanu un piespiešanu, iebiedēšanu un izspiešanu. Bulinga pamatpažīmes: nevienlīdzība spēka attiecībā starp upuri un agresoru; vardarbības atkārtot-

jamība; spēcīga upura emocionāla reakcija (Что такое буллинг?. Pieejams: <http://www.psychologies.ru/roditeli/children/bullying-bolezni-vlasti/>).

Tradicionāli bulings izpaužas divās vardarbības formās: 1) Tiešais (fiziskais; verbālais); 2) Netiešais, kad upuris tiek aizvainots bez tiešas agresijas veikšanas, piemēram, izslēgšana no kolektīva vai grupas darbības, nerunāšana, ignorēšana (to mēdz saukt arī par sociālo agresiju. Šis uzvedības veidam ir sava vecuma, dzimuma, un citas psiholoģiskās likumsakarības). Apkopojot dažādos avotos sniegto iedalījumu, autore iespējamus bulinga veidus iedala piecās pamatgrupās:

- Fiziskais;
- Verbālais;
- Slepenais vai slēptais (Covert or Hidden bullying) – bieži vien ir grūtāk noteikt, jo personas aizskaršana tiek veikta aiz muguras. Tiek veikta, lai kaitētu personas sociālā reputācija un / vai izraisīt pazemojumu. Slēptais bulings ietver: apmelot un izplatīt baumas (National Centre of Bullying. Pieejams: <http://www.ncab.org.au/parents/typesofbullying/>);
- Sociālais un emocionālais (Social & Emotional bullying), ko mēdz saukt arī par relāciju (Relational bullying) – [latīņu relatio ziņojums], ko var saprast kā kolektīva savstarpējo attieksmi – naidīgas sejas grimases, jokot apkaunot vai pazemot, veicināt sociālo atstumtību, utt. (Bullying. Pieejams: <http://www.erasebullying.ca/bullying/bullying-types.php>).
- Aizspriedumu bulings (Prejudicial Bullying) – pamatā ir aizspriedumi pret cilvēkiem rasu, reliģijas vai seksuālās orientācijas dēļ vai kāda cita iemesla dēļ. Šāda veida bulings var ietvert citus bulinga iedarbības veidus, piemēram, verbāla seksuāla uzmākšanās, fiziska uzmākšanās un pat seksuāla uzmākšanās. Šajā gadījumā darbības robežojas ar naida noziegumiem. Jāpiekrīt Rīgas Juridiskās augstskolas prorektora Dr.iur. Mārtiņš Mita norādītajam, Krimināllikuma regulējumam būtu jāaptver naida izpausmes, kas saistītas ar probelemātiskajām jomām Latvijā. Noziedzīga nodarījuma motīvs tiek definēts, izmantojot vienu no diviem modeļiem – naidīguma vai diskriminācijas modelis. Naidīguma modelis prasa konstatēt pret personu vērstu naida izpausmi vai nicinošu attieksmi. Savukārt diskriminācijas modelis liek noskaidrot, ka vēršanās pret personu ir notikusi kādas šo personu vai personu grupu raksturojošas pazīmes dēļ. (Mits 2013).

Autore sniedz bulinga iedarbības dažādos kontekstus (grupas vai individuālā līmenī):

Pēc ietekmes vides:

- Kiberbulings (cyberbullying);
- Darba vietas bulings (Workplace Bullying); Viens no bulinga veidiem ir korporatīvais bulings, kas izpaužas vadītāja bulingā pret padotajiem, apzinoties savu nesodāmību, tiesiskās aizsardzības vājumu un augsto bezdarba līmeni.
- Ieslodzījuma vietas bulings (Prison Bullying);
- Bulings skolas vidē (School bullying);
- Militārās vides bulings (Military bullying);

Pēc upura pazīmēm:

- Bulings invaliditātes dēļ (Disability bullying);
- Seksuālās orientācijas bulings (Gay bullying);
- Vecāku bulings pret bērniem (Parental bullying of children);
- Seksuālais bulings (Sexual Bullying);

Pēc ietekmes virziena:

- Mantas bojāšana vai citādas darbības ar upura lietām un priekšmetiem;
- Izspiešana – upurim tiek pieprasīta nauda vai cits materiālas dabas priekšmets un tiek piedraudēts, ja pieprasītais netiks atdots. Upuri tāpat var piespiest priekš bulera zagt mantas. Tādā veidā visu vainu uzliekot upurim.
- Mantas zādzība
- Reaktīvais bulings (Reactive Bullying) visgrūtāk identificējamais bulinga veids. Tas rodas kā atbildes reakcija uz ārēju vai iekšēju kairinājumu. Tas ir terorizēšanas veids, kurā varmāka šķiet kā upuris. Nemitīgi aizskaramo personu mudina reaģēt ar fizisku vai verbālu agresiju. Pēc tam apgalvojot, ka problēmas cēlonis ir sākotnēji aizskartais. Tātad reaktīvais bulings ir konflikta izraisīšana un biedra aizskaršana, kuras rezultāta aizskārējs tiek apzināts kā upuris. Dimaniska pāreja no kaišļa un /vai apvainotājā līdz cietušajam. Šādu upuri norvēģu pētnieks Dans Olweus (D. Olweus) raksturo kā provokatīvo cietušo. Minētajai personai ir problēmas ar koncentrēšanos, ar uzvedību un spriedze apkārtņē uz šādu personu ir kā kairinājums. Daži no tiem var būt raksturoti kā hiperaktīvi (Olweus, 1996).

Autore uzskata, ka pietiekami izvērsts ir šāds bulinga skaidrojums: bulings ir tīšas darbības, kurām nav pašizstāvēšanās raksturs, nav sankcionētas valsts tiesību normās. Tas ir ilgstošs un atkārtotošs individa vai personu grupas, kurai ir noteikts pārkums (fizisks, psiholoģisks,

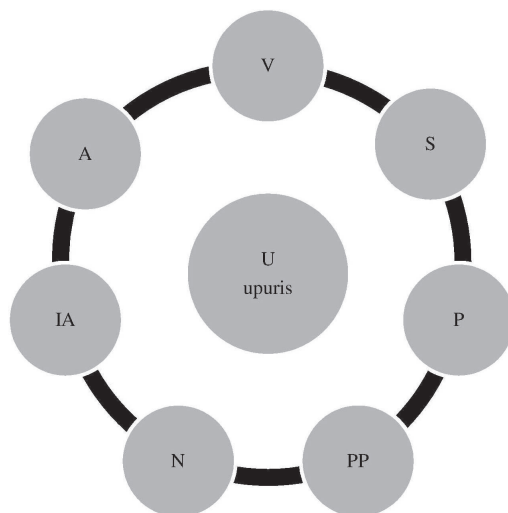
administratīvs un utt.) pār upuri, kad pret upuri tiek īstenots fiziskās vai psiholoģiskās vardarbības akts, un tas notiek organizētos kolektīvos ar noteiktu personisku mērķi (Буллинг как разновидность насилия. Школьный буллинг. Pieejams: http://www.rusnauka.com/33_NIEK_2008/Psihologia/37294.doc.htm).

Bulinga un mobinga izplatības vispārējs raksturojums

Vardarbīgas uzvedības izpausmes ir personas tiesību uz dzīvību, brīvību, cieņas un drošības, arī fiziskās un emocionālās integritātes pārkāpums. Pētnieciski apstiprinātu secinājumu izteicis profesors Pēteris Laķis “pēdējos gadu desmitos gan nav izdevies ierobežot turpmāku noziedzības izvērsumu, agresivitātes arvien plašākas izpausmes.” (Laķis, 2005). Latvijas speciālistu pētījumi apliecina, ka aptuveni 70% skolēnu būtu gatavi piedalīties vardarbībā pret vienaudzi, kas viņiem nepatīk. Saskaņā ar Pasaules Veselības Organizācijas pētījuma “Skolēnu veselības ieradumi” datiem, Latvijā ir vieni no augstākajiem vienaudžu mobinga rādītājiem starp 38 valstīm, kas piedalījās pētījumā. Latvija ir pirmajā vietā pēc mobinga biežuma 15 g.v. skolnieku starpā, otrajā vietā 13 g.v. skolnieku starpā. Bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas dati atspoguļo šādu ainu: 32% izjutuši fizisku mobingu, kas saistīts ar spēka pielietošanu: sišana, grūstīšana, iekautīšana, personīgo mantu iznīcināšana. 41% izjutuši verbālu mobingu – vārdiska pazemošana, apsmiešana, ļauna izjokošana, aprunāšana, iebiedēšana, dažādu pazemojošu piezīmju izteikšana. 51% apgalvo, ka jūtas atstumti – skolēns tiek izstumts no grupas, kolektīva, ignorēts, neviens ar viņu nesarunājas. 76% atzīst, ka ir izsmējuši, aprunājuši, pazemojuši citus atšķirīga izskata, uzskatu dēļ.

Bulinga un mobinga sociālā struktūra ietver trīs elementus – bulinga veicējs / veicēji; upuris un novērotāji. Dalībnieki: vajātājs; upuris; vajātāju palīgi un atbalstītāji; upura aizstāvji; neitrālie dalībnieki. Pētnieks D. Olveus pēc bulingā iesaistīto personu lomas apraksta bulinga apli (sk. 1. attēls). Autores skatījumā, tas pats ir attiecināms uz mobingu: apla centrā U – bulinga upuris; V – vardarbības veicējs (iesāk bulingu un ir līderis citas personas aizskaršanā); S – sekotāji vai izdabātāji jeb “rokaspuiši” – pozitīvi attiecas pret aizskaršanu un piedalās šajā procesā, bet parasti nav šo aizskaršanu iniciatori un nav līderi; P – piekritējs – aktīvi un atklāti aizskar upuri, piemēram, ar apsmieklu vai pievēršot uzmanību pievērs uzmanību situācijai, bet šajās situācijās neiesaistās; PP – pasīvie piekritēji vai eventuālie bulinga dalībnieki, kuriem patīk aizskart citu

personu, bet viņi neparāda tiešu atbalstu; N – vienalīdzīgie novērotāji – neiesaistās aizskaršanas procesā, tiem nav noteiktas pozīcijas (var domāt “tā nav mana darišana” vai “Pavērosim, kas notiek”); IA – iespējamie aizstāvji – neatzīst aizskaršanu un uzskata, ka vajadzīgs palīdzēt upurim, bet tomēr neko nedara; A – aizstāvji, necieš aizskaršanu, palīdz vai cenšas palīdzēt upurim (Olweus, 1996).

1. attēls. Bulinga aplis (Olweus, 1996)

Tātad varam redzēt, ka apļa lielāko daļu (V; S; P; PP; N) veido aizskarošo personu loks, kuru darbības spektrs ir dažāds, bet šo darbību kopums kā lavīna pārklājas pār upuri. Nenoliedzami, ka apkārtējie vardarbības klusējošie novērotāji, nerīkojas, izturas vienalīdzīgi un pastiprina upura ciešanas. Tādejādi nodarot upurim nopietnu personas dzīvības vai veselības apdraudējumu, radot kaitējumu cietušās personas fiziskajai un garīgajai veselībai.

Atbalstāms ir pētnieka Deivida Finkelhora (David Finkelhor) viedoklis, ka bērni ir visvairāk krimināli viktimizēta cilvēku grupa sabiedrībā. Bērni piedzīvo augstu viktimizācijas līmeni tādos pašos noziedzīgos nodarījumos kā pieaugušie, kā arī, ņemot vērā bērna statusu, specifiskos noziedzīgos nodarījumos – viņi tiek aizskarti, ietekmēti ģimenē, cieš no skolas biedru vai vienaudžu uzbrukumiem un bulinga, tiek izmantoti un izvaroti no satikšanās partneriem, un ir seksuālo noziedznieku mērķis gan fiziskajā,

gan virtuālajā sfērā (Finkelhor, 2008). Ārvalstu pētījumi liecina, ka “skolas bulings” ir tik izplatīts, ka to var raksturot kā “normāla iezīme ikdienas dzīvē” (normal feature of everyday life). Olivera un Kandapa (Oliver un Kandappa) pētījums atklāja, ka 54% gan pamatskolas bērni, gan vidusskolas bērni bulingu viņu skolā uzskata par “lielu problēmu” vai “diezgan lielu problēma”. Vecāku aptauja par bērna drošību skolā parāda, ka, piemēram, Rīgas Mežciema pamatskolā aptaujāto skolēnu vecāku atbildes ir šādas: 14% norādīja uz nepietiekošu drošību; 28% – ļoti droši; 58% – droši, bet ne pietiekoši. Autore atzīst, ka vardarbības gadījumi skolā ir ikdiena, piemēram, vecākie un stiprākie bērni bez jebkāda iemesla nodara pāri jaunākajiem un vājākajiem. Bērni, visvairāk no vienaudžu puses, tiek pazemoti trūcīga apģērba dēļ, tādēļ daudziem bērniem vispār zūd vēlme apmeklēt skolu. Skolēnu vidū pieaudzis tīšu miesas bojājumu nodarīšanas gadījumu skaits, cietsirdība un nežēlība vienam pret otru (Pētījums “Vardarbība jeb mobings Latvijas skolās”. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/img/content/vardarbiba_jeb_mobings_latvijas_skolas.pdf). Apzināts, ka zēni vairāk pielieto tiešo bulingu, fizisko vardarbību, bet meitenes netiešo piemēram, izplatot baumas. Kopumā meitenes vairāk nekā zēni ir agresīvas izmantojot slēpto un sociālo un emocionālo bulingu, īpaši pusaudžu gadus. Tas jo īpaši spēcīgi izpaužas starp meitenēm no piektās klases līdz astotajai klasei (Gordon, Sh. What Is Relational Aggression and Why Do Kids Engage in It? Understanding the dynamics of relational aggression and its impact. Pieejams: <http://bullying.about.com/od/Basics/a/What-Is-Relational-Aggression-And-Why-Do-Kids-Engage-In-It.htm>).

Bulinga gadījumu skaits dažādās valstīs svārstās, saskaņā ar dažādu valstu statistikas datiem, no dažāda bulinga formas skolās cieš no 4%–50% pat līdz 80% bērnu. Piemēram, pēc Elsea, datiem faktiskais boulinga upurus skaits izglītības iestādē sasniedz 37%, saskaņā ar Fontaine – 80%. Turklāt apmēram 10% no visiem studentiem piedzīvo smagu un regulāru bulingu savā skolas dzīves laikā. Norvēģijā bulinga gadījumos iesaistīti 15% bērnu; ASV – 18%, bet Lielbritānijā piektā daļa bērnu kļūst par bulinga upuriem. Šāda parādība kļūst arvien pamanāmāka Krievijā 44% bērnu vecumā 11 g.v. un 27% bērnu 15 g.v. kļūst par bulinga (apsmiekla, ņirgāšanās un aizskaršanas objektiem) upuriem (Что такое буллинг?. Pieejams: <http://www.psychologies.ru/roditeli/children/bullying-bolezni-vlasti/>). Saskaņā ar Starptautiskās bērnu palīdzības līnijas (Child Helpline International) datiem laikā no 2003–2012. gadam bulinga gadījumus uzrādīja 44% meitenes un 56% (kiberbulings: 32% – meitenes; 68% –

zēnu). 2013. gadā bulingu gadījumus uzrādīja 14653 meitenes un 6724 zēni, neuzrādot dzimumu par bulinga gadījumiem norādīja 9010 bērnu. Projekta “Vai esi drošībā?”, par skolēnu apdraudētību skolā un tās teritorijā, aptaujāt Rīgas skolu 1.–9. klašu skolēnus, pētījuma rezultāti rāda, ka vairums skolēnu ir sastapušies ar vardarbību – jutušies pazemoti, saņēmuši draudus un fiziski ietekmēti skolā vai tās teritorijā. Savukārt kā apdraudētāji visbiežāk tika minēti skolas biedri un nepazīstami vienaudži.

Apjomīgs ir šo fenomenu latentums. Vairākums gadījumos bulings un mobings tiek noklusēts, par to netiek paziņots. Tiesībsarga pētījums “Vardarbība jeb mobings skolā” rezultāti apliecina, ka 33% gadījumos, kad bērni saskārušies ar mobingu, viņi nevienam par to nav stāstījuši, 21% respondentu ir norādījis, ka šādos gadījumos pēc palīdzības vērsas pie vecākiem, bet 18% no aptaujātajiem par notikušo informējuši klases audzinātāju. Pētījumos apzināts, ka izplatītākie bulinga tipi: balstīta uz izskatu, seksuāla rakstura vardarbība. Izplatītākā varmāku pieredze: saukt kādu aizskarošos vārdos vai izplatīt baumas, jo domā, ka jaunietis nav pietiekami glīts vai apgērba dēļ. Tieši sabiedrībā un tajā noritošie procesi ir atskaites punkts diskusijai par vardarbības uzpaušmēm un ar to saistītajiem juridiskajiem aspektiem (Mits 2013).

Cietušās personas raksturojums

Par mobinga, bulinga mērķi var kļūt ikviens, nav nozīmes dzimumam, vecumam, profesionalitātei, darba spējām. Tomēr tiek norādīts, ka tipiskais upuris ir satrauktāks un nedrošāks nekā citi. Upuris ir jūtīgāks, kluss un piesardzīgs, kā arī upurim ir zema pašcieņa un negatīvs uzskats par sevi un situāciju. Vairāku pētnieku (Kaltiala-Heino, Rimpela, Marttunen, Rimpela, un Rantanen; Rigby & Slee,) izpētes rezultāti apstiprina, ka bulinga / mobinga upuriem ir paaugstināts risks domām par pašnāvību vai pašnāvības mēģinājums (Cook; Williams, Guerra, Kim, and Sadek, 2010). Saskaņā ar D. Olveusa aprakstu tipiskais bulinga upurim piemīt noteiktas īpašības: ir bailīgs; jūtīgs, noslēgts un kautrīgs; bieži ir trauksmains un nepārliecināts par sevi, ir nelaimīgs un ar zema pašvērtējumu; ir tieksme uz depresiju un biežāk nekā vienaudži domā pašnāvību; bieži nav tuvāko draugu un veiksmīgāk komunicē ar pieaugušajiem nekā ar vienaudžiem; Ja tie ir zēni, visticamāk tie, ir fiziski vājāki par citiem zēniem; nomāc vainas sajūta un bezspēcības sajūta. Citu aizskarts var sākt raudāt. Cietušais nav agresīvs vai zobgalīgs. Kā norāda D. Olveus

šādiem bērniem bieži vien ir negatīva attieksme pret vardarbību. Šādu upuri pētnieks nodēvējis par pasīvo / pakļāvīgo (Olweus, 1996).

Vardarbības veicējs: bulers un mobers

Jāpiekrīt individuālpsiholoģijas pamatlicējam austriešu psihologam Alfredam Ādleram (Alfred Adler), kurš norādījis, “ļoti svarīgi ir saprast individuālo kontekstu: cilvēka dzīves mērķi, kas nosaka jebkuras viņa rīcības un visu viņa tieksmju un nodomu virzienu. Dzīves mērķa izpratne sniedz mums iespēju uzzināt aplēpto jēgu, kas ir dažādu atsevišķu darbību pamatā, jo tā mēs tās aplūkojam, kā vienotu veseluma daļas.” (Psiholoģija Ģimenei un Skolai//2015 (67)). Tradicionāli vardarbības veicējs tiek raksturots kā impulsīvs, fiziski spēcīgs un ar vēlmi dominēt pār citiem. Šādam individam salīdzinājumā ar vairākumu ir pozitīva attieksme pret vardarbību. Viņiem iztrūkst empātijas pret upuri. Dr.Phil. Silva Omārova uzsver, ka psiholoģiskais terors bieži vien tiek veikts, lai apliecinātu savu statusu un varu, tāpēc tas biežāk attiecas uz vadītājiem. Būtībā vardarbīgas personas ir ļoti vientuļas, tām nav patiesas saiknes ne apkārtējiem, piemēram, vardarbīgais vadītājs tā arī neiepazīst kolēģus un nezina viņu darba spējas un kompetenci. Interesanti rezultāti ir apzināti ASV veiktajā pētījumā: 84% gadījumu sievietē vajā sievieti, savukārt 69% gadījumu sievieti par savu upuri izvēlas vīrieti. Zviedrijā veiktais pētījums rāda šādus statistiskos datus: 76% gadījumu vīrietis vajā vīrieti un 40% gadījumu sievietē vajā sievieti. Tas izskaidrojams ar to, ka vīrieti visbiežāk strādā kopā ar vīriešiem un sievietes strādā kopā ar sievietēm. Tikai 3% gadījumu sievietē vajā vīrieti un 30% gadījumu vīrietis vajā sievieti. Iespējams, ka vīrietis, kurš vajā sievieti, ir viņas priekšnieks. 21% gadījumu vīrieti un 30% gadījumu sievieti vajā abi dzimumi. Vācu pētnieki, analizējot mobinga gadījumus, konstatējuši, ka 40% gadījumu mobinga veicējs ir bijis vadītājs, 13% gadījumu tas ir vadītājs kopā ar kādu kolēģi. Pēc ASV pētījuma datiem, 89% gadījumu, Eiropas pētījumos gan šis skaitlis ir zemāks: 50% psiholoģisko terorizētāju darbavietās ir vadītāji (Ziņojums “Mobings darba vietā”).

Mobers ir psihopātiska personība ar izteiktām egoisma, narcisma pazīmēm un ar absolūtas sirdsapziņas un emocionālā intelekta trūkumu. Varaskāre, apdraudējuma sajūta, neadekvāts pašvērtējums moberam liek pazemot cilvēku, lai stiprinātu savu stāvokli un pašvērtējumu. Moberi ir vajātāji pēc būtības – impulsīvas personības, kuras nav spējīgas kontrolēt savu uzvedību (Martina, 2014). Raksturojot bulleru tiek norādīts, ka

pamatā tas ir impulsīvs; karstgalvīgs; dominējošs; nevaldāms, viegli iekarst dusmās, piemīt empātijas trūkums; ir grūtības ievērot noteikumus un attaisno savu vardarbības pielietošanu. Pozitīvs uzskats par vardarbību pielietošanu. Ja izpēta varmākas loģiku, domāšanu un motīvus, var konstatēt, ka viņš savu rīcību uzskata par saprātīgu un pat par varonību. Jau minētais psihologs A. Ādlers raksta “bērns dažādas situācijas uztvers nevis tādas, kādas tās ir, bet gan atbilstoši savai personīgai apersepcijas shēmai – situāciju uztvers caur savu personisko interešu radīto aizspriedumu prizmu”. D. Olveus norādījis šādas bērna, kurš aizskar biedrus (bulera) tipiskās iezīmes: – piemīt paaugstināta tieksme pakļaut un valdīt pār citiem skolēniem, tā panākot savu; – viņi ir impulsīvi un ātri kļūst dusmīgi, nikni; bieži izturas izaicinoši un agresīvi pret pieaugušajiem (vecākiem, skolotājiem, u.c); neizjūt empātiju pret upuri. Zēni bulleri ir fiziski spēcīgāki nekā citi bērni. Džeims Maseršmits (James Messerschmidt) norādījis, ka jauni vīrieši grib izrādīt vīrišķību un dominēt, to pētnieks nosaucis par hegemonisko vīrišķību (hegemonic masculinity), to var vadīt dzimuma stereotipi un aizspriedumi. Citējot A. Ādleru var norādīt, noziedznieka aktivitātes nederīgā gultnē ievirzās tāpēc, ka viņam nav pietiekami attīstīta kopības izjūta, savukārt šis nepietiekamības cēlonis ir viņa glēvums un vīrišķības trūkums, kaut gan viņš pats to neapzinās.

Katrs nodarījums apkārtējā pasaulē atstāj kaut kādas izmaiņas, ko krimināltiesībās dēvējam par sekām. Krimināltiesību teorijā un praksē ar kaitīgām sekām krimināltiesībās saprot tāda kaitējuma nodarīšanu ar Krimināllikumu aizsargātām personas interesēm, kuras radušās personas prettiesiskas darbības vai bezdarbības rezultātā. Teorijā sekas apzīmē sine qua non – ja nebūtu (Ķinis 2015). Mobings un bulings ir ilgstošs stressors, tas būtiski ietekmē cilvēka veselību, provocē visdažādākas slimības. Tieši cik smagi šis stressors skars cilvēku ir atkarīgs no viņa vispārējā veselības stāvokļa, izturības, rakstura un pieredzes (Martina, 2014). Pētot pārciestas vardarbības seku simptomus 16–21 gadu veciem Latvijas arodskolu jauniešiem, secināts, ka biežākie simptomi šajā grupā ir trauksme, pētraumas stresa sindroms un agresiju veicinošie faktori (dusmas, uzbudināmība un paranoidālās tieksmes), tātad parametri, kas nozīmīgi ietekmē uzvedību (Poudžiunas, 2011). Mobinga un bulinga kaitīgās sekas var būt – stresa izraisīti simptomi (galvas sāpes; vēdera sāpes); pašvērtējuma samazināšanās, fobijas, gremošanas un miega traucējumiem un nopietnas aktivitātes spēju samazināšanās, garīgās veselības problēmas – depresija, trauksmes traucējumi (Salmivalli, Pieejams: <http://www.oecd.org/data>

oecd/28/6/33866604.pdf). Turklāt autore norāda uz viktimizācijas seku noturīgumu upura nākotnē, piemēram, salīdzinot divu zēnu grupas (vienu grupā bija zēni, kuri nebija cietuši no bulinga skolā, bet otrā bija bulinga upuri), bija apzināts, ka bulinga upuriem pastāv lielākas iespējas depresijas draudiem un zemai pašcieņai pieaugušā vecumā (Olweus 1996). Balstoties uz klīniskiem pētījumiem un bulinga upuru intervijām, bulinga izpausmes iedalītas trīs efektu modeļos:

1. bulinga upuru grupa, kurai reakcija izpaužas kā nespēks, nogurdināmība, hronisks nogurums un dažādas sāpes;
2. upuru grupa, kurai attīstījās depresija un tādi simptomi kā impotence, pazemināts pašnovērtējums, bezmiegs;
3. upura grupa, kurai izpaužas naidīgums, paaugstināta uzbudināmība, atmiņas traucējumi, upura sajūta, nervozitāte, izvairīšanās no sociāliem kontaktiem.

Autore šim dalījumam pievienotu vēl ceturto modeli: 4) upura grupa, kura izdarījusi pašnāvību vai tās mēģinājumu (bullycide). Kā atzīmējis mobinga pētnieks H. Leimans, 15% pašnāvību iemesls ir mobings. Speciālisti ir norādījuši uz to, ka vairāki pašnāvības un tā mēģinājumu riska faktori ir saistāmi ar sociālo vidi, piemēram, izsmiešana un pazemošana skolā; vardarbība anamnēzē zēniem (uzvedības traucējumi ar agresiju); mācību grūtības un neveiksmes mācībās; fiziska vai seksuāla vardarbība anamnēzē (Ķevere, Pieejams: www.spkc.gov.lv/.../Bernu_un_pusaudzu_kri). Latvijā vēl joprojām ir augsts pašnāvību līmenis. Saskaņā ar Valsts Tiesu medicīnas eksertīžu centra datiem 2012. gadā apzinātas 418 pašnāvības; 2013. gadā – 373 un 2014. gadā – 364. Turklāt 2014. gada laikā pašnāvību izdarījuši 5 bērni (1 – 11–15 g.v.; 4 – 16–18 g.v.), t.i. 1,3% no kopējā skaita. Salīdzinošam ieskatam, pētnieki Nīls Mars un Tims Filds atklāja, ka Apvienotajā Karalistē, ik gadu apmēram 16 bērni izdara pašnāvības, jo vardarbība viņus ir burtiski novedusi līdz nāvei (Nil and Tim 2001).

Mobinga un bulinga determinantu raksturojums

Noziedzības determinantu izzināšana ir viens no svarīgākajiem kriminoloģijas ietvarā. Kriminoloģijas teorijā atzīts, ka noziedzības cēloņi plašā nozīmē ir visi apstākļi, bez kuriem tā nevarētu rasties un pastāvēt. Noziedzības cēloņi ir aktīvie spēki, kas ar savu iedarbību nosaka tās eksistēšanu. To fokusā savienojas vairāki elementi – ekonomikas, socioloģijas, psiho-

loģijas, tiesību zinātnes un politikas, zinātniskā teorija un sociālā prakse (Криминология 2001). Vardarbības cēloņi var būt daudzveidīgi. Noziedzības cēloņu pētīšana kļūst sevišķi aktuāla sakarā ar sociāli ekonomiskās situācijas saasināšanos, morāles un tikumības līmeņa pazemināšanos mūsdienu sabiedrībā. Šie apstākļi virza kriminoloģijas zinātni un sabiedrības praksi uz noziedzības iemeslu dziļāku un konkrētāku pētīšanu, piemērojot to jauniem procesiem un sabiedrībā notiekošām pārmaiņām (Gabrieljans, 2014). Vardarbību veicina gan cilvēka psiholoģiskie ārējie faktori, gan iekšējie faktori, kā arī organizatoriskie faktori. Autore atbalsta garīgās kultūras pētnieka Džina Edvarda Vīta (Gene Edward Veith) atziņu “post-modernisms veicina egoismu bez individualitātes, subjektivitāti bez identitātes, patvaļu bez brīvības, līdz ar to garīgās kultūras un vispārcilvēcisko vērtību problēma ir mūsdienu dzīves determinēta.” (Vīts Dž.E. Post-modernie laiki. Pieejams: http://www.lmf.lv/LMF/publikācijas_files/Postmodernie%20laiki.pdf). Piemēram, viens no iekšējiem iemesliem, kas ietekmē šos fenomenus ir personas bailes, skaudība piemēram, kad kolektīvā ienāk jauns loceklis: nekad nevar zināt, ko gaidīt no viņa/viņas, un, ja viņš/viņa joprojām mēģina izcelties, kaut ko darīt, nestandarta. Piemēram, Uzticības tālruņa akcijas laikā, 2015. gada augusts-septembris, apzināts, ka lielākoties bērnu zvanījuši, lai iegūtu informāciju kā labāk iedraudzēties un iekļauties kolektīvā. Džubs un Faringtons (Juby and Farrington) izvirza trīs galvenās teorijas, kas izskaidro saistību starp ģimenisko saišu pārausu un delikvenci: 1) traumas teorija (trauma theories); 2) dzīves gaitas teorijas (life course theories); 3) izvēles teorija (selection theories) (Pieejams: <http://www.fact.on.ca/news/news0103/410022.pdf>). Bērnu izdarītā bulinga iemesli ir dažādi: iegūt popularitāti; skaudības un greizsirdības jūtas; lai parādītu savu skarbumu vai justos varens; pašu piedzīvotais bulings; izvairīšanās no savām problēmām. Tiek norādīts, ka viens no pamata iemesliem bērna agresivitātei ir neatbilstošs audzināšanas stils ģimenē. Profesors Igors Furmanovs (Фурманов Игорь Александрович) min šādus agresijas cēloņus: citu cilvēku novērtējums (jau cilvēka klātbūtne vien jau var radīt agresiju); domas, ka cits cilvēks ir agresīvi noskaņots (draudu iespējamība no cita cilvēka); ieaudzīnāta agresija; atriebība; alkohola lietošana; paaugstināta vai pazemināta apkārtējās vides temperatūra; šaurība telpā; paaugstināts trokšņa līmenis; augsts gaisa piesārņojums (Фурманов 2007). Vardarbīgie noziedzīgie nodarījumi bieži notiek arī tāpēc, ka iepriekš sabiedrība nav pietiekami aktīvi un efektīvi darbojusies, lai tāda situācija nerastos. Preventīvajam darbam

jābūt vēršam uz riska mazināšanu. Preventīvie piespiedu līdzekļi – piemēro no 11 gadu vecuma personai, kura rada vardarbības risku. Var izdalīt četras vardarbības riska grupas, kas attiecas uz 1) vardarbības veicēju; 2) vardarbības upuri; 3) sociālo sistēmu un 4) kultūras vidi kopumā.

Mobinga cēloņi darba vietā var būt atsevišķu personu rakstura iezīmes, piemēram, līdzjūtības un tolerances trūkums kolēģu vidū, kā arī individuālisma izpausmes, kuras kolektīvā vecina darba devējs; var izraisīt arī uzņēmuma vadības stratēģiskais mērķis “tikt vaļā” no atsevišķiem darbiniekiem, piemēram, “aizvietot” gadus vecākus darbiniekus, kuru iemaņas neatbilst darba devēja prasībām, vai darbiniekus, kuru darbs nav stabils ģimenes stāvokļa dēļ, piemēram, sievietes ar bērniem.

Visai bieži mobings un bulings paliek neatpazīts un tiek vērtēts kā vienkāršs konflikts personu starpā, nevis kā vardarbība pret indivīdu. Pierādīts, ka 85% tas notiek mūsu acu priekšā, bet netiek atpazīts. Tādējādi netiek piemēroti tiesību aizsardzības mehānismi, un upuris nesaņem nepieciešamo palīdzību. Netiek veikts darbs ar personu, kuras rīcība ir agresīva. Pamatoti Latvijas Universitātes profesore Valentīna Liholaja un docente Diāna Hamkova norādījušas uz neskaidrību par uzvedības vardarbīgo formu terminoloģiskajām atšķirībām, jo likumdevējs uz to atbildi nesniedz, savukārt krimināltiesību teorijā vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas teorētiskie pamati nav izstrādāti un tas, tāpat kā AT plēnuma lēmumos un prakses apkopojumos, tiek apspriests galvenokārt atsevišķu vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas kontekstā (Liholaja, Hamkova 2012). Autore piekūr, Krievijas Federācijas profesora Viktora Luņejeva (Виктор Васильевич Лунеев) norādei uz to, ka “vardarbīgas rīcības rezultāts var būt kvalificēts dažādi. Pamatā vardarbību vērtē atkarībā no tās rezultāta (nāve, miesas bojājumu smagums, psihiska trauma).” (Насильственная преступность, 1997). Docents Valērijs Borovikovs (Валерий Борисович Боровиков) raksta, ka vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija lielā mērā ir saistīta ar vardarbības pazīmju apraksta terminoloģiju panta dispozīcijā (Боровиков, 2014). Krimināllikumā kā citos likumos, panta juridiskajā konstrukcijā tiek lietoti termini ar dažādu abstrakcijas pakāpi. Vardarbības aprakstam tiek izmantoti dažādi jēdzieni kā sišana, spīdzināšana, cietirdīga apiešanās, varmācība, mocīšana, uzbrukums vai arī draudi. Autore piekūr uzskatam, ka “Krimināllikumam ir efektīvi jāvēršas pret tām negatīvajām tendencēm, kuras ir problemātiskas sabiedrībai. Piemēram, naida noziegumos pamatā ir aizspriedumi vai naidi pret indivīdiem vai sabied-

rības grupu etniskās piederības vai rases pazīmju dēļ, tāpēc tos sauc par naida noziegumiem” (Mits 2013). Visbiežāk neiecietības izpausmes ir novērojamas pret personām ar atšķirīgu ādas krāsu, rasi un etnisko izcelsmi. Tās izpaužas kā nicinoši, nereti pārkāpumu sludinoši izteikumi vai pat vardarbīgi uzbrukumi cilvēkiem viņu ādas krāsas dēļ.

Mobinga un bulinga novēršana

Vardarbības novēršana ir cieši saistīta ar atpazīšanu, jo ļauj veidot zināšanas par vardarbības parādību un tās izpausmes formām, kā arī veicina pret to neiecietīgu attieksmi. Prevencijas stratēģija, tās pasākumi – vispārējā prevencija un individuālā prevencija. Tiek iedalīta trīs līmeņos: 1) Primārā, kuras mērķis ir vardarbības novēršana (vēl pirms tā notikusi); 2) Sekundārā, kura fokusējas uz neatliekamā reakciju jau notikušajā vardarbības faktā, piemēram, medicīniskās palīdzības sniegšana līdz ievietošanai stacionārā, neatliekamās medicīniskās palīdzības ārstu sniegtā medicīniskā palīdzība vai slimību ārstēšana; 3) Terciārā – dažādu veidu, ilgākā laikā veicamās medicīniskās palīdzības sniegšana vardarbības seku neitralizēšanai, tai skaitā rehabilitācija, reintegrācija, mēģinājumi mazināt indivīda traumu sekas.

Veiksmīga profilakse un rehabilitācija motivē cilvēkus iesaistīties savas dzīves uzlabošanā. Bulinga un mobinga efektīvai novēršanas Lens Spērijs (Len Sperry) iedala trīs līmeņu iedarbības modeli (3-level model) – persona, – grupa, un organizācija (Sperry 2009). Autorei jāatzīst, ka Latvijā iedarbīgai mobinga un bulinga novēršanas politikai iztrūkst uzticamas statistikas. Tādejādi, autoresprāt, jāuzlabo pētniecības un datu iegūšanas metodes, lai noteiktu problēmu apjomu, tās iemeslus un tās radītās sekas. Lai precīzi novērtētu šo vardarbības veidu izplatību, nepieciešams veikt plašus un atkārtotus pētījumus. Autore uzskata, ka uzskaites apkopošana būtu veicama vairākos virzienos – policijas statistika; tiesu statistika; dažādu organizāciju dati un veiktās aptaujas; viktimoloģiskās aptaujas, kā arī salīdzināmi ārvalstu izpētes dati. Autore piekrist Dr. iur. profesores Oļgas Vederņikovas (Ольга Николаевна Ведерникова) izteiktajam viedoklim “kriminoloģija kā starpdisciplinārā disciplīna jau savos pirmsākumos attīstījās kā universāla zinātnes nozare par noziedzību un noziedznieku, nesaistot to ar valstu robežām, tāpat kā noziedzībai tas nav šķērslis. Salīdzinoši kriminoloģiskā metode bija pamata metode kriminoloģisko zināšanu pārbaudei un izplatīšanai.” (Ведерникова, 2001).

Kopsavilkums

Autore izdala šādus problēmaspektus:

1. Jēdzienu saturs, to lietošana vardarbību gadījumos, kā arī jēdzienu nošķiršanas kritēriji.
2. Problemātika, kas saistīta ar a) mobinga, bulinga atpazīšanu, fiksēšanu, trūkst sistemātiski vākti dati, kas atspoguļo vardarbības apjomu sabiedrībā; b) vainīgās personas darbības tiesiskā kvalifikācija.
3. Viktimoloģiskie aspekti – seku apzināšana un palīdzības sniegšanu upurim. Mobings un bulings kā sabiedrības, indivīda veselības un labklājības problēma ir aktuāla. Aizskārumi saistāmi ar indivīda veselības pasliktināšanos un zemu apmierinātību ar dzīvi, labizjūtu un dzīvesprieku. Galējā pakāpē ar upura suicīdu. Tas nozīmē, ka upurim jānodrošina ātra un efektīva palīdzība (rehabilitācijas pasākumi).
4. Novēršanas pasākumu izstrāde un ieviešana dzīvē. Autore uzskata, ka nozīmīgs novēršanas pasākumu virziens ir proaktīva rīcība, tātad tiek veiktas darbības, lai savlaicīgi novērstu un nepieļautu nevēlama notikuma iestāšanos. Pamatoti norādīt uz prevencijas darbības kopumu, strādājot ar visām vardarbībā iesaistītajām pusēm, piemēram, upuris – vainīgais – skola – ģimene: (starpinstitucionālā sadarbība) – sociālais dienests – bāriņtiesa – policija. Darbs ar personu, kurai ir nosliece uz vardarbīgu rīcību, ātra un atbilstošu preventīvo piespiedu līdzekļu piemērošana praksē.

Bibliogrāfija

- Bieži lietoti jēdzieni un termini (2004) Rīga.
- Gabrieljans, A. (2014) Eitanāzijas fenomens krimināltiesiskajā, kriminoloģiskajā un medicīniski bioloģiskajā aspektā. Promocijas darbs, Rīgas Stadiņa universitāte.
- Guļāne, A. (2002), Vardarbība ekrānos un agresija. Rīga.
- Finkelhor, D. (2008) Childhood Victimization: Violence, Crime and Abuse in the Lives of Young People. New York: Oxford University Press, Inc.
- Laķis, P. (2005) Socioloģija. Ievads socioloģijā. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Kriminoloģija (2004) / zinātn red. K. Ķipēna, V. Vilks. Rīga: Nordik.
- Ķinis, U. (2015) Kibernoiedzība, kibernoziēgumi un jurisdikcija Rīga: Jumava.
- O'Mūra, M., Mintons, S. (2010) Kā novērst vardarbība skolās. Zvaigzne ABC.
- Olweus, D. (1993) Bullying: What We Know and What We can Do. Oxford: Blackwell.
- Milts, A. (2004) Ētika. Rīga: Zvaigzne ABC.

- Poudžiunas, I. (2011) Dusmas un agresija vardarbību pārcietušiem jauniešiem un dusmu pārvaldīšanas programmas efektivitāte (Klīniskā psiholoģija): Promocijas darbs. Latvijas universitāte.
- Ruduša, V. (2012) Emocionālā vardarbība. Rīga: RaKa.
- Duffy, M. and Sperry, L. (2014) *Overcoming Mobbing: A Recovery Guide for Workplace Aggression and Bullying*. OUP USA.
- Nil, M. and Field, T. (2001) *Bulicide: Death at Playtime*. Oxford: Success Unlimited.
- Furmananov I.A. (2007), *Agresija i nasilije*, Sankt-Peterburg: Reč. [In Russian]. Kriminologija: uchebnik dla juridicheskikh nauk (2001) под общ. ред. А.И. Долговой. Москва: Инфра. Норма-М.
- Hasiļstvenaja prestupnostj (1997) / под ред. В.Н. Кузнецова и А.В. Наумова. Москва: Спартак.
- Cook, C.R; Williams, k.R., Guerra, N.G., Kim, T.E. and Sadek, S Predictors of Bullying and Victimization in Childhood and Adolescence: A Meta-analytic Investigation // *School Psychology Quarterly* 2010, Vol. 25, No. 2, 65–83.
- Grāvīte I., Paleja I. Skolas loma darbā ar mobingu. // *Psiholoģijas pasaule*, 2005, Nr. 11).
- Einarsen, S., Hoel, H., Cooper, C. Bullying and Emotional Abuse in the Workplace. // *International Perspectives in Research and Practice*, 2003, p. 6.
- Farbtuha S., Šeire T., Venžika I. Bulings darbvietā // *Doctus* 2002, jūnijs.
- Lacey M. Sloan, Tom Matyók, Cathryne L. Schmitz, Glenda F. Lester Short. A Story to Tell: Bullying and Mobbing in the Workplace // *International Journal of Business and Social Science* Vol. 1 No. 3; December 2010.
- Olweus, D. Bully / Victim Problems at School: Facts and Effective Intervention // *Reclaiming Children and Youth: Journal of Emotional and Behavioral Problems*, 1996, v5 n1, p 15–22.
- Martina, S. Mobings – emocionālā vardarbība darbavietā // *Psiholoģija*, 2014, 4. jūnijs.
- Liholaja V., Hamkova D. Vardarbīgi noziedzīgi nodarījumi un to izraisītās sekas // *Jurista vārds*, 2012. gada 18. maijs, Nr. 19 (718), 4. lpp.
- Smith. P.K, Cowie, H., Ragner E. Olafsson; and Liefsooghe, P.D. Definitions of Bullying: A Comparison of Terms Used, and Age and Gender Differences, in a Forteen-Country International Comparison // *Child Development*, July/August 2002, Volume 73, Number 4, p. 1119–1133.
- Psiholoģija Ģimenei un Skolai* // 2015 (67): Ädlers. A. Māksla dzīvot.
- Sperry, L. Mobbing and Bullying: the Influence of Individual, Work group, and Organizational Dynamics on Abusive Workplace behaviour // *Consulting Psychology Journal: Practice and Research* 2009, Vol. 61, No. 3, 190–201.
- Vilks, A. Par vardarbības fenomenu // *Jurista vārds*, 1997. gads 10. septembris, Nr. 17 (59), 7. lpp.
- Боровиков В. О некоторых подходах в квалификации насильственных преступлений // *Уголовное право*, 2014, № 4, с. 30.

- Ведерникова О. Н. Сравнительная криминология: от прошлого к будущему // Государство на рубеже веков: мат-лы всерос. конф. М., 2001. С. 16–17.
- Act of 17 July 1998 no. 61 relating to Primary and Secondary Education and Training (the Education Act) Pieejams: https://www.european-agency.org/sites/default/files/Education_Act_Norway.pdf
- Bullying. Pieejams: <http://www.erasebullying.ca/bullying/bullying-types.php>
- Juby, H. and Farrington D. Disentangling the Link between Disrupted Families and Delinquency. Pieejams: <http://www.fact.on.ca/news/news0103/410022.pdf>
- Mits, M. Par iecietības veicināšanu Latvijā: konferences. Pieejams: http://www.rgsl.edu.lv/uploads/files/RGSL_Promoting_Tolerance_Kopsavilkums_MMits.pdf
- Ozola, B. “Mobings” jeb psiholoģiskais terors darbā Delfi. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/beatrise-ozola-mobings-jeb-psihologiskais-terors-darba.d?id=36057156>
- Sperry, L. Mobbing and Bullying: the Influence of Individual, Work group, and Organizational Dynamics on Abusive Workplace behaviour // Consulting Psychology Journal: Practice and Research 2009, Vol. 61, No. 3, 190–201.
- Ziņojums “Mobings darba vietā”. Pieejams: http://www.lbas.lv/upload/stuff/201203/mobings.darba.vieta_29.02.2012_1.pdf
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2014. gada 26. marta spriedums lietā Nr. A42607608 (lietas arhīva Nr. SKA-0097-14).
- Mobbing: Recognizing and Dealing with Bullying and Harassment in the Workplace. Pieejams: ec.europa.eu/justice/grants/results/daphne.../download?
- Bullying. Pieejams: <http://www.erasebullying.ca/bullying/bullying-types.php>
- Öke, K., Yüçetürk, E.E. Mobbing and bullying: legal aspects related to workplace bullying in Turkey. Pieejams: www.ceeol.com
- Workplace Bullying and Harassment. JILPT Report No. 12, 2013. Pieejams: <http://www.jil.go.jp/english/reports/documents/jilpt-reports/no.12.pdf>
- Что такое буллинг?. Pieejams: <http://www.psychologies.ru/roditeli/children/bulling-bolezn-vlasti/>
- Gordon, Sh. What Is Relational Aggression and Why Do Kids Engage in It? Understanding the dynamics of relational aggression and its impact. Pieejams: <http://bullying.about.com/od/Basics/a/What-Is-Relational-Aggression-And-Why-Do-Kids-Engage-In-It.htm>
- Ķevere, L. Bērnu un pusaudžu krīzes reakcijas un to atpazīšana. Pieejams: www.spkc.gov.lv/.../Bernu_un_pusaudzu_kri
- Salmivalli, C. Consequences of school bullying and violence. From Organization for Economic cooperation: Pieejams: <http://www.oecd.org/dataoecd/28/6/33866604.pdf>

National Centre of Bullying. Pieejams: <http://www.ncab.org.au/parents/typesofbullying/>

Pētījums "Vardarbība jeb mobings Latvijas skolās". Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/img/content/vardarbiba_jeb_mobings_latvijas_skolas.pdf

Vīts, Dž.E. Postmodernie laiki. Pieejams: http://www.lmf.lv/LMF/publikacijas_files/Postmodernie%20laiki.pdf

Буллинг как разновидность насилия. Школьный буллинг. Pieejams: http://www.rusnauka.com/33_NIEK_2008/Psihologia/37294.doc.htm

Кон И.С. Что такое буллинг и как с ним бороться? Pieejams: Сексология. Персональный сайт.

Bullying and Mobbing as a Criminological Category

Summary

The need to research mobbing and bullying has ben based to explore this term criminological characteristic. Bullying and mobbing are ambitious, default and widespread violence. The aim of the article is describe and analyse mobbing and bullying as negative social and legal phenomenon and obtained the results.

Key words: bullying, mobbing, violence.

KRIMINĀLTIESISKO UN KRIMINĀLPROCESUĀLO NORMU INTERPRETĀCIJAS ATSEVIŠĶI TEORĒTISKIE ASPEKTI

Teorētisko pieeju kontekstā vienmēr ir iespējams rasts risinājumu, kas izriet no zinātniski atzītām juridiskajām metodēm, tomēr tiklīdz procesa virzītājs saskaras ar komplicētu situāciju, kad jāpiemēro jēdzieni, kuru saturs Krimināllikumā vai Kriminālprocesa likumā nav tieši atrunāts vai norādīts nepietiekami skaidri, gala rezultāts var būtiski atšķirties. Viena no iespējamajām problēmām saistīta ar paša likuma attīstības dinamiku jeb ar lielo, galvenokārt formālo grozījumu skaitu spēkā esošajās normās, kas savukārt tieši sekmē un stiprina normas formālo izpratni. Tādējādi normu efektivitāte galvenokārt aplūkota ļoti šaurā leņķī, par primāro izvirzot gramatisko iztulkošanas metodi, nepietiekami novērtējot un pat ierobežojot sistēmiskās tulkošanas priekšrocības.

Raksta mērķis ir izprast normu interpretācijas veida nozīmi taisnīgumā un samērīgā risinājuma izvēlē, kā arī noskaidrot doktrīnas nozīmi krimināltiesību normu piemērošanā. Rakstā meklēta atbilde arī uz jautājumu par Latvijas krimināltiesisko normu sistēmas veidošanas un funkcionēšanas likumsakarībām, kā arī normu attīstības iespējām.

Atslēgas vārdi: tiesību iztulkošana, metodoloģija, doktrīna, jēdziens, izpratne.

Tiesību teorijā viens no svarīgākajiem ir jautājums par tiesību izpratni un piemērošanu, tādēļ šīs jomas teorētisko pētījumu īpatsvars ir vislielākais. Ikviens tiesību pētnieks, aplūkojot konkrētu jautājumu, velta atsevišķus vārdus tiesību normu konstrukcijai, to izpratnei, ar normas piemērošanu saistītām konstatējamām vai teorētiski prognozējamām problēmām un, protams, izvirza – galvenokārt formālus – uzlabojumus. Uzsākot diskusiju par jebkura tiesību pētnieka piedāvātā risinājuma lietderīgumu, nereti nākas saskarties ar gadījumiem, kad apskatāmā norma tiek izprasta atšķirīgi, tādēļ šādās situācijās vēlams pieturēties pie atzītiem polemikas principiem, nosakot jautājuma pamatu un robežas. Tomēr šajā procesā centrālo vietu nepārprotami ieņem arī jautājums par izmantojamo interpretācijas veidu un pozīciju, no kuras tiek vērtēts konkrētais jautājums.

Raksta ietvaros jautājums par krimināltiesiskās un kriminālprocesuālās normas interpretācijas niansēm ir aplūkots vispārināta veidā, atklājot normu izpratnes robežas, cenšoties rast atbilstošu un efektīvu risinājumu. Vispārināti secinājumi tiek izteikti, izmantojot likuma atse-

višķo, galvenokārt vispārīgo, normu nepilnību izpratnes piemērus, kas kļūst aktuāli, pielietojot materiāli formālo tiesību izpratnes pieeju.

Interpretācijas jēdziens jeb tiesību teksta, normas, vai atsevišķu vārdu un jēdzienu satura un jēgas noskaidrošana, nevienu reizi vien ir apspriests juridiskajos darbos, un domājams, ka nav nepieciešams kārtējo reizi apstiprināt un pierādīt paša procesa nozīmīgumu. Tādēļ par pētījuma pamattēzi ir izvēlēta profesora Edgara Meļķiša doma par iztulkotāja akcentētu tiesību tekstā izpratnes pieeju jeb piemērotu juridisko metodoloģiju, kas savukārt saucama par subjektīvo jeb gribas teoriju vai nu par objektīvo iztulkošanas teoriju (Meļķis 2003: 111). Vērt vien piezīmēt, ka tīrākā veidā šīs teorijas nav sastopamas, bet to savstarpējo korelāciju rezultāts ar vienas vai otras pieejas procentuālo īpatsvaru ir ikvienas zināmas un vēl topošas teorijas/interpretācijas pamats. Šo ideju labi atspoguļo profesors Patriks Nerhots (Patrick Nerhot), noskaidrojot interpretācijas jeb lietojamas juridiskas metodoloģijas struktūru, mērķus un uzdevumus, savstarpēji pretstatot dažas pazīstamākas tiesību izpratnes pieejas, galvenokārt koncentrējot uzmanību uz Hansa Kelzena, Ronalds Dworkina, Aulisa Aarnio, Thomasa Kuhna un Neila MacCormicka darbiem. (Nerhot 1990)

Nozīmīgs ir arī Sanitas Osipovas skaidrojums par Eižena Ērliha socioloģisko pieeju izziņot “dzīvās tiesības” (vācu val. Lebendes Recht). (Osipova 2015: 28) Tomēr, teorētiski analizējot tiesību izpratni, bieži tiek aizmirsts, ka savstarpēji saistītas normas var būt izstrādātas un pieņemtas dažādos laikos, valdot pavisam atšķirīgiem uzskatiem. Tādēļ, noskaidrojot jēdziena nozīmi, vienlaikus jāoperē ar vairākām teorētiskajām pieejām, kuras gan noteic sākotnējo normas struktūru, gan raksturo tās pašreizējo izpratni un pielietošanas sfēru, gan nodrošina dažādu normu savstarpējās saiknes vai veselas sistēmas eksistenci. Protams, nevar noliegt un mazināt ikvienas apzinātas teorētiskas pieejas ieguldījumu juridiskās domas veidošanā, kas atspoguļojas akceptētā valsts tiesību sistēmā, tomēr pietiekamu uzmanība jāvērs normu strukturālajiem aspektiem. Pamatojoties uz šo pozīciju, ievērojot formālās loģikas likumus, nepieciešams izziņāt likumsakarības, kas pastāv starp normām viena normatīvā akta ietvaros un vienlaikus nodrošina normu eksistenci tiesību sistēmā. Jāņem vērā, ka likumsakarības noteikti jāpēta, pamatojoties uz vienu un to pašu teorētisko pozīciju/pieeju. Jēdziens “tiesību sistēma” ir skatāms tā plašākajā nozīmē, aptverot arī starptautiskus dokumentus un uzņemtās saistības.

Lai cik daudzpusīgs un līdz ar to komplicēts būtu jautājums par teorētiskās pieejas iezīmēšanu, tam nav nozīmes, ja vienlaikus netiek izskatīti jau izziņātu problēmu praktiskie piemēri. Piemēram, atbilstoši Krimināl-

procesa likuma 12. panta piektās daļas nosacījumiem “Fiziskajai personai ir tiesības pieprasīt, lai krimināllietā netiek iekļautas ziņas par šīs personas pašas vai tās saderinātā, laulātā, vecāku, vecvecāku, bērnu, mazbērnu, brāļu un māsu, kā arī tās personas, ar kuru attiecīgā fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība (turpmāk – tuvinieki) privāto dzīvi, komercdarbību un mantisko stāvokli, ja tas nav nepieciešams krimināltiesisko attiecību taisnīgai noregulēšanai”. Šī norma uzskatāma par kriminālprocesa pamatprincipu un ir aplūkojama kā cilvēktiesību garantēšanas neatņemama sastāvdaļa. Tomēr problēma ar tās piemērošanu, kā rada tiesu prakse un juridiskās debates, rodas gadījumos, kad parādās jauni jēdzieni, kuri tikai daļēji atbilst normas formālajam apvalkam. Piemēram, teorētiski sarežģīti ir noteikt “bijušā laulātā” tiesisko statusu, ja viņš/ viņa vairs nedzīvo kopā ar ģimeni, tādējādi nedala kopīgu (nedalītu) saimniecību, tomēr materiāli atbalsta vai uztur bērnus, nodrošinot viņu, un līdz ar to pastarpināti arī sava bijušā laulātā, dzīves līmeni.

Šādos gadījumos, sekmējot cilvēktiesību ievērošanu, vēlams atkāpties no formālās normu uztveres pozīcijas un jēdziena “kopīga (nedalīta) saimniecība” pamatojumu meklēt citās Civillikuma normās. Atbilstoši Civillikuma 80. panta nosacījumiem ir paredzēts līdzekļu pieprasījums no bijušā laulāta, lai nodrošinātu otra laulātā iepriekšējo labklājības līmeni. Tomēr pienākums dot līdzekļus nav spēkā likumā īpaši atrunātos gadījumos, kuri uzskaitīti 81. pantā. Tādēļ īpaši gribētos akcentēt pašu pirmo, pietiekami universālo nosacījumu, kas paredz salīdzināt laiku, kas pagājis pēc šķiršanas, ar laiku, cik ilgusi laulība.

Jāsecina, ka aplūkojamā kriminālprocesuālā norma ir ar daudz plašāku pielietojuma lauku jeb ar dziļu praktisko nozīmi, kura kļūst saskatāma vien komplicētā un, kā parasti, nestandarta situācijā. Apgalvojuma patiesumu apstiprina arī teorētiski modelēta situācija jau ar citu jēdzienu, kurš arī nav formāli uzskaitīts normā un kuru pat nav iespējams iekļaut neviena no minētajām kategorijām, piemēram, gadījumos, kad notiek bērna adopcija, bet bērns nav nodots adoptētāja aprūpē. Šajā gadījumā jābalstās uz atziņām, ko sniegusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, proti, ka adoptējamā persona faktiski ir apveltīta ar īsta bērna tiesībām. Starptautisku dokumentu, piemēram, ANO konvencijas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas skaidrojumu, izmantošanas nepieciešamību atzinusi arī Satversmes tiesa 2000. gada 30. augustā sprieduma lietā Nr. 2000-03-01, tieši norādot, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse izmantojama arī attiecīgo Satversmes normu tulkošanai.

Interpretācijas pieeju noskaidrošana vienlaikus palīdz izvairīties no kļūdām ne vien normu piemērošanā, bet arī normu jaunradē. Akceptējot

pamattēzi, ka normai jābūt viegli uztveramai, vēlams uzmanību pievērst Krimināllikumā iekļautajiem vispārīgajiem soda noteikšanas principiem, to struktūrai un saturam. Analizējot Krimināllikuma 46. pantu jeb vispārīgos soda noteikšanas principus formāli materiālistiskās pieejas ietvaros, ir konstatējams, ka pants konkurē ar citām Krimināllikuma Vispārīgajā daļā izklāstītajām normām, kuras būtiski ierobežo principu nozīmi, gan piemērošanas iespējas. Piemēram, šī principi nedarbojas gadījumos, ja vainīgais ir nepilngadīgs, gadījumos, kad procesa virzītājs neievēro prasību par lietas pabeigšanu saprātīgajā termiņā, naudas soda aprēķināšanā, papildsoda izvēlē un arī citos likumā noradītos gadījumos. Vai vispārīgais princips ir ierobežojams? Vai Krimināllikumā jēdzienu “vispārīgie principi” ir vēlams mainīt uz jēdzienu “vispārīgie ieteikumi”?

Precīzu normu konstruēšanas process, nepietiekami novērtējot sistēmiskās prasības, var novest pie neprognozējama rezultāta, kas būtiski apgrūtina normas konsekventu piemērošanu. 2012. gadā 13. decembrī veiktie Krimināllikuma grozījumi aktualizēja jautājumu par reglamentētu soda veida un mēra kategoriju apzināšanu, jo īslaicīgas brīvības atņemšanas sodu, atbilstoši aktuālajam regulējumam, vienlaikus ir iespējams uzskatīt gan par patstāvīgu soda veidu, gan pieskaitīt pie brīvības atņemšanas soda mēriem (Kalašnikovs 2014: 420). Tādēļ praksē ir izzināma arī sekojoša problēma, kad vainīgajai personai par labvēlīgāku un salīdzinoši vieglāku kļūst piespriestais brīvības atņemšanas sods, kurš noteikts nosacīti, nekā reāli piemērojama īslaicīga brīvības atņemšanas iespēja, naudas sods vai piespiedu darbs.

Krimināllikuma 47. panta otro daļu vispār nav iespējams piemērot bez paplašināta interpretējuma, jo “par atbildību mikstinošu apstākli var atzīt arī citu ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu saistītu apstākli”, bet noziedzīgs nodarījums ir četru savstarpējo elementu rezultāts (Angloamerikāņu tiesības: *actus reus* un *mens rea*) un apstāklis tieša veidā nevar būt vienlaikus saistīts ar tiem. Līdz ar to mikstinošais apstāklis ar pašu noziedzīgo nodarījumu vienmēr saistīts pastarpinātā veidā, turklāt jābūt nostiprinātai cēloņsakarībai: apstāklis – noziedzīga nodarījuma sastāva elements – noziedzīgais nodarījums. Apstāklim, lai tas tiktu atzīts par mikstinošu, kaut kādā mērā jāietekmē arī pašu noziedzīgo nodarījumu, ja tomēr tas iestājas vēlāk (piemēram, savas vainas daļēja atzīšana, grūtniecība, mazgadīgo bērnu aprūpe u.c.), pēc noziedzīgas darbības izdarīšanas, tad acīmredzami cēloņsakarība neveidojas un neeksistēja saite starp apstāklis – noziedzīga nodarījuma sastāva elements.

Veidojot juridisku konstrukciju, ir stingri jāievēro ne vien juridisko siloģismu, bet arī, lai konkrētā norma būtu saskaņota ar pārējiem sistēmas elementiem (Kalniņš 2003: 23). Tādējādi normu piemērošanā ir iespējams atkāpties no normu gramatiskas izpratnes, gadījumos, lai stiprinātu vienotu/noslēgtu sistēmu, vadoties pēc juridiskas metodoloģijas kanoniem.

Rezumējumā, uzmanību jāpievērš arī tam, kā soda mērķis, atbilstoši Krimināllikuma 35. panta otrās daļas izklāstam, ietver gan sabiedrības aizsardzības, taisnīguma atjaunojošas un sodīšanas funkcijas, gan sodīto personu resocializācijas aspektu, kopumā panākot, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Likumdevējs jēdzienu “soda mērķis” lieto vienskaitlī, ko varētu traktēt kā tiešu norādi uz tā viengabalainību, paredzot, ka pētāmas normās darbībai nepieciešami visi pieci likumā uzskaitītie punkti. Tomēr nevar nepieņemt Vitolda Zahara viedokli, ka personu resocializācija saistāma tikai ar brīvības atņemšanas soda mērķi, nevis ar piespiedu darbu vai naudas sodu (Zahars 2014: 16). Vai tas nozīme, ka norma nedarbojas? Vai tomēr likumdevējs “resocializācijas” jēdzienā ir iekļāvis plašāku nozīmi?

Bibliogrāfija

- Clarkson C.M.V. (1995) *Understanding Criminal Law*. London: Fontana.
- Kalašnikovs V. (2014) Latvijas kriminālsodu sistēmas attīstības tendences un to teorētiskais pamatojums. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 5. starptautiskās zinātniskās konferences “Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi” rakstu krājums. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2014, 416.–427. lpp. (In Latvian)
- Kalniņš E. (2003) Tiesību normu piemērošanas loģiskā shēma. Juridiskās metodes pamati: 11 soļi tiesību normu piemērošanā: rakstu krājums. Dr. habil. iur., Edgara Meļķiša zinātniskā redakcijā. Rīga: “Ratio iuris”, 18.–29. lpp. (In Latvian)
- Meļķis E. (2003) Tiesību normu iztulkošana. Juridiskās metodes pamati: 11 soļi tiesību normu piemērošanā: rakstu krājums. Dr. habil. iur., Edgara Meļķiša zinātniskā redakcijā. Rīga: “Ratio iuris”, 110.–114. lpp. (In Latvian)
- Nerhot P. (1990) *Law, interpretation and reality. Essays in epistemology, hermeneutics and jurisprudence*. Edited by Patrick Nerhot. Dordrecht; Boston; London: Kluwer Academic Publishers. pp. 50–69.
- Osipova S. (2015) Starp tiesību normu un tiesisko realitāti. Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā: Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 28.–37. lpp. (In Latvian)
- Zahars V. (2014) Kriminālpolitika: mūsdienu tendences un procesi. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saule”. (In Latvian)

- Apvienoto Nāciju Organizācijas Standarta minimuma noteikumi par sodiem bez brīvības atņemšanas (Tokijas noteikumi) pieņemti ar Ģenerālās Asamblejas rezolūciju Nr. 45/110 1990. gada 14. decembrī.
- Eiropas Konvencija par bērnu adopciju: Eiropas Padomes 1967. gada 24. aprīļa konvencija. Latvijas Vēstnesis, 2000. 30. marts, Nr. 115/116 (2026/2027). Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības: Latvijas Republikas 1937. gada 28. janvāra likums. Ziņotājs, 1993. 10. jūnijs, Nr. 22/23.
- Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums. 2012. gada 13. decembris. Latvijas Vēstnesis, 2012. 27. decembris, Nr. 202 (4805).
- Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. 1998. gada 17. jūnijs. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8. jūlijs, Nr. 199/200.
- Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 11. maijs, Nr. 74. (3232).
- Adopcijas kārtība: Ministru kabineta 2003. gada 11. marta noteikumi Nr. 111. Latvijas Vēstnesis, 2003. 21. marts Nr. 45 (2810).
- Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2008. gada 16. decembra spriedums lietā Nr. 2008-09-0106. Latvijas Vēstnesis, 2008. 18. decembris, Nr. 197 (3981). (In Latvian)
- Rēzeknes tiesas 2013. gada 16. oktobra spriedums lietā Nr. K26-0227-13/2, krimināllieta Nr. 11331012813. (In Latvian)

Particular Theoretical Aspects of Interpretation of the Criminal Law and the Criminal Process Provisions

Summary

In the context of the theoretical approaches, it is always possible to find a solution deriving from the scientifically recognized legal methods. However, as soon as a person directing the proceedings encounters a complex situation that requires application of the terms that are not directly referred to or are referred to vaguely in the Criminal Law or in the Criminal Procedure Law, the final outcome can differ significantly. One of the potential problems is related to the development dynamics of the law itself, in other words, to a vast number of amendments, mostly formal, to the existing legal provisions affecting directly and facilitating a formal understanding of the provisions. Thus, an efficiency of the provisions is mainly examined in a very narrow view considering the grammatical method of interpretation as a primary one, underestimating and even limiting advantages of the systematic interpretation.

Aim of the paper is to recognise a role of the interpretation of the provisions in justice and choice of proportionate solutions, as well as to explore a role of doctrine in the application of the criminal law provisions. The author searches for an answer to the question about the regularities in formation and functioning of the Latvian system of the criminal law, as well as its development possibilities.

Key words: interpretation of law, legal methodology, doctrine, concept, comprehension.

FIZISKĀS PERSONAS MAKSĀTNESPĒJAS PROCESS UN AR TO SAISTĪTAS PROBLĒMAS

Situācija valstī pēdējos laikos nav stabila. Nevienš nevar būt pārliecināts par to, kas būs rīt. Tomēr daudzi ņēma un turpina ņemt aizdevumus dzīvokļa, mājas, automašīnas iegādei utt., ar cerībām, ka spēs visu izmaksāt laicīgi. Nonākot finansiālās grūtībās, jau ir jāizvēlas – maksāt kreditoriem vai nopirkt ēdienu sev un saviem bērniem. Rodas jautājums – kā atrast izeju no bezizejas situācijas un vai fiziskās personas maksātnespējas process var kļūt par šādu izeju? Pēdējos gados, šīs izejas izmantošana ir populāra Latvijā. Ik gadu, pirmās instances tiesas saņem vairāk nekā 1000 fizisko personu maksātnespējas procesa lietu. Ņemot vērā aktuālus grozījumus Maksātnespējas likumā, autors savā rakstā analizē problēmas ar kurām var saskarties persona, nolemjot uzsākt fiziskās personas maksātnespējas procesu, atrast izeju no finansiālām grūtībām un pēc iespējas pilnīgāk apmierinātu kreditoru prasījumus. No vienas puses uzsākt maksātnespējas procesu ir labs variants kā atrisināt savas finansiālās problēmas, bet skatoties no otrās puses, ne katrs uzsākts process tiek novests līdz galam un sasniegts vēlamais rezultāts. Šī procedūra ir grūta un pilna ar pārsteigumiem, līdz ar to cilvēkam ir nepieciešama kvalitatīva profesionāla juridiskā palīdzība, kas arī prasa papildus izdevumus.

Atslēgas vārdi: parādnieks, fiziskās personas maksātnespējas process, administrators, saistību dzēšanas plāns.

Šobrīd arvien vairāk finansiālās grūtībās nonākušo cilvēku nolemj atrast izeju maksātnespējas procesa uzsākšanā. Nav iespējams viennozīmīgi teikt, ka tā ir vienīga pareiza izvēle. Taču pastāv situācijas, kad tas ir vienīgais veids kā glābt sevi no neapdomīgi paņemtiem kredītiem un nesamaksātiem parādiem. Protams, ka cilvēkiem, kuriem pieder nekustamais īpašums, grūti pieņemt tādu lēmumu, jo neviens negrib zaudēt savu mājokli. Tomēr, ja persona izvēlās uzsākt procesu un izpildīs visus pienākumus saistību dzēšanas procedūrā, tad atlikušās parādsaistības, kas netika segtas, pilnā apmērā tiks dzēstas, un kreditori zaudēs prasījuma tiesības pret personu, bet personai tiks atjaunota maksātpēja.

Pēc Maksātnespējas administrācijas statistikas datiem, 2015. gadā ik mēnesī tiesās tiek ierosinātas vairāk nekā 100 lietas par fiziskās personas maksātnespēju (janvārī – 111, februārī – 159, martā – 180, aprīlī – 164, maijā – 139, jūnijā – 133, jūlijā – 64, augustā – 119, septembrī – 120).

2014. gadā šādu lietu skaits sastādīja 1413 lietas. Tas liecina par to, ka šis jautājums ir aktuāls un ar gadiem nezaudē savu aktualitāti.

Līdz ar aktuāliem Maksātnespējas likuma grozījumiem, kas stājās spēkā 2015. gada 1. janvārī, tika ieviests zemāks maksātnespējas procesa uzsākšanas sliekšnis un samazināts saistību dzēšanas procedūras termiņš. Tāda veida maksātnespējas process tika atvieglots.

Sastopami gadījumi, kad maksātnespējas process netiek pasludināts uzreiz, bet ar otro, trešu vai ceturto reizi, jo tiesas atsaka pieņemt maksātnespējas pieteikumu dažādu iemeslu dēļ. Neskatoties uz to, ka tiesas lēmums nav pārsūdzams, personai likvidējot trūkumus ir iespējams atkārtoti iesniegt tiesā maksātnespējas pieteikumu vai iesniegt blakus sūdzību par tiesneša pieņemto lēmumu.

Autors izskatījis situāciju, kad Lietuvas Republikas pilsonis, kurš pēdējā laikā dzīvo un strādā Latvijas Republikā, vēlējas uzsākt maksātnespējas procesu Latvijā, jo šeit ir viņa pastāvīga darbavieta un dzīvesvieta. Tiesa vairākkārt atteicās pieņemt maksātnespējas pieteikumu. Motīvi bija dažādi. Viens no tiem bija strīdīgs jautājums par “galveno interešu centru”. Saskaņā ar Padomes regulas Nr. 1346/2000 par maksātnespējas procedūrām 3. panta 1. punktā minēto, tās dalībvalsts tiesas, kuras teritorijā atrodas parādnieka galveno interešu centrs, piekritībā ir sākt maksātnespējas procedūras. Šī regula piemērojama gan juridiskām personām, gan fiziskām. Regulas preambulas 12. punkts ļauj sākt galvenās maksātnespējas procedūras dalībvalstī, kurā ir parādnieka galveno interešu centrs. Savukārt galvenais interešu centrs ir definēts preambulas 13. punktā – vieta, kur parādnieks regulāri pārvalda savas intereses un tādēļ ir pieejams trešajām personām. Tiesnese atteicās pieņemt pieteikumu balstoties uz apsvērumiem, ka pieteicēja galvenais interešu centrs atrodas Lietuvas Republikā, jo nekustamais īpašums un ievērojamas kredītsaistības ir daudz nozīmīgākas intereses nekā deklarēta dzīvesvieta un Latvijā gūtie ienākumi. Pieteicējs iesniedza blakus sūdzību par tiesneses lēmumu, norādot, ka atbilst Maksātnespējas likuma 127. panta pirmās daļas prasībām, ka pieteicēja darba devēja juridiskā adrese, pieteicēja faktiskā un deklarēta adrese liecina par pastāvīgu personas atrašanās vietu Latvijā. Pieteicējs apstrīdēja tiesneses motīvus, norādot, ka regulā nav konkrēti definēts “galveno interešu centrs”, bet Maksātnespējas administrācija norada, ka par to atzīstama fiziskās personas pastāvīgas uzturēšanas (rezidences) vieta. Faktiski to apliecina arī nosacījums – nodokļu maksāšana sešu mēnešu garumā. Nekustamais īpašums Lietuvas Republikā tika pārdots

izsolē, bet pati persona pārcēlās uz pastāvīgu dzīvi Latvijas Republikā. Līdz ar to tiesneses regulas interpretācija ir kļūdaina. Latgales apgabaltiesa pieteicēja blakus sūdzību apmierināja, lēmums tika atcelts, un jautājums par fiziskās personas maksātnespējas procesa pieteikumu pieņemšanu nodots jaunai izskatīšanai pirmās instances tiesā. Apgabaltiesa norādīja, ka regula nepadara “galveno interešu centra” atrašanos atkarīgu no kreditoru, parādu vai pat īpašumu atrašanās vietas (Latgales apgabaltiesas 2015. gada 25. augusta lēmums).

Vel viens strīdīgs jautājums ir kredītaistību apmēra pierādīšana, ja pieteikuma iesniedzējs ir tikai galvotājs un ar tiesas spriedumu summa tika piedzīta solidāri no visām personām. Vai arī ja pieteicējs bijis ieķīlāta nekustamā īpašuma īpašnieks. Šajā gadījumā svarīgi pierādīt tieši savu parādsaistību apmēru. Piemēram, 2015. gada 15. oktobra spriedumā Latgales apgabaltiesa norādīja, ka pieteicēj ir ieķīlātā nekustamā īpašuma īpašnieks, nevis parādnieks, jo no bankas izziņām nav saņemta informācija, ka pieteicējs bijis aizņēmējs, bet pats ieķīlātais nekustamais īpašums tika pārdots. Līdz ar to pieteicēja blakus sūdzība tika noraidīta un rezultāta atteica pieņemt pieteikumu. Neskatoties uz to, ka pieteicējs, savācis visas izziņas par parāda esamību no bankas un tiesu izpildītāja, un to, ka bankas paziņojumā tika norādīts, ka pēc izsoles parāda atlikuma piedziņa tiek turpināta no visām trim personām, tai skaita pieteicēja – solidāri. Līdz ar to var secināt, ka svarīgi savākt pierādījumu kopumu, kas nepārprotami norādītu uz pieteicēja finansiālajām grūtībām un maksātnespējas procesa uzsākšanas sliekšņa sasniegšanu (parādsaistības kopā pārsniedz 5000 euro).

Kā jau autors minēja raksta anotācijā, ne visi, kas nolēma uzsākt maksātnespējas procesu, līdz galam izprot savus pienākumus. Maksātnespējas likuma 128. panta piektajā daļā noteikts, ka saistību dzēšanas procedūras ietvaros parādnieka ienākumi tiek novirzīti kreditoru prasījumu apmierināšanai, un pēc saistību dzēšanas procedūras termiņa beigām tiek dzēstas šīs procedūras ietvaros nesegtās saistības. Maksātnespējas likuma 155. panta ceturtajā daļā norādīts, ka ja parādnieks saistību dzēšanas procedūras laikā no savas gribas neatkarīgu apstākļu dēļ nav spējīgs segt šā panta otrajā un trešajā daļā noteikto saistību apmēru (20–35 procenti no kopējām saistībām), fiziskās personas saistību dzēšanas plānā paredz, ka kreditoru prasījumu segšanai tiks novirzīti līdzekļi vienas trešdaļas apmērā no parādnieka ienākumiem, bet ne mazāk kā vienas trešdaļas apmērā no vienas minimālās mēnešalgas mēnesī. Pirmkārt saistību dzēšanas

plānu sastāda pats parādnieks un tas rada problēmas un prasa palīdzību no maksātnespējas administratora vai no jurista. Ne visi administratori ir ieinteresēti palīdzēt parādniekam saistību dzēšanas plāna sastādīšanā, tomēr daudzi par atsevišķu maksu palīdz sastādīt plānu un sastādīt pieteikumu tiesā par saistību dzēšanas plāna apstiprināšanu. Otrkārt ne visi izprot savu pienākumu katru mēnesī novirzīt līdzekļus ne mazāk kā vienas trešdaļas apmērā kreditoru prasījumu segšanai. Tomēr šāds pienākums gulstas uz visiem, neatkarīgi no tā vai parādniekam ir ienākumi, vai nav. Ja persona kavē maksājumus, kreditors ir tiesīgs celt prasību tiesā un maksātnespējas process tiks izbeigts. Kā rezultātā persona zaudē īpašumu, kas tika pārdots izsolē, finanšu līdzekļus, kas tika iztērēti procesa gaitā.

Ņemot vērā iepriekš minēto, var secināt, ka fiziskās personas maksātnespējas procesam ir gan plusi, gan mīnusi. Galvenais pluss ir tas, ka maksātnespējas process veicina finansiālās grūtībās nonākušā parādnieka saistību izpildi un ja iespējams, atjauno maksātpēju. Grūti uzsākt procesu tiem, kuri baidās zaudēt savu nekustāmo īpašumu, tomēr, ja personai tās jau ir atņemts, maksātnespējas procesa uzsākšana ir labākais variants, kā atbrīvoties no atlikušā parāda, kas palika pēc nekustamā īpašuma atņemšanas. Situācijā, kad parādnieks turpina maksāt par nepiederošu īpašumu, vienīgais, kas iegūs labumu no tā ir kreditors. Līdz ar to nopietni jāpārdomā izejas varianti un iespējama maksātnespējas procesa uzsākšana ir vienīga pareiza izeja, lai pēc noteikta laika atjaunot savu maksātpēju un sākt jaunu dzīvi bez parādiem.

Viens no mīnusiem jau tika minēts rakstā – parādnieks uzsākot procesu, zaudē visu īpašumu, kas viņam pieder. Kā mīnusu var minēt arī maksātnespējas procesa izmaksas:

- jānovirza finanšu līdzekļi maksātnespējas administratoram divu mēneša minimālas algas apmēra, tas ir šobrīd 640 euro;
- valsts nodeva saskaņā ar Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas 3. punktu, par parādnieka iesniegto fiziskās personas maksātnespējas procesa pieteikumu maksājama 71,14 euro apmērā;
- ja persona pati nevar sastādīt fiziskās personas maksātnespējas procesa pieteikumu, saistību dzēšanas plānu un citus nepieciešamus dokumentus, jāvēršas pēc juridiskās palīdzības, kas arī prasa papildus izmaksas. Vidēji pārstāvība vienkāršā maksātnespējas procesā fiziskai personai izmaksā ap 300 euro;
- stingri jāievēro plāns un jāmaksā naudas līdzekļi saskaņā ar apstiprināto saistību dzēšanas plānu;
- kā arī citi izdevumi, kas radīsies maksātnespējas procesa gaitā.

Kopsavilkums

Rezumējot rakstā minēto, var secināt, ka fiziskās maksātnespējas process ir viens no labākiem variantiem, ka finansiālās grūtībās nonācis parādnieks var atbrīvoties no esošām parāda saistībām, taču jāērķinās arī ar grūtībām, kas būs sastopamas pēc procesa uzsākšanas. Parādniekam pašam jāapzinās vai viņš ir gatavs novest procesu no sākuma un līdz galam, pildot visus pienākumus, kas viņam uzliktas. Parādniekam jāapzinās, ka neieguldot naudas līdzekļus, nav iespējams sasniegt maksātnespējas procesa mērķi. Iesniedzot pieteikumu tiesā, svarīgi savākt pierādījumu kopumu, kas neapšaubāmi apstiprinātu faktu, ka persona atbilst fiziskās personas maksātnespējas procesa subjekta prasībām. Galvenais kas jāapzinās parādniekam, ir tas, vai viņš būs spējīgs novirzīt noteikto naudas summu, kas nav mazāka par 1/3 no minimālas mēneša algas kreditoru prasījumu apmierināšanai.

Bibliogrāfija

- Padomes regulas Nr. 1346/2000 par maksātnespējas procedūrām. Pieņemta 29.05.2000. (In Latvian) Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX:32000R1346> (skat. 13.10.2015).
- Likums “Civilprocesa likums” / Latvijas Republikas likums / Pieņemts 14.10.1998.; stājies spēkā 01.03.1999. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 20.06.2001. // “LV” 03.11.1998. Nr. 326/330. (In Latvian) Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=50500> (skat. 13.10.2015).
- Likums “Maksātnespējas likums” / Latvijas Republikas likums / Pieņemts 26.07.2010.; stājies spēkā 01.11.2010. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 14.10.2010. // “LV” 06.08.2010. Nr. 124. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=214590> (skat. 13.10.2015).
- Latgales apgabaltiesas 2015. gada 25. augusta lēmums. (In Latvian)
- Latgales apgabaltiesas 2015. gada 15. oktobra lēmums. (In Latvian)
- Maksātnespējas administrācija. Statistika. (In Latvian) Pieejams: http://www.mna.gov.lv/lv/publ_stat/statistika/ (skat. 13.10.2015).

Insolvency Proceedings of Physical Person and Related Problems

Summary

The situation in the country in recent times is not stable. No one can be sure of what will happen tomorrow. However, many took and continues to take loans for the apartment, home, car purchase with the expectation, that all obligations will be fulfilled in time. Encountering with financial difficulties you have to choose – whether to pay creditors or to buy food for family and children. The

question arises – how to find a way out of a deadlock situation and whether it is possible to solve your financial problems through the insolvency proceedings? In recent years this approach is very popular in Latvia. Every year the first instance courts receives more than 1,000 applications with insolvency proceedings. Taking into account the last amendments to the Insolvency Law, the author in his article analyzes possible problems, with which person may face in a case, if decision is made to start an insolvency proceedings. On the one hand to initiate insolvency proceedings is a good option to solve your financial problems, but at the same time not every initiated process could be brought to the end and a desired result could be achieved. This procedure is difficult and full of surprises, that's why person need a high quality professional legal assistance, which also requires additional costs.

Key words: debtor, insolvency proceedings of the physical person, administrator, the cancellation plan.

VAJĀŠANA – VIENA NO VARDARBĪBAS ĢIMENĒ IZPAUSMES FORMĀM

Vardarbība ģimenē ir problēma, kas izplatīta visās pasaulēs valstīs, un Latvija nav izņēmums. Pēdējā laikā masu saziņas līdzekļos notiek diskusijas par vardarbības gadījumiem, seko tiesas prāvām un tiek meklēti jauni tiesiskie līdzekļi vardarbības mazināšanai un novēršanai. Pastāv vairākas vardarbības izpausmes formas – fiziskā, seksuālā, emocionālā, ekonomiskā vardarbība, bērnu pamešana novārtā, kā arī vajāšana (stalking). Autore savā rakstā analizē vienu no šiem vardarbības ģimenē izpausmes formām – vajāšanu. Eiropas Savienības apsekojuma “Vardarbība pret sievietēm” rezultāti liecina, ka 18% sieviešu ES 28 valstīs kopš 15 gadu vecuma ir saskārušās ar vajāšanu, un 5% sieviešu ir piedzīvojušas vajāšanu pēdējo 12 mēnešu laikā pirms apsekojuma intervijām. Tas atbilst aptuveni deviņiem miljoniem sieviešu ES 28 valstīs, kuras piedzīvojušas vajāšanu pēdējo 12 mēnešu laikā. Savukārt Latvijā no vajāšanas cieta 14% jeb 118 tūkstoši sieviešu, tai skaitā 4% (34 tūkstoši sievietes) cieta pēdējo 12 mēnešu laikā. Visbiežāk sievietes vajā viņu bijušie partneri. Rakstā tiek uzsvēta šī vardarbības veida novitāte un aktualitāte. Latvija pašlaik vēl nav ratificējusi Eiropas Padomes Konvenciju par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (Stambula, 2011. gada 11. maijs; stājās spēkā 2014. gada 1. augustā), jo vēl nepieciešams izstrādāt grozījumus vairākos normatīvajos aktos, lai tie atbilstu Konvencijas prasībām. Šajā Konvencijā ir ietverts jautājums arī par vajāšanas novēršanu un apkarošanu un dalībvalstis aicinātas veikt grozījumus nacionālajā likumdošanā un veikt citus nepieciešamus pasākumus.

Atslēgas vārdi: vardarbība ģimenē, vajāšana, vardarbība pret sievietēm, Stambulas konvencija.

Mūsdienu sabiedrībā arvien vairāk tiek pievērsta uzmanība tādai globālai problēmai kā vardarbība ģimenē. Savā zinātniskā rakstā “Vajāšana – viena no vardarbības ģimenē izpausmes formām” autore galvenokārt grib uzsvērt sekojošos jautājumus: “vajāšana (stalking) ir viena no vardarbības ģimenē izpausmes formās, kas izplatīta visās pasaules valstīs, tai skaitā Latvijā” un “Latvijas Republikas normatīvajos aktos nav paredzēta atbildība par vajāšanu”.

Darba autore savā maģistra darbā “Vardarbība ģimenē – joprojām sabiedrības un valsts aktuāla problēma”, kas tika veiksmīgi aizstāvēts 2015. gada jūnijā, Daugavpils Universitātē, izskatīja vairākus vardarbības ģimenē veidus. Ar vardarbību ģimenē parasti saprot fizisko, psiholoģisko

jeb emocionālo, seksuālo un ekonomisko vardarbību, bērna pamešanu novārtā. Šos vardarbības veidus visbiežāk min, bet pēc autores domām jāmin vēl “vajāšanu” jeb angļu valodā – “stalking”. Vajāšana ir diezgan mūsdienīgs vardarbības izpausmes veids.

Runājot par vardarbību ģimenē, pats vārds “vajāšana” asociējas ar vardarbību pret sievietēm, jo vēsturiski vardarbība ir izveidojusies sievietes un vīrieša nevienlīdzības un diskriminācijas pret sievieti rezultātā. Taču vajāšana var izpausties arī attiecībā pret vīriešiem.

Raksta anotācijā tika sniegti statistikas dati pēc Eiropas Savienības apsekojuma “Vardarbība pret sievietēm”. Papildus tam autore vēlās minēt Amerikas Savienotās Valstīs veikto pētījumu, kurā minēta arī vajāšana pret vīriešiem. Pēc šī pētījuma “National Intimate Partner and Sexual Violence Survey” datiem, ASV apmēram viena sieviete no sešām (16,2%) cieta no vajāšanas un bija bail, ka tiks nodarīts kaitējums veselībai. Tas apmēram ir 19,3 miljoni pieaugušu sieviešu. Vīriešu starpā apmēram viens no 19 cilvēkiem (5,2%) cieta no vajāšanas. Tas apmēram ir 5,9 miljoni vīriešu (National Center for Injury Prevention and Control Centers for Disease Control and Prevention Atlanta 2010). Latvijā trūkst statistikas datu par šādiem gadījumiem, trūkst aptauju, un netiek veikti pētījumi, kas atspoguļotu tādas problēmas pastāvēšanu kā “vajāšana”. Masu medijos sabiedrība vairāk tiek informēta par seksuālo un fizisko vardarbību un maz tiek apspriest jautājums par neverbālo nefizisku ietekmēšanu. Ņemot vērā mūsdienu attīstītas informācijas tehnoloģijas, vajāšana kļūva iespējama arī caur tām. Šobrīd ir izplatīti sociālie tīkli (piemēram, facebook, odnoklassniki, vk, instagram, twitter, u.c.), informācija apmaiņa notiek caur dažādām programmām (piemēram, izplatīta programma “Skype”), sarakste un informācijas saņemšana tiek īstenota arī pa e-pastu, katram ir mobilais telefons. Tostarp sociālajos tīklos personas profilā tiek atspoguļota personīga informācija un izvietotas personīgas fotogrāfijas. Faktiski ieskatoties cilvēka profilā, kas aktīvi izmanto sociālo tīklu, var uzzināt par viņu visu – sākot ar izmaiņām dzīvē un beidzot ar tām vietām, kurus viņš apmeklē dienas laikā. Personas publicē visu, kas ienāk prātā un padara šo informāciju par pieejamu citām personām. Tādējādi padarot sevi par viegli pieejamu un vārīgu. Līdz ar to šobrīd progresē arī kibervajāšana.

ASV katrā štatā vajāšana tiek definēta dažādi, bet kopumā definēta sekojoši – tādas darbības, kas vērstas uz konkrētu cilvēku un ietver sevi atkārtotu vizuālo vai fizisko tuvību bez abpusējas piekrišanas, vai arī mutiskus, rakstiskus draudus un to kombinācijas, kas izraisa cilvēkam

bailes (U.S. Department of Justice 1998). Latvijā nav sniegta legāla vajāšanas definīcija. Internet portālā www.pretvardarbibu.lv ir atrodama informācija par vajāšanu. Līdz 2015. gada 27. septembrim šajā portālā tika sniegta tikai vajāšanas definīcija – jebkura atkārtota un sistemātiska personas nefiziska ietekmēšanu ar mērķi radīt upurī bailes un trauksmes sajūtu, lai mainītu un panākt sev vēlamu cietušā uzvedību un paturētu kontroli pār cietušo ([pretvardarbibu.lv](http://www.pretvardarbibu.lv)). Bet 2015. gada 27. septembrī šī definīcija tika, papildināta ar papildus informāciju un tieši kā tā var izpausties. Informācija piedāvāta vienkāršotā variantā un ir saprotama jebkuram sabiedrības loceklim. Tomēr oficiālie pētījumi nav atrodami. Viennozīmīgi šādi informatīvi portāli paaugstina sabiedrības informētību, bet būtu vēlams veikt pētījumus un sniegt ziņas no zinātniskā viedokļa, kā arī rast iespējas tiesiskā regulējuma uzlabošanai.

Vajāšana var izpausties kā daudzkārtēja personas sagaidīšana bez iemesla pie darbavietas un jebkura citā sabiedriskā vietā, sekošana, pastāvīga nevēlamo izziņu sūtīšana, vēstuļu sūtīšana pa pastu un pa e-pastu, regulāra dāvanu sūtīšana, draudu izteikšana, uzmācīga kontaktēšana, nevēlamie telefona zvani, u.c. Svarīgi tas, ka šādam darbībām jābūt regulāram, nevis ar gadījuma raksturu un jāizraisa upurim bailes.

Kibervajāšana īpaši skar gados jaunas sievietes. Četri procenti visu 18–29 gadus veco sieviešu – jeb 1,5 miljoni – ES 28 valstīs ir saskārušās ar kibervajāšanu pēdējo 12 mēnešu laikā pirms intervijām salīdzinājumā ar 0,3% sieviešu, kuras ir 60 gadus vecas vai vecākas (Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra 2014).

Vajāšana vairāk izplatīta vardarbīgās partnerattiecībās, neatkarīgi no tā vai personas ir laulātie vai bijušie laulātie, dzīvo kopā neregistrētā kopdzīvē vai sastāv citās tuvās attiecībās. Vajātāji galvenokārt vajā savus upurus no tā momenta, kad vairs nav spējīgi viņus kontrolēt kopdzīves vai attiecību pārtraukšanas dēļ. Tādējādi varmāka centās atjaunot attiecības, kopdzīvi un kontroli par savu upuri. Zinot pietiekami daudz informācijas par cilvēku, ar kuru dzīvojis, ir iespējams paredzēt arī upura dienas kārtību. Līdz ar to vajātāji parādās pie cietušā mājas, darbavietas un citās vietās, ko apmeklē cietušais. Vajāšana ir kā veids, ko izvēlās varmāka, lai pakļautu sev personu, kas nolēma aiziet no viņa un sākt jaunu dzīvi. Diemžēl jāsecina, ka bieži vien upuris zem tāda spiediena atgriežas pie varmākas un turpina kopdzīvi ar viņu. Ņemot vērā, ka šādi gadījumi ir ar latentu raksturu, ne visi vajāšanas gadījumi nonāk citu personu un tiesībsargājošo institūciju redzeslokā. Tomēr, ja persona, kas tiek vajāta, nolemtu vērsties policijā ar iesniegumu, Latvijas Republikas

normatīvajos aktos par vajāšanu atbildība nav paredzēta. Protams, ka izvērtējot konkrētas situācijas apstākļus un personas paskaidrojumus, iespējams, varēs uzsākt procesu par huligānismu vai draudu izteikšanu, bet tas nav garantija, ka būs konstatētas visas administratīva pārkāpuma vai noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes.

Stambulas Konvencijas 34. pants aicina dalībvalstis pieņemt normatīvos aktus un veikt citus pasākumus, kas vajadzīgi, lai nodrošinātu to, ka par krimināli sodāmu tiek atzīta tāda tīša rīcība, kad pret citu personu vairākkārt tiek vērsti draudi, kas liek šai personai baidīties par savu drošību (tas ir vajāšana) (Stambulas konvencija 2011). Latvijas Republikas Krimināllikumā vai Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā nav paredzēta atbildība par vajāšanu, ka arī ne viena likumā nav ietverta tās legāla definīcija. Jā vajāšana tiktu atzīta Latvijas tiesību aktos, tas mudinātu vajāšanas upurus ziņot par vardarbības gadījumiem. No nevēlamiem pielūdzējiem Internetā var bloķēt un dzēst profilu, mainīt e-pastu un telefona numuru, bet no vajātāja, ar kuru bija tuvās attiecības glābties ir grūtāk. Vajāšanas upurim ir tiesības saņemt valsts aizsardzību un atbalstu.

Kopsavilkums

Rezumējot rakstā minēto, var secināt, ka blakus tādiem ierastiem vardarbības veidiem kā fiziskā, seksuālā, psiholoģiskā un ekonomiskā vardarbība, pastāv arī vajāšana. Šī problēma nav sveša Latvijai. Latvijas tiesiskais regulējums pilna apmērā neatbilst Eiropas Padomes Konvencijai par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu. Lai ratificētu Stambulas konvenciju, Latvijai ir nepieciešams izstrādāt virkni grozījumu tiesiskajā regulējumā un valsts politikā, kas atbilstu šīs konvencijas prasībām. Likumos ne tikai jādefinē terminu “vajāšana”, bet arī jāatzīst “vajāšana” par krimināli sodāmu un attiecīgi jāizdara grozījumi Krimināllikumā. “Vajāšana” ir jebkuras darbības, kas vērstas uz konkrētu personu pretēji tā gribai un ietver sevī atkārtoto vizuālo vai fizisko tuvību, mutiskus un rakstiskus draudus, kā arī citas uzņēmšanās darbības, kas izraisa personai bailes un trauksmes sajūtas. Jāatceras, ka no nevēlamās saskarsmes un uzņēmšanās var ciest ne tikai sievietes, bet arī vīrieši. Katrs, kas cieš no vajātāja, ir tiesīgs saņemt palīdzību un atbalstu ne tikai no ģimenes, draugiem vai psihologa, bet arī no tiesībsargājošām institūcijām. Latvijā noteikti jāpārskata tiesību normas.

Bibliogrāfija

- Eiropas Padomes Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu. Stājās spēkā 2014. gada 1. augustā. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/ep_konvencija1.pdf
- Likums “Krimināllikums” / Latvijas Republikas likums / Pieņemts 17.06.1998.; stājies spēkā 01.04.1999. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 18.05.2000. // “Ziņotājs” 04.08.1998. Nr. 15. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=88966>
- Likums “Administratīvo pārkāpumu kodekss” / Latvijas Republikas likums / Pieņemts 07.12.1984.; stājies spēkā 01.07.1985. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 21.05.2004. // “Ziņotājs” 20.12.1984. Nr. 51. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=89648>
- Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra. (2014) Vardarbība pret sievietēm – ES mēroga apsekojums. Rezultāti isumā. Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs. (In Latvian)
- National Center for Injury Prevention and Control Centers for Disease Control and Prevention Atlanta, Georgia (2011) The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey: 2010 summary report. (In English)
- U.S. Department of Justice (1998) Stalking and Domestic Violence. A publication of the Violence Against Women Grants Office, Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice. (In English)
- Vardarbības veidi. (In Latvian) Pieejams: <http://www.pretvardarbibu.lv/par-vardarbibu/vardarbibas-veidi/> (skat. 15.10.2015)

Stalking – One of the Forms of Domestic Violence

Summary

Domestic violence is a problem that is common for all countries and Latvia is not an exception. In recent times in the media there are debates about cases of violence, followed by lawsuits and reports about new legal remedies for the reduction and prevention of violence. There are several forms of violence – physical, sexual, emotional, economic violence, child neglect, as well as stalking. A European Union Survey “Violence against Women” shows, that 18% of women in the EU in 28 countries since the age of 15 have experienced stalking and 5% of women have experienced harassment in the last 12 months prior to the survey interviews. This means, that approximately nine million women in the EU's 28 countries have experienced persecution in the past 12 months. In our country from stalking have suffered a 14% or 118 thousand women, including 4% (34 thousand women) suffered during the last 12 months. Most often women have been stalked by their former partners. The article highlights this type of violence and its novelty and actuality. Latvia currently hasn't ratified yet the The Council

of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul, May 11, 2011; entered into force on August 1, 2014), because it is necessary to develop amendments in the legislation in order to comply with the requirements of the Convention. This Convention involves questions about prevention and combating of harassment, and Member States are asked to amend their national legislation and take other necessary measures.

Key words: family violence, harassment, violence against women, Istanbul Convention.

AR SERTIFIKĀTU AIZSARGĀTA ELEKTRONISKA DOKUMENTA IZMANTOŠANA CIVILLIETĀS

Pušu viens no pamatpienākumiem, sniedzot prasību tiesā vai aizstāvoties pret prasību, ir tiesā iesniegt tādus pierādījumus, kas atbilst likumā noteiktajām prasībām. Ievērojot to, ka likums pusēm nodrošina tajā noteiktās tiesības un tiesa ir šī procesa realizētāja, tad pierādījumu pieņemšana vai nepieņemšana ir viens no tiesas uzdevumiem. Lai atrastu šo smalko robežu starp pierādījumu pieņemšanu vai nepieņemšanu, tiesa vadās no likuma, pieredzes un dzīvē gūtām atziņām. Elektroniskiem dokumentiem un to spēkā esamībai ir noteikta kārtība, kas tiesai ir zināma. Raksts sniedz ieskatu to elektronisko dokumentu pievienošanai vai nepievienošanai lietas materiāliem, kuri ir aizsargāti ar sertifikātiem (atslēgām). Autors rakstā atklāj tos aspektus, kas ņemami vērā, izvērtējot tos vai citus elektroniskos dokumentus, kas tiek iesniegti tiesā. Rakstā norādīts uz tiesību normu interpretāciju un piemērošanu. Kaut arī visas situācijas nav iespējams aprakstīt nedz likumā, nedz arī rakstā, tas dod lasītājam ieskatu konkrētā jautājuma praktiska pielietojuma likoços. Rakstā atspoguļotas un analizētas tiesību normas, kuras izmantojamas pieņemot lēmumu par tā vai cita elektroniskā dokumenta pievienošanu vai nepievienošanu lietas materiāliem.

Atslēgas vārdi: ar sertifikātu aizsargāts elektronisks dokuments, pierādījumi, tiesību normu interpretācija.

Ar katru dienu praksē aizvien vairāk nākas saskarties ar dokumentiem un citiem lietas materiāliem, kuri fiksēti elektroniskā formā un ietver sevī informāciju, kas būtiska tās vai citas lietas ietvaros. Ievērojot to, ka civilprocess tiesā tiek izvests atbilstoši formālo lietu vešanas kārtībai, kas nodrošina likumības principa ievērošanu, tad svarīgs ir ikviens pierādījums, kas tiek pieļauts tiesas procesā. Elektronisko dokumentu radīšanu un izmantošanu nosaka speciāls likums, kas reglamentē elektronisko dokumentu izveidošanu, pavairošanu un arī nosaka pamatprincipus to uzglabāšanai. Proti, elektroniska dokumenta radītājs ir atbildīgs par dokumenta saglabāšanu. Tā kā elektronisko dokumentu radīšana, pavairošana un uzglabāšana ir stingri reglamentēta, tad būtisks ir katrs apstāklis, kas tādā vai citādā veidā ietekmē dokumenta pieejamību un saturu. Minētās darbības tiek nodrošinātas ar tehniskajiem līdzekļiem, kas kalpo kā instruments dokumenta nemainīguma nodrošināšanai un pieejamībai. Tehniskie risinājumi attīstās strauji un nomaiņa notiek ļoti ātri. Būtisks ir jautājums

ne tikai par dokumentu radīšanu un izmantošanu konkrētajā dokumenta radīšanas laikā, bet arī ilgāku vai mazāk ilgu laiku pēc tā radīšanas. Visbiežāk tieši strīdi starp dažādām pusēm, kuras ir iesaistītas konkrētā jautājuma risināšanā, ir tas apstāklis, kas liek skatīt dokumentus, kuri ir radīti zināmu laika periodu atpakaļ.

Momentā, kad dokuments tiek radīts elektroniski un arī elektroniski parakstīts, tikai retais iedomājas par to, ka tas var būt nepieciešams arī pēc vairākiem gadiem vai pat gadu desmitiem. Kā vienu no spilgtākajiem piemēriem var minēt valstī notikušās sociālā nodokļa piemērošanas un aprēķināšanas izmaiņas, kas notika pagājušā gadu simta beigās un kas skāra un skars arī turpmāk lielāko daļu Latvijas iedzīvotāju saistībā ar pensiju aprēķināšanas kārtību. Personām pašām ir jāiesniedz dokumenti, kas apliecina viņu darba stāžu līdz 1995. gadam. Bet bez likumā minētajiem rekvizītiem, kas ir obligāti elektroniskam dokumentam, pastāv arī tehniska dokumenta aizsardzība – ar sertifikātu aizsargāts elektronisks dokuments.

Aizsardzības būtība

Lai elektronisks dokuments tiktu pasargāts no personām, kurām tas nav adresēts vai arī, lai nodrošinātu elektroniskā dokumenta vai konkrētus lietas apstākļus saturošas informācijas aizsardzību, pastāv tehniska iespēja šo dokumentu vai informāciju aizsargāt ar speciālu tehnisku paņēmieni, nodrošinot dokumenta vai informācijas pieejamību tikai tām personām, kurām ir konkrētā sertifikāta atslēga. Minētā atslēga darbojas noteiktu laika periodu. Pēc sertifikātā noteiktā perioda beigām personām, kurām minētā atslēga bija pieejama, vairs nav iespējams atvērt noteikto dokumentu. Dokuments tiek saglabāts datora faila formā, bet pie tā piekļuve personām vairs nav iespējama. Tas gan nenozīmē to, ka minētam dokumentam neviens nevar piekļūt. Konsultējoties ar IT speciālistiem tika saņemta informācija, ka tam, kurš ir radījis šo sertifikātu, ir iespēja atvērt visus dokumentus, kas aizsargāti nu jau ar savu laiku nokalpojušo sertifikātu. Proti, atslēgas radītājam ir jāvar un tas arī var piekļūt konkrētajam dokumentam. Dokuments ir droši pasargāts no nesankcionētas piekļuves. Tas ļoti patīk uzņēmējiem, kuriem ir ko slēpt no vispārējās apskates. Kamēr minētās darbības ir saistītas ar tiesību izmantošanu un neaizskar citu personu tiesības, tikmēr nepastāv nekādi iebildumi un problēmas.

Likumu mijiedarbība elektronisko dokumentu pārbaudē

Jautājums par elektronisko dokumentu izmantošanu kļūst aktuāls tajos brīžos un situācijās, kad elektronisko pierādījumu pieejamība liedz personām kā individuam vai arī trešajām personām realizēt savas likumiskās tiesības. Problēma nav jauna un to jau gadus desmit atpakaļ pētīja krievu zinātnieks G. Medvedjevs. Veicot divu valstu – Krievijas Federācijas un Francijas Republikas civilprocesa likumu analīzi, viņš secināja, ka attiecībā uz elektroniskajiem pierādījumiem civilprocesā nepieciešams plašāks regulēšanas mehānisms, kas elektroniskos pierādīšanas līdzekļus skata kompleksi, ne tikai tos analizējot un izmantojot ka rakstveida pierādījumus (Medvedev I.G., 2004). Informācijas pieejamība ir viens no būtiskiem faktoriem taisnīga sprieduma taisīšanai, kas savukārt veicina personu uzticību valstij un tās institūcijām, kuras veic personu tiesību aizsardzību. Joprojām aktuāls ir tiesību zinātnieka Kārļa Dišlera teiktais, ka “... jo lielāka cieņa likumam pilsoņu starpā, jo lielāka viņa iekšējā autoritāte un jo vairāk likumu izpildīs, neskatoties uz to, vai aiz viņa stāv kāda sodošā vara vai nē” (Dišlers K., 1929). Minētais vistiešākā veidā ir attiecināms uz elektroniskajiem pierādījumiem. It īpaši tiem, kuri tiek aizsargāti ar sertifikātiem. Dokuments, kurš ir aizsargāts pielietojot tehnisko paņēmieni – sertifikāta izmantošanu, ir pieejams tikai tām personām, kuru rīcībā ir piešķirtais sertifikāts. Citām personām dokuments, kura aizsardzībai piemērota ar sertifikātu radīta atslēgas aizsardzība, nav pieejams. Likums šādu dokumenta aizsardzību neaizliedz. Veidojot šāda veida dokumentus ir jāatceras, ka elektroniskie dokumenti neatkarīgi no tā, ir vai nav aizsargāti ar sertifikātu, pakļaujas ne tikai “Elektronisko dokumentu likumam” (Elektronisko dokumentu likums, 2003) un tajā noteiktajām prasībām, bet arī citiem Latvijas Republikā spēkā esošiem likumiem. Viens no tādiem ir “Arhīvu likums” (Arhīvu likums, 2011). “Arhīvu likuma 11. panta 2. daļas 3. punktā ir noteikts, ka nedrīkst iznīcināt tādus elektroniskā formā pārvērstus publiskos dokumentus, kuri nepieciešami institūcijas vai privātpersonas pienākumu pildīšanai un tiesību īstenošanai. Vēl vairāk, tā paša likuma 4. panta 4. daļā ir noteikts, ka “.. dokumentus par personas darba vai dienesta gaitu un izglītojamās personas, tajā skaitā studējošā, lietas glabā 75 gadus...”. Tas nozīmē tikai to, ka gadījumā, ja dokumenti, kas attiecas uz konkrētu darba lietu tiek sagatavoti elektroniskā veidā un aizsargāti ar sertifikātu, tad nododot dokumentu arhīvā, līdzīgi ir jānodod sertifikāta atslēga. Pretējā gadījumā elektroniskos dokumentus nebūs iespējams atvērt.

Minētajā gadījumā attiecībā uz elektroniskajiem dokumentiem, kuri tiek aizsargāti ar sertifikātu, ir piemērojams ne tikai “Elektronisko dokumentu likums”, bet arī “Dokumentu juridiskā spēka likums” (Dokumentu juridiskā spēka likums, 2010). Šā likuma 2. panta 2. daļa nosaka, ka “Elektronisko dokumentu oriģināliem un to atvasinājumiem piemērojams arī Elektronisko dokumentu likums..” Lasot “Elektronisko dokumentu likumu” attiecībā uz kopiju izmantošanu, 5. panta 4. punktā ir precīzi noteikts, ka “.. Veidot elektroniska dokumenta atvasinājumus papīra formā var tikai no tādiem elektroniskajiem dokumentiem, kurus ir iespējams uzrādīt lasāmā vai grafiskā veidā..”. Likumdevējs ir paredzējis, ka par elektroniskajiem dokumentiem var atzīt tikai tādus dokumentus, kurus ir iespējams uzrādīt to sākotnējā veidā, proti, elektroniskā. Gadījumā, ja nav iespējams uzrādīt izgatavotās kopijas elektronisko oriģinālu, tad nav un nevar būt nekāds pamats runāt par to, ka ir pastāvējis noteikta satura elektronisks dokuments. Pie pastāvošā likumu kopuma un tajos ierakstītajām tiesību normām ikvienam, kurš atsauca uz elektroniska dokumenta esamību, ir pienākums tiesā iesniegt elektronisko dokumentu, lai tiesa varētu pārliecināties par konkrēta dokumenta esamību.

Tas vistiešākā veidā attiecas arī uz tiem elektroniskajiem dokumentiem, kuri tiek aizsargāti ar sertifikātiem. Ievērojot Latvijas Civilprocesa likumā (Civilprocesa likums, 1998) nostiprināto vispārējo principu, ka katra puse ir atbildīga par tiem pierādījumiem, kurus tā iesniedz tiesā, ir konstatējams, ka tas attiecas arī uz elektroniskajiem pierādījumiem, kurus aizsargā ar sertifikātu.

Ir apstākļi, kurus var pierādīt tikai ar tādiem pierādīšanas līdzekļiem, kādi ir pieļauti likumā. Ja likums nosaka, ka noteiktas tiesiskās attiecības var pierādīt tikai ar noteiktiem pierādīšanas līdzekļiem, tad nedrīkstētu būt situācijas, kad kāda no lietā iesaistītajām pusēm to neievēro un tiesa to kaut kādu apsvērumu dēļ pieļauj. Kā piemēru varētu minēt situāciju, kad viena no pusēm aizstāvoties pret prasību tiesā iesniedz elektronisku dokumentu, kas aizsargāts ar sertifikātu un paziņo, ka tā ir iesniegusi pierādījumu – elektronisko dokumentu faila veidā, kas aizsargāts ar sertifikātu. Taču sertifikāta atslēgu nepievieno. Tiesai un otrai pusei atslēgas nav, kas nozīmē, ka nav iespējams atvērt konkrēto elektronisko dokumentu. Pie šādiem apstākļiem, pēc autora domām, tiesai būtu jāatzīst, ka ievērojot “Civilprocesa likumu”, “Dokumentu juridiskā spēka likumu” un “Elektronisko dokumentu likumu”, puse tiesā nav iesniegusi pierādījumu, kas izmantojams konkrēto apstākļu noskaidrošanai, jo to nav iespējams atvērt. Pēc autora domām, lai daudzās lietās, kurās nākotnē

tiks izmantoti elektroniskie dokumenti, nenonāktu situācijās, kad tiesai faktiski nav iespējams pārbaudīt elektroniskā dokumenta saturu, kā arī atklāti netiktu pārkāpts viens no Latvijas Republikas likumiem – “Arhīvu likums”, civilprocesos būtu atbalstāma prakse, kura nostiprinātu atziņu, ka pusei, kura iesniedz tiesā elektronisko dokumentu, kas ir aizsargāts ar sertifikātu, ir pienākums nodrošināt tiesu ar sertifikāta atslēgu. Gadījumā, ja tas nav izdarīts, tad tiek prezumēts, ka puse tiesā nav iesniegusi elektronisko dokumentu.

Raksta autors ir tā viedokļa atbalstītājs, ka visu nav iespējams un arī nav jāraksta likumā. Ir skaidri jāapzinās, ka likuma normu piemērošana un interpretācija ir pilnībā atstāta tiesas ziņā. Tā ir liela uzticība no vienas puses un atbildība no otras.

Attiecībā uz iepriekš minēto ir dzirdēti viedokļi, ka pastāv iespēja atsevišķus apstākļus pierādīt ar liecinieku liecībām. Vai tas būtu attiecināms arī uz minēto gadījumu par elektronisko dokumentu, kas tiek aizsargāts ar sertifikātu? Autors pieturas pie viedokļa, ka elektroniskie dokumenti, kas radīti noteiktu tiesisku attiecību radīšanai, nostiprināšanai vai izbeigšanai nevarētu tikt pierādīti ar citiem pierādīšanas līdzekļiem, ja likums nosaka dokumenta nepieciešamību. Piemēram, lai cilvēks pierādītu savu darba stāžu, kas tiek ieskaitīts lielākas pensijas aprēķināšanai, tam ir jābūt dokumentiem par to, ka viņš ir maksājis sociālo nodokli. Pretējā gadījumā valsts ne liecinieku liecības, ne arī kādus citus paskaidrojumus neņem vērā. Tas pats attiecināms uz personas disciplinārsodiem. Tādu piemēru ir salīdzinoši daudz.

Tiesību realizācijai ir jābūt atbilstoši likumam un tiesiskās apziņas līmenim. “Juridiskās brīvības realizācija nav iedomājama bez attiecīga tiesiskās kultūras līmeņa” (Gordina T., 2013). Tas attiecināms kā uz personām, tā arī uz tiesību sargājošajām institūcijām. Civilprocesa likums ir vērst uz katras personas aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību un ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību tiesā (Civilprocesa likums, 1998). Interesanti ir apskatīt kaimiņu igauņu pieredzi. Igaunijas civilprocesa likuma 272. panta 1. daļā ir noteikts, ka “Par dokumentālu pierādījumu tiek uzskatīti jebkādi rakstiski dokumenti, kā arī dokumenti un citi analogi datu nesēji, kas iegūti fotografēšanas, videoierakstu, skaņas ierakstu vai elektronisko ierakstu ceļā vai veicot citus ierakstus, kas satur ziņas par apstākļiem, kam ir nozīme lietas izskatīšanā, un kas var tikt iesniegti tiesā saprotamā un izlasāmā veidā” (Гражданский процессуальный кодекс, 2005). Apskatot konkrēto likuma normu var atrast divus būtiskus apstākļus, kas ir līdzīgi arī Latvijas likumā – iesniegtajam pierādījumam

ir jābūt izlasāmam un tam ir jābūt saprotamā veidā. Mums tas ir atrodams vairākos, savstarpēji saistītos likumos, kaimiņi to salikuši vienā – procesa likumā. Vienkārši un visiem saprotami.

Ar sertifikātu aizsargāts elektroniskais dokuments, ja tāds tiek iesniegts lietā, ir pievienojams lietas materiāliem tikai tad, kad tiesai ir skaidri salasāms dotā dokumenta teksts, kā arī dokuments ir saprotams. Pie šādiem apstākļiem tiesai ir tiesības izgatavot kopiju no iesniegtā elektroniskā dokumenta, kas aizsargāts ar sertifikātu un to apstiprināt. Apstiprinot izgatavoto kopiju tiesnesis apliecina, ka ir iepazinies ar dokumenta oriģinālu, kas ļauj to izmantot turpmākā tiesas procesā kā pierādījumu.

Kopsavilkums

Latvijas Kriminālprocesa likums precīzi nosaka pušu un tiesas darbības, iesniedzot un izvērtējot elektroniskos dokumentus, kuri ir aizsargāti ar sertifikātu. Elektroniskais dokuments, kurš ir aizsargāts ar sertifikātu, var būt izmantots kā pierādījums. Svarīgi ņemt vērā faktu, ka elektronisko dokumentu, kurš ir aizsargāts ar sertifikātu, ir jāatver tai pusei, kura ir piestādījusi tiesai šo pierādījumu. Katru reizi, kad puse nepiestāda atslēgu elektroniskajam dokumentam, šīs darbības ir nepieciešams uzskatīt par pierādījumu neiesniegšanu vai izvarišanos no pierādījumu iesniegšanas. Tiesā nedrīkst būt situācijas, ka puse ir piestādījusi tiesai elektronisko dokumentu, kurš ir aizsargāts ar sertifikātu, bet tās atvēršana ir atstāta tiesai vai pretējai pusei. Persona, kura veido sertifikātu elektroniskā dokumenta aizsardzībai, pilnā mērā atbild par to, ka nepieciešamības gadījumā minēto elektronisko dokumentu ir iespējams atvērt.

Bibliogrāfija

- Dišlers K. (1929) Likuma cieņa un autoritāte, Jurists Nr. 5 1929. gada maijs, pārpublicācija Jurista Vārds Nr. 51 (802) 13.12.2013. (In Latvian)
- Gordina T., (2013), Brīvība kā sociāli tiesiskā parādība, Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru, Latvijas Universitātes 71. zinātniskās konferences rakstu krājums, LU, 156.–163. lpp., 161. lpp. Rīga. (In Latvian)
- Medvedev I.G. (2004) Written evidence in private law of Russia and France, Saint Petersburg. Yuridichesky Centre Press, p. 175–176.
- Arhīvu likums, LR likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 35, spēkā no 01.01.2011., pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=205971> (In Latvian)
- Civilprocesa likums, LR likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 326/330 spēkā no 01.03.1999., pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50500> (In Latvian)

Dokumentu juridiskā spēka likums, LR likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 78, spēkā no 01.07.2010., pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=210205> (In Latvian)
Elektronisko dokumentu likums, LR likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 169, spēkā no 01.01.2003., pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=68521> (In Latvian)
Гражданский процессуальный кодекс, Кодекс Эстонской Республики от 20.04.2005, pieejams: http://estonia.news-city.info/docs/sistemsw/dok_ieghlz/page8.htm (In Russian)

Electronic Document, Protected by Certificate, Usage in Civil Cases

Summary

One of the basic obligations of the parties, providing legal action or defending against claims, is to submit in court evidence, that comply with statutory requirements. Taking into account, that the law provides participants of the legal process with certain rights and court is the process executor, then acceptance or non-acceptance of submitted evidences is one of the court privileges. To find this thin line between acceptance or non-acceptance of evidences, court is guided by the law, preliminary legal experience and life experience. For the validity of electronic documents it is necessary to follow guidelines, that are known and obligatory for the court. The article gives an insight into an evidence adding or non-adding process of electronic documents, protected with certificates (keys). The author of the article reveals the aspects, that should be taken into account during the evaluation of submitted electronic documents. The article describes process of law interpretation and application. Although it is impossible to foresee all situations in law or in article, the information, included in the article, gives an opportunity to the reader get an insight into the specific practical issues of application of electronic evidences. The article highlights and analyzes the legal norms, used in decision making of one or another electronic document addition to the court materials.

Key words: electronic document, protected by the certificate, evidences, interpretation of legal norms.

POLICIJU REĢIONĀLĀS SADARBĪBAS MODEĻI

Šā raksta mērķis ir atspoguļot policijas starpvalstu sadarbības attīstību pasaules globalizācija periodā. Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, autore iezīmē zināmus modeļus policijas starpvalstu sadarbībā, uzsverot to reģionālās īpatnības, un konstatē policijas starpvalstu sadarbībā atzīstamus principus, uz kuriem balstās mūsdienīga policijas starpvalstu sadarbība. Kā liecina prakse, mūsdienu starpvalstu sadarbības modeļi ir neapmierinoši. Eiropas Savienības līmenī normatīvā bāze pastāvīgi tiek papildināta ar jaunām iniciatīvām policijas sadarbībā un krimināltiesisko problēmu risināšanā. Atsevišķās valstīs aprobežojumus, tomēr joprojām tiek meklēti efektīvāki sadarbības modeļi. Uz pārrobežu noziedzības dinamiku jāreaģē organizatoriski, administratīvi un tiesiski. Jāinvestē līdzekļi personāla kvalifikācijas celšanai, kopējo progresīvo sadarbības modeļu izkopšanai un attīstībai.

Atslēgas vārdi: policijas sadarbība, reģionālās sadarbības modeļi, policijas pārrobežu operācijas, noziedzības apkarošana.

Kopš neatkarības atgūšanas Latvijas policijas sistēmā ir notikušas tikai virspusējas pārmaiņas. Tajā laikā, kad Eiropas valstīs atcēla iekšējās robežas, Latvijā sāka veidot robežas, kas ir pretējas darbības iepriekš minētajām. Pēc neatkarības atgūšanas tika atjaunota dalība Starptautiskajā kriminālpolicijas organizācijā un pieņemts likums “Par policiju”, kas bija plānots, kā pagaidu variants, bet ar vairākkārtējiem grozījumiem darbojas līdz šim brīdim. Pēc iestāšanās Eiropas Savienībā (turpmāk ES) nacionālā normatīvā bāze attīstās atbilstīgi ES prasībām. Ir mainījusies policijas dienestu starpvalstu sadarbības prakse.

Mūsdienās nav iespējams novērst nacionālo noziedzību bez policijas dienestu starpvalstu sadarbības. Globalizācijas un integrācijas procesi ir sasnieguši tādu līmeni, ka palielināties tieši to noziegumu skaits, kas apdraud visu cilvēci, nevis atsevišķu valstu sabiedrisko kārtību. Tādēļ policijas starpvalstu sadarbība ir tikpat nozīmīga, kā ekonomiskā integrācija. Atšķirīgais ir tas, ka Eiropas Savienībā ekonomiskā integrācija mērķtiecīgi padarīja valstis savstarpēji atkarīgas, lai kontrolētu mieru un izvairītos no konfliktiem. Savukārt policijas dienesti ir atkarīgi viens no otra, un policijas jēdziens visās valstīs ir definēts līdzīgi.

Latvijas likumā “Par policiju” ir teikts, ka “Policija ir apbruņota militarizēta valsts vai pašvaldības institūcija, kuras pienākums ir aizsargāt

personu dzīvību, veselību, tiesības un brīvības, īpašumu, sabiedrības un valsts intereses no noziedzīgiem un citiem prettiesiskiem apdraudējumiem”. No grieķu valodas – politeia nozīmē – valsts pārvalde, administrācija.

No skaidrojošās vārdnīcas sniegtā izriet, ka tā ir sistēma: “Policija ir valsts drošības administratīvo iestāžu sistēma, kas realizē pastāvošās valsts iekārtas un sabiedriskās kārtības aizsardzību, kas apkaro noziedzību un noziedzīgus nodarījumus.” (Jefremova, 2000).

Pētot dažādus policijas jēdziena skaidrojumus, var konstatēt, ka policija ir īpaša uzraudzības un ietekmēšanas sistēma. Policija ir vienība, kas pakļautajās valstīs sargāja pastāvošo sabiedrisko iekārtu. Atēnās policija bija publiskā vara (Belson, 1984). Iepriekš minētajos skaidrojumos policijas loma ir acīmredzama – sargāt pastāvošo kārtību valstī, aizsargāt cilvēkus no prettiesiskas rīcības un izmeklēt noziegumus. Tā ir pirmā institūcija, ko katra valsts izveido. Ja valstī nav policijas, tad valdošie var zaudēt varu un iedibināto kārtību. Lai veiktu norādītos uzdevumus, policijai ir piešķirtas īpašas pilnvaras un speciāli līdzekļi. Pilnvaru apjoms un speciālo līdzekļu arsenāls paplašinās krīzēs situācijā, kad tiek paaugstināta policijas aktivitāte. Vēsturiski, mainoties valsts pārvaldes sistēmai, arī policijas sistēmā ir notikušas pārmaiņas un ir palielinājies tādu struktūru skaits, kas veic policejiskās funkcijas. Attīstoties brīvai tirgus ekonomikai, apsardzes un detektīvdarbības funkcijas veic privātuzņēmēji.

Policijas funkciju loks paplašinās reizē ar pasaules globalizāciju, un tiek veidoti jauni dienesti, kas veic policijas uzdevumus konkrētā jomā. Piemēram, nodokļu policija, finanšu policija, militāra policija, ūdens policija, krasta apsardze u.c. dienesti, kuru nosaukumā var būt un var nebūt iekļauts vārds “policija”. Tomēr katrā valstī darbojas Valsts vai nacionālā policija, kuras pamatuzdevums ir nodrošināt sabiedrisko kārtību, aizsargāt cilvēkus un izmeklēt noziegumus. Šīs publikācijas ietvaros galvenokārt tiks aplūkoti tieši tādas policijas reģionālās sadarbības modeļi, tomēr ir jāatceras, ka kompetences sadalījums starp dienestiem katrā valstī ir atšķirīgs.

Kopumā jāsecina, ka lielākajā daļā valstu darbojas centralizēta sistēma, kaut gan eksistē arī decentralizēta un integrēta policijas iestāžu sistēma.

Mūsdienu izaicinājums ir terorisms, korupcija, nelegāla narkotisko vielu tirdzniecība, naudas viltojumi, cilvēku tirdzniecība, ieroču kontrabanda u.c. noziegumi, kas strauji izplatās daudzās pasaules valstīs. Noziedznieki pastāvīgi attīsta noziegumu izdarīšanas veidus, izmantojot

jaunas metodes un līdzekļus, un starpvalstu kontaktus. Policijas sadarbības iespējas nosaka likumdevējs, un problēmas tiek risinātas tikai pēc situācijas izzināšanas un pamatojuma iesniegšanas. Tādēļ pirms tam noziedzības izplatību nav iespējams aptvert.

Policijas starptautiskā sadarbība ilgu laiku bija ierobežota, taču noziedzības izplatība pasaulē motivēja valstis sadarboties. Pirmā un vienīgā policijas sadarbības organizācija (sākot ar 1923. gadu) ir Interpols jeb Starptautiskā Kriminālpolicijas organizācija. Interpola sākotnējais uzdevums bija nodrošināt informācijas apmaiņu starp policijas dienestiem. Tomēr viena starptautiska organizācija policijas uzdevumiem nespēja nodrošināt samērīgu atbalstu visos reģionos vienveidīgi.

Nākamais solis, dažādojot un paplašinot policijas sadarbības modeļus, vērojams pagājušā gadu tūkstoša 90-to gadu beigās. Šajā laikā notiek nozīmīgas pārmaiņas Šengenas valstu zonā. Atsakoties no iekšējām robežām, dalībvalstis vienojas par policijas pārrobežu operācijām, kuru ietvaros vienas Valsts policijas darbiniekiem ir tiesības savā valstī uzsākt operāciju turpināt kaimiņvalsts teritorijā.

1996. gadā Lionā augstākajā politiskā līmenī pirmo reizi precīzi tika formulēta nostāja, ka ir jāoptimizē tiesību aizsardzības iestāžu praktiskā sadarbība. Industriāli attīstīto lielvalstu tikšanās reizē tika akceptētas 40 rekomendācijas cīņai pret organizēto noziedzību. Izvērtējot turpmākajos gados pieņemtos starptautiskus normatīvos aktus, var secināt, ka dalībvalstis noziedzības novēršanas jomā nolemj sadarboties, veicot šādas funkcijas:

- vākt un apkopot informāciju par noziedzības attīstības tendencēm;
- attīstīt izmeklēšanas materiāli-tehnisko nodrošinājumu;
- izstrādāt preventīvo pasākumu kompleksu;
- sagatavot starptautiskā līmeņa speciālistus un vadītājus;
- paplašināt starpvalstu informācijas apmaiņu;
- izveidot zinātniski-pētniecisko laboratoriju starptautiskā līmenī utt.

Var uzskatīt, ka minētie sadarbības virzieni ir pieticīgi, taču vienlaikus ir jāatzīst, ka to rezultātā attīstījās turpmāk aplūkotie sadarbības modeļi. Piemēram, informācijas apstrāde un apmaiņa, izmantojot drošus pārraides kanālus.

Mūsdienās informācijas nozīme pieaug, paplašinās informācijas nesēju klāsts, to apjoms ir neierobežots, informācija tiek pārraidīta momentā. Informācija var būt fiksēta kādā uztvērējā, saglabāta un izplatīta laikā un telpā, tā var būt aktuāla un novecojusi. Informācija var būt šifrēta, to

var pārraidīt skaņas, ciparu, vai citu zīmju veidā, tai nav obligāti jābūt teksta veidā, rakstītai kādā pasaules valodā. Mūsdienās universāls informācijas avots ir internets, un citi avoti vairs nav tik nozīmīgi, tādēļ ir nepieciešami jaunas kategorijas eksperti kriminālisti, kuri būtu spējīgi strādāt atbilstīgi jaunajām tehnoloģiju iespējām. Aktīvākais informācijas apmaiņas kanāls ir Eiropols, tā izveides ideja tika noformulēta Māstrihtas līgumā 1992. gadā. Kopš tā laika informācijas apmaiņa ir uzlabojusies gan operatīvā, gan stratēģiskā līmenī. Dalībvalstis sniedz Eiropalam informāciju, izvērtējot tās nozīmību. Informācijas precizitāte, ziņu pilnīgums un tiesiskā pamatojuma garantija ir atkarīga no konkrētas tiesībsargājošās iestādes.

Parādās jaunas noziedzības tendences, tādēļ tiesībsargājošo iestāžu sadarbības pamatprincipi bija jāmaina, atsakoties no diplomātijas metodes un pieņemot zviedru iniciatīvu – vienkāršot informācijas apmaiņu. Eiropas Savienība aktīvi darbojas, lai dalībvalstu iekšlietu politika kļūtu līdzīga. Policijas un tieslietu sadarbības integrācija paplašinās pēc Eiropola, Eurojusta, SIS II, ARO u.c. izveides. Tika pieņemti ambiciozi, dalībvalstīm saistoši, pamatlēmumi, kurus ieviest dzīvē apgrūtināta zināšanu un pieredzes trūkums. Pamatlēmumos galvenokārt ir atrunātas līdz šim nezināmas sadarbības iespējas. Lai risinātu problēmas saistībā ar personālā kvalifikāciju, Eiropas Savienībā aktīvi attīsta tiešsaistes mācības.

Vācu kriminālpolicijas direktors Karstens Heids (Carsten Heydt), strādājot pie projekta “policija on-line”, atzīmē, – ka tiek veidota jauna policijas dimensija, kad darbiniekiem ir iespēja, izmantojot jaunās tehnoloģijas, apmainīties ar aktuālo informāciju un pieredzi par darba metodēm un darboties speciāli izstrādātā e-mācību programmā. Tādā veidā būtu iespējams atbalstīt visu dalībvalstu policijas ierēdņus, sniedzot viņiem iespēju profesionāli attīstīties atbilstīgi mūsdienīgiem izaicinājumiem, un apgūt pozitīvo praksi. Mācības nav dalītas pēc studiju kursiem vai mācību priekšmetiem. Tās atbilst profesionālās pilnveides kursiem. Savukārt šie kursi varētu būt pamats, lai izveidotu jaunu disciplīnu – mafioloģija. Šo apzīmējumu piedāvā krievu eksperts Ovčinskis, pamatojot, ka pēc būtības mūsdienās veidojas patstāvīga kompleksa starpdisciplīnu zinātne, ko nosacīti var saukt – mafioloģija (organizētās noziedzības apkarošanas teorija un prakse). Turklāt termins “mafija” lietojams ne tikai tiešā nozīmē, kā vienas itāļu noziedzīgas grupas apzīmējums, bet universālā nozīmē, kas raksturo jebkuru formējumu, uz kuru var attiecināt definējumu “organizētā grupa”. Ovčinskis piedāvā mafioloģijas priekšmetā iekļaut šādas zinātņu nozares: starptautiskās tiesības, krimināltiesības,

kriminālprocesuālās tiesības, kriminālistika, sodu-izpildes tiesības, kriminoloģija, kriminālmeklēšana, civiltiesības, ekonomika, datormācība u.c. (Овчинский, 2001).

Taču minētais priekšmetu uzskaitījums, ko vajadzētu integrēt mafioloģijas attīstībā, nav pilnīgs. Noziedzīgas globalizācijas apstākļos ir jāsaņemta jaunas kvalitātes un līmeņa speciālisti, kuri apgūtu universālu tiesību, sociāli-ekonomiskās un tehniskās zināšanas. Dažādu zinātņu un disciplīnu integrācija, risinot praktiskos uzdevumus, ir būtiska nepieciešamība organizētas noziedzības apkarošanā.

Eiropas Savienības dalībvalstu policijas dienestiem ir iespējas sniegt pārrobežu atbalstu, piedaloties kopīgās operācijās masu pasākumos, patrolējot, veicot dokumentu pārbaudi, sniedzot atbalstu personu identifikācijā un satiksmes kontrolē. Pēc vienas valsts pieprasījuma cita valsts var pieņemt lēmumu, – norīkot savus darbiniekus sniegt atbalstu, vai piedāvājot, cita veida atbalstu. Prīmes pamatlēmumi attīstīja piekļuves tiesību koncepciju, proti, veikt datu apmaiņu par pirkstu nospiedumiem, DNS profiliem, transportlīdzekļu reģistrācijas dokumentiem. Minētie pasākumi attīstās balstoties arī uz savstarpējas uzticēšanās principu, tādējādi dalībvalstīm jāsamazina policistu darbībā pieļautas neprecizitātes utt.

Raksturojot problēmas, kas rodas noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā, ir jāņem vērā arī reģionālais faktors. Latvijai ir raksturīgas problēmas, kas eksistē gan Krievijas Federācijā, gan Eiropas Savienības valstīs, jo mūsu valstī joprojām ir pārejas periods, kad mainās prioritātes, tiek lauzta iepriekšējā, galvenokārt ekonomiskā ideoloģija. Ir atšķirība starp policijas sadarbību ES un trešajās valstīs. Sadarbība ar Krievijas Federāciju un Baltkrieviju joprojām notiek caur Interpolu un ar tiesiskās palīdzības lūgumiem.

Savukārt analizējot ES tiesiskos instrumentus, ko piemēro policijas un tiesu iestāžu sadarbības jautājumos, autore secina, ka šajā jomā arī pastāv problēmu komplekss: dalībvalstīs ir atšķirīgi mehānismi, lai ieviestu tiesiskos instrumentus, atšķirīga pieeja un ātrums nacionālajā līmenī, un starpinstitucionālās sadarbības organizācija. No tā izriet, ka viena jautājuma risināšana var ilgt vairākus gadus. Normatīvā regulējums neatrisina praktiskās problēmas, kas katrā valstī ir savdabīgas un tādēļ atšķirīgas. ES reģiona integrācijā tiecas saglabāt dalībvalstu sistēmu dažādību, taču tieši šī dažādība bieži rada savstarpēju nesapratni. Pretēja situācija ir iepriekšminētajās kaimiņvalstīs, kuru sadarbībā ir mazāk nesapratnes, ņemot vērā to nelielās tiesiskās iespējas.

ES nebija noteikts kopējo principu kopums, kas nosaka iekšlietu politikas attīstību, līdz šim brīdim, kad nelegālo imigrantu pieplūdums apdraud pusgadsimtu ilgušo mieru. Tika diskutēts par krimināltiesību normu harmonizāciju, procesuālo tiesību unifikāciju un vispārējo orientāciju ievērot cilvēktiesības. Tiesību aktu kopuma paplašināšanās iekšējās drošības un migrācijas pārvaldības jomā rada nepieciešamību definēt principu pamatus, kas varētu būt kritērijs, lai ierosinātu un novērtētu politikas priekšlikumus turpmākajos gados. Starpvalstu praktiskās sadarbības modeļi apliecina, ka augstu tiek vērtēta – pieejamība, informētība, apvienojums, savstarpēja uzticība, savstarpēja atzišana. Minētās vērtības būtu jāatzīst visās sadarbībā iesaistītājās valstīs.

Eiropas Savienības dalībvalstis pieņem lēmumu unificēt noziedzības novēršanas un apkarošanas stratēģiju, organizatoriskus principus, sadarbības operatīvās tehnikas, taktikas un zināšanu apmaiņas jomā. Rezultātā pat ES politikas veidošanas procesā tiek ņemti vērā ziņojumi par noziedzības attīstības tendencēm.

Tomēr var teikt, ka policijas reģionālā sadarbība joprojām atrodas attīstības stadijā, taču tiek meklētas jaunas formas. Pašlaik ES ir zināmi un apobēti kopīgie pārrobežu pasākumi – vajāšana, novērošana, kontrolētā piegāde, patruļas, kopīgas izmeklēšanas grupas, automatizēta datu apmaiņa u.c. Diemžēl minētie pasākumi katrā valstī ir attīstīti atšķirīgā līmenī, kas ne vienmēr ir pietiekams, lai tos veiksmīgi īstenotu visās valstīs. Turklāt katrā reģionā ir atšķirīga pārrobežu sadarbības specifika, kam pamatā ir vēsturiskā attīstība, ģeogrāfiskas un politiskas īpatnības. Pārrobežu sadarbības trūkumu pamatā ir gan tiesiskās nepilnības, gan arī elementāru zināšanu, iniciatīvas trūkums un nedrošība. Pretēji tam noziedzībā tiek aktīvi izmantotas mūsdienīgas elektroniskās, bezrobežu telpas iespējas un policijas starpvalstu sadarbības vājā puse.

Bibliogrāfija

Beļson, J.M. Pieejams: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/122156/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%8F> (skat. 12.10.2015.).

Ovčinskij V.S. (2001) 21 vek protiv mafii. Moskva INFRA-M. (In Russian)
Policija. (2000–2014) Pieejams: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/efremova/220359/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%8F> (skat. 10.10.2015.).

Police-online. Pieejams: <https://www.police-online.eu/Seiten/Default.aspx> (skat. 12.09.2015.).

- Ratzel, M.P. (2009) The Business, Potential and Limitations of Europol. The new police in Europe. The Professional journal for further education and training. Issue 01/09.
- Sensburg M. A. (2009). *Europarecht Ein Studienbuch für Polizei*. Druckerei Hubert & Co., Goettingen. (In German)

Police Regional Cooperation Models

Summary

This article aims to reflect development of cross-border cooperation of the police during globalization period. To achieve the defined goal, the author outlines the specific models of police transnational cooperation, emphasises regional features and stresses specific qualified principles of cross-border police cooperation, that serves as a basis for the modern police cross-border cooperation. As practice shows, today's transnational police co-operation models are unsatisfactory. At the European Union's level a legislative basis is constantly being updated with new initiatives for improvement of police cooperation and for coping with other problems. Some countries approbates innovations, however, the most effective models of cooperation still are being searched for. On dynamics of cross-border crime responds organizationally, administratively and legally. Sources must be invested in staff training in order to establish high cooperation models in the area of police cooperation.

Key words: police cooperation, regional cooperation models, cross-border police operations, fight against crime.

ATBRĪVOŠANA NO PIERĀDĪŠANAS CIVILPROCESA LIKUMA 96. PANTA TREŠĀS DAĻAS KONTEKSTĀ

Raksta mērķis ir izvērtēt atbrīvošanas no pierādīšanas regulējumu Civilprocesa likuma 96. panta trešās daļas kontekstā, konstatējot pieļaujamās pierādīšanas robežas un analizējot lietas dalībnieku pierādīšanas nastas apjomu zaudējumu un kaitējuma piedziņas lietās, kas izriet no noziedzīgas darbības vai bezdarbības. Civilprocesa likums kā izņēmumu no pierādīšanas civiltiesiskā strīda pusēm paredz noteiktus gadījumus, kuriem iestājoties, kādai no pusēm ar likumu noteikta tiesība neiesniegt pierādījumus par noteiktiem apstākļiem, kuriem ir nozīme strīda izskatīšanā. Šāds regulējums pieļauj ekonomijas principa ietvaros atkārtoti nevērtēt tos apstākļus, kuri jau ir pierādīti un atzīti par ticamiem citos tiesvedības procesos. Šādos procesos būtiski ir radīt izpratni par izņēmuma no pierādīšanas robežām, vienlaicīgi akcentējot strīda puses procesuālās tiesības pierādīšanas realizēšanā par citiem procesā nozīmīgiem pierādāmiem apstākļiem. Kopsavilkumā doti secinājumi par pieļaujamiem izņēmumiem pierādīšanā šajās lietu kategorijās.

Atslēgas vārdi: atbrīvošana no pierādīšanas, noziedzīgs nodarījums, civiltiesiskā atbildība, zaudējumu piedziņa, kaitējums.

Civilprocesam raksturīgā strīda pušu pierādīšanas nasta (onus probandi) uzliek pienākumu lietas dalībniekam iesniegt pierādījumus par visiem prasījumiem un iebildumiem, kā arī pierādīt ar tiem saistītos būtiskos apstākļus, kuriem ir nozīme lietā. Tomēr no šīs vispārīgās prasības ir izdalāms likumā regulētais izņēmums, kas ietverts Civilprocesa likuma (turpmāk arī CPL) 96. pantā, nosakot gadījumus, kad ir iestājies pamats lietas dalībnieka atbrīvošanai no pierādīšanas (Civilprocesa likums 1999). Visi Civilprocesa likumā iestrādātie izņēmuma gadījumi ir uzskatāmi par izsmeltošiem un nav tulkojami paplašināti. Ja attiecībā uz tādiem izņēmuma gadījumiem kā vispārzināmi fakti un prezumpcijas juridiskajā literatūrā ir sastopami viedokļi un skaidrojumi, kuri sniedz plašāku tiesību normas izpratni, tad attiecībā uz prejudiciālajiem faktiem šāda veida viedokļi ir pausti salīdzinoši maz.

Termins “prejudiciāls” tiek skaidrots kā ar likumīgā spēkā stājušos tiesas spriedumu konstatētu faktu (apstākļu) un tiesisko attiecību obligātums visiem, kam šie fakti vai attiecības jāpierāda, vai jākonstatē kādā citā lietā (Juridisko terminu vārdnīca 1998).

Civilprocesa likuma 96. panta trešā daļa nosaka, ka “likumīgā spēkā stājies tiesas spriedums krimināllietā, prokurora priekšraksts par sodu, kā arī lēmums par kriminālprocesa izbeigšanu uz nereabilitējoša pamata ir obligāts tiesai, kas izskata lietu par tās personas civiltiesisko atbildību, par kuru pieņemts attiecīgais nolēmums, vienīgi jautājumā par to, vai noziedzīgā darbība vai bezdarbība notikusi vai to izdarījusi vai pieļāvusi tā pati persona.” Tas nozīmē, ka jau pati norma nosaka ierobežojumu atbrīvošanai no pierādīšanas, paredzot, ka tikai noteiktie apstākļi, kas izriet no civiltiesiskā strīda un ir konstatēti ar citu likumīgā spēkā stājušos tiesas spriedumu, veido tā saucamos prejudiciālos faktus.

Likuma “Par tiesu varu” 16. panta trešajā daļā norādīts, ka “likumā noteiktajā kārtībā spriedums ir saistošs tiesai, izskatot citas lietas, kas saistītas ar šo lietu.” (Likums “Par tiesu varu” 1993). Sasaistot abas iepriekš norādītās normas, ir redzams, ka CPL 96. panta trešajā daļā ir norādīti noteikti fakti, kuru atkārtota pierādīšana vairs nav nepieciešama. Tas ir fakts par pašas darbības esamību vai neesamību, kā arī par personu, kura to ir izdarījusi vai pieļāvusi. Arī tiesību doktrīnā ir nostiprinājies līdzīgs uzskats, kurā norādīts, ka “likumīgā spēkā stājies spriedums krimināllietā ir obligāts tiesai, kas izskata lietu par personas civiltiesisko atbildību vienīgi jautājumā par to, vai noziedzīgā darbība vai bezdarbība notikusi, vai to izdarījusi vai pieļāvusi tā pati persona” (Civilprocesa likuma komentāri 2006). CPL 96. panta trešā daļa nav tulkojama paplašināti, attiecinot puses atbrīvošanu no pierādīšanas civiltiesiskajā strīdā uz citiem šajā lietā nozīmīgiem apstākļiem.

Krimināllietā taisītajā spriedumā konstatētās ziņas civillietā, kurā prasītājs lūdz tiesai taisīt spriedumu par atbildētāja civiltiesisko atbildību, ir uzskatāmas par pierādījumu lietā un ekonomijas principa ietvaros tiesai civillietā nav atkārtoti jāvērtē tie paši apstākļi, kas jau konstatēti un ar citiem noteiktiem pierādījumiem pamatoti krimināllietā. Spēkā stājies tiesas spriedums ietver sevī patiesu faktu konstatējumu un to esamība civillietas ietvaros vairs nav pārvērtējama. Šāds apgalvojums izriet arī no CPL 203. panta trešās daļas, kura noteic, ka pēc sprieduma stāšanās likumīgā spēkā lietas dalībnieki, kā arī viņu tiesību pārņēmēji nav tiesīgi citā procesā apstrīdēt tiesas nodibinātos faktus, kā arī no jauna celt tiesā prasību par to pašu priekšmetu uz tā paša pamata.

Tomēr civilprocesā dominējošais princips ir sacīkstes princips, kura ietvaros strīda pusēm ir tiesības realizēt pierādīšanas nastu (onus probandi). Tiesību doktrīnā ir atzīts, ka prasītājam ir jāpierāda savu prasījumu pamatotība, bet atbildētājam – savu iebildumu pamatotība. (Licis 2003).

Šāds pienākums izriet arī no CPL 93. panta pirmās daļas, kurā norādīts, ka “katrai pusei jāpierāda tie fakti, uz kuriem tā pamato savus prasījumus vai iebildumus. Prasītājam jāpierāda savu prasījumu pamatotība. Atbildētājam jāpierāda savu iebildumu pamatotība.” Tādējādi, prasītājam, kurš cēlis prasību par personas (atbildētāja) civiltiesisko atbildību par noziedzīgu nodarījumu, kas konstatēts ar spēkā stājušos tiesas spriedumu krimināllietā, prasības pieteikumā ir jānorāda sava prasījuma apmērs un summas aprēķins, iesniedzot par to atbilstošus pierādījumus, kā tas izriet no CPL 128. panta un 129. panta. Līdzīgi arī realizējot savas procesuālās tiesības lietas izskatīšanas gaitā, prasītājs nav atbrīvots no turpmāko savu procesuālo pienākumu realizēšanas, kas noteikti Civilprocesa likumā saistībā ar patiesu un pilnīgu pierādījumu iesniegšanu, paskaidrojumu sniegšanu par tiem apstākļiem, par kuriem prasība ir celta. Tādējādi arī atbildētājam lietā tiek nodrošināta vienlīdzīga iespēja realizēt savas procesuālās tiesības un pierādīšanas procesa gaitā iesniegt savus, prasītāja pierādījumus un argumentus atspēkojošus pierādījumus par celtajā prasībā norādītajiem apstākļiem. Tā kā šādās lietās nevar pastāvēt strids par atbildētāja vainu, jo tas jau ir prejudiciāls fakts, pierādīšanas procesā akcents tiek likts uz kaitējuma vai zaudējuma apmēra pamatotību un citiem lietā nozīmīgiem apstākļiem. Tāds regulējums izriet arī no Civillikuma (turpmāk CL) 1635. panta trešās daļas, kas noteic, ka, ja neatļautā darbība izpaudusies kā noziedzīgs nodarījums pret personas dzīvību, veselību, tikumību, dzimumneizskaramību, brīvību, godu, cieņu vai pret ģimeni, vai nepilngadīgo, pieņemams, ka cietušajam šādas darbības rezultātā ir nodarīts morālais kaitējums. Citos gadījumos morālais kaitējums cietušajam jāpierāda. (Civillikums 1937). Tādējādi var secināt, ka materiālā norma kopsakarā ar procesuālo normu, t.i. CL 1635. panta trešā daļa kopsakarā ar CPL 96. panta trešo daļu, pieļauj prasītāju atbrīvot gan no pierādīšanas par to, ka noziedzīgs nodarījums ir noticis, bet arī nav jāpierāda fakts, ka tā rezultātā ir nodarīts cietušajai personai (prasītājam) morālais kaitējums.

Judikatūrā ir norādīts, ka izskatot lietu, tiesai jānoskaidro lietas apstākļi, kuri ietilpst pierādīšanas priekšmetā – prasības pamata fakti un atbildētāja iebildumu pamata fakti (meklējamie fakti). Meklējamos faktus norāda puses, bet faktu sastāvu, kas jāpierāda lietā, galīgi nosaka tiesa saskaņā ar tām materiālo tiesību normām, kuru hipotēzēs ir norādīti fakti, kas nosaka pušu apstrīdētās un aizskartās tiesības un tām atbilstošus pienākumus. (LR AT Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 21. marta spriedums Lietā Nr. SKC-98/2012). Tātad civillietās nozīmīgi ir noteikt prasības priekšmetu un pamatu, lai noteiktu nepieciešamos apstākļus

(meklējamus faktus), kuri civillietā prasītājam ir jāpierāda, lai atbildētājs spētu realizēt savas civilprocesuālās tiesības – iesniegt pretargumentus un pierādījumus par celto prasību. CPL 96. panta trešās daļas gadījumā, atbildētāja vaina nodarījumā kā izņēmums no pierādīšanas nastas (onus probandi) nav jāpierāda, līdz ar to tiek izslēgta iespēja atbildētājam attiecīgajā civiltiesiskajā strīdā apstrīdēt vainas neesamību. Strīds starp pusēm var pastāvēt par piedzenamās summas apmēru, kas tiesai ir jāvērtē, ņemot vērā materiālajā normā norādītos meklējamus faktus (kaitējuma piedziņa vai zaudējumu piedziņa).

Augstākās tiesas prakses apkopojumā “Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā” (turpmāk – pētījums) (Augstākās tiesas pētījums 2011) ir norādīts, ka atbilstoši Kriminālprocesa likuma 352. panta pirmajai daļai, lemjot par morālā kaitējuma kompensācijas apmēru, tiesai ir jāizvērtē cietušā pieteikums un jāņem vērā:

- 1) noziedzīga nodarījuma smagums un izdarīšanas raksturs;
- 2) nodarītās fiziskās ciešanas, paliekoši sakropļojumi un darbspēju zudums;
- 3) morālā aizskāruma dziļums un publiskums;
- 4) psihiskas traumas.

Tāpat pētījumā ir norādīts, ka tiesa nedrīkst aprobežoties tikai ar šo apstākļu uzskaitījumu un norādi, ka tie pie kompensācijas apmēra noteikšanas ņemti vērā, bet šie apstākļi katrā konkrētā gadījumā izvērtējami, norādot, kā tie ir ietekmējuši lēmumu par kompensācijas apmēru. Tiesa šos apstākļus var vērtēt tikai tad, ja lietā par tiem ir iesniegti atbilstoši pierādījumi.

Līdzīgi morālā kaitējuma un tā apmēra noteikšanas kritēriji izriet arī no cita Augstākās tiesas prakses apkopojuma “Morālā kaitējuma atlīdzināšana civillietās” (Augstākās tiesas pētījums 2014.). Tātad, ja ir celta prasība par morālā kaitējuma piedziņu, kas radies sakarā ar noziedzīgu nodarījumu, morālā kaitējuma apmērs tiek noteikts pēc tiesas ieskata, bet arī šajās prasībās būtiska nozīme ir civiltiesiskajā strīdā iesniegtajiem pušu pierādījumiem par nodarītā morālā kaitējuma apmēriem un argumentācijai.

Savukārt saistībā ar zaudējumiem un to atlīdzības pienākumu, judikatūrā ir norādīts, ka “mūsdienu tiesību teorijā atzīts, ka zaudējumu atlīdzības pienākums iestājas tad, kad vienlaicīgi pastāv šādi priekšnoteikumi jeb atlīdzības pamati: 1) tiesību aizskārēja neattaisnojama darbība, kas attiecīgos gadījumos ietver arī novērtējumu no vainojamības viedokļa; 2) zau-

dējumu esamība; 3) cēloniskais sakars starp zaudējumiem un neatļauto darbību” (Torgāns 2006, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 2. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC – 143). Ja ar krimināllietā taisīto spriedumu tiek konstatēta atbildētāja neattaisnojama darbība, tad atkarībā no celtās prasības un izvēlēta civiltiesiskā atbildības veida, prasītāja pienākums ir pierādīt nodarītā kaitējuma (zaudējuma) esamību, apmēru un cēloņsakarību. Tas izriet arī no CPL 7. panta otrās daļas, kurā norādīts, ka, ja civilprasība krimināllietā nav iesniegta vai nav izspriesta, prasību var celt Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā. Savukārt Kriminālprocesa likuma 350. panta trešā daļa nosaka, ka “ja cietušais uzskata, ka ar kompensāciju nav atlīdzināts viss radītais kaitējums, viņam ir tiesības prasīt tā atlīdzināšanu Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā. Nosakot atlīdzības apmēru, jāņem vērā kriminālprocesā saņemtā kompensācija.” (Kriminālprocesa likums 2005). Tātad gan tiesību doktrīnā, gan judikatūrā, gan arī normatīvajā regulējumā ir norādes uz to, ka prasītājam ir uzlikts atlīdzības apmēra pierādīšanas pienākums un tiesai ir jāizvērtē šī atlīdzības apmēra pamatotība atbilstoši materiālo normu prasībām.

No Kriminālprocesa likuma 353. panta otrās daļas izriet, ka tiesai ir tiesības kompensāciju nenoteikt, bet kaitējuma atlīdzināšana šādos gadījumos notiek tikai civiltiesiskā kārtībā, nepieciešamības gadījumā vērsties tiesā ar atbilstoša satura prasības pieteikumu. Pie norādītā regulējuma var secināt, ka krimināllietā tiesa izvērtē jautājumu par noziedzīgā nodarījuma esamību un personas vainu, bet pastāvot noteiktiem apstākļiem vai nepieciešamo pierādījumu neesamībai par kaitējuma apmēru, jo tas ir nosakāms tikai nākotnē un pierādījumi vēl nav pieejami, nav varējusi noteikt faktisko apmēru izmaksājamajai kompensācijai.

Tiesību doktrīnā ir atzīts, ka kompensācija Kriminālprocesa likumā tiek traktēta kā krimināltiesisko attiecību neregulējuma elements, kas izpaužas kā gandarījums par cietušajam ar noziedzīgu nodarījumu radīto kaitējumu. (Civilprocesa likuma komentāri 2006). Kompensācijas piedziņā civilprocesam tiek ierādīta subsidāra loma. (Civilprocesa likuma komentāri 2006). Ņemot vērā norādītās atziņas un kompensācijas piedziņas prioritāti kriminālprocesa ietvaros, civillietā ir noskaidrojami iemesli kompensācijas apmēra nepiedzišanai vai daļējai piedziņai kriminālprocesa ietvaros. Tādējādi civilprocesa ietvaros prasītājam ir jāpierāda savas prasījuma tiesības uz kriminālprocesā nepiedzīto, bet civillietā prasībā norādīto zaudējumu vai morālā kaitējuma apmēru.

Šāda duāla regulējuma pastāvēšana, kas pieļauj kompensācijas (kaitējums, zaudējumi) piedziņu gan kriminālprocesa ietvaros, gan civilprocesa ietvaros ir skaidrojama ar tiesību doktrīnā ietvertu atziņu, ka kriminālprocesā, attiecībā uz pierādījumu iesniegšanas pienākumu, galvenā atšķirība no civilprocesa ir tā, ka apsūdzētā vainas juridiskais slogs gulstas uz valsti, kuru pārstāv attiecīgās iestādes (policija, prokuratūra, jeb procesa virzītājs), jo apsūdzētajam ir tiesības neliecināt, izvēlēties aizstāvības veidu, kā arī visas šaubas tiek tulkotas par labu apsūdzētajam. (Strada-Rozenberga 2002). Tātad nevainīguma prezumpcija sargā apsūdzēto kā procesa dalībnieku un ļauj panākt sev pozitīvu procesa iznākumu arī tajā gadījumā, ja tiek izvēlēta pasīva pierādīšanas subjekta loma. Savukārt civilprocesā strīda pusei, kurai ir uzlikts pierādīšanas pienākums, jāpierāda, ka faktu esamības jautājums ir vairāk iespējams vai neiespējams. (Munday 2005). Līdzīgu viedokli par pierādīšanas atšķirībām kriminālprocesā un civilprocesā pauduši arī Vācijas tiesību zinātnieki. (Wolf, Schmitz 2012). Pasīva procesa dalībnieka loma var radīt negatīvu procesa iznākumu attiecīgai personai, jo privātajās tiesībās valdošā vainīguma prezumpcija pozitīva procesa iznākuma iegūšanai paredz aktīvi atspēkot vienas puses apgalvojumus un pierādījumus ar likumā noteikto pretdarbību – iebildumiem un noteiktu pierādījumu iesniegšanu. (Ose 2013). Tajā skaitā ņemot vērā apstākļus, kas iestājušies vai mainījušies pēc tiesas sprieduma krimināllietā spēkā stāšanās, kurā kompensācijas izmaksa nav noteikta vai nav ietvērusi visus cietušās personas mantiskos prasījumus. Tādējādi, civilprocesa ietvaros, ceļot zaudējumu piedziņas prasību, ir panākams pozitīvāks iznākums pušu interesēm, abām strīda pusēm aktīvi realizējot savas procesuālās tiesības, bet tiesai, atbilstoši CPL 97. panta pirmajai daļai, izvērtējot lietā iesniegtos pierādījumus.

Kopumā var secināt, ka civiltiesiskā strīda pusei, kura vēršas tiesā ar zaudējumu vai kaitējuma prasību lietās par personas civiltiesisko atbildību, kas radies noziedzīgas darbības vai bezdarbības rezultātā, ir tiesības realizēt pierādīšanas nastu gan par zaudējuma vai kaitējuma esamību, gan par tā apmēru, gan arī par cēlonisko sakaru starp zaudējumiem vai kaitējumu un noziedzīgo darbību vai bezdarbību. Tādējādi tikai viens no zaudējumu vai kaitējuma priekšnoteikumiem – tiesību aizskārēja neattaisnojama darbība, nav jāpierāda ar papildus izņēmumu morālā kaitējuma piedziņas lietas, kad nav jāpierāda paša morālā kaitējuma esamība. Sacīkstes principa realizēšanas gaitā, prasītājam savs prasījums ir jāpamato ar atbilstošiem pierādījumiem un argumentāciju. Savukārt atbildētājam, sniedzot savus paskaidrojumus un pierādījumus, nav apstrīdams prejudiciālais fakts par pašas noziedzīgās darbības vai bezdarbības esamību.

Kopsavilkums

Kopumā var izdarīt secinājumu, ka prasītajam, kas griežas tiesā ar civilprocesuālo prasības pieteikumu sakarā ar nodarīto kaitējumu vai zaudējuma atlīdzināšanu, kas tika radies noziedzīgas darbības vai bezdarbības rezultātā, ir tiesības uz pierādīšanas nastu. Proti, ka pastāv kaitējums vai zaudējums, tās apmērs, kā arī, ka pastāv cēloniskais sakars starp kaitējumu un zaudējumu, un noziedzīgu darbību vai bezdarbību. Tādā veidā tikai viens no kaitējuma vai zaudējumu rašanās priekšnosacījumiem – tiesību pārkāpēja darbības, neprasa papildu pierādīšanu ar izņēmumiem, kas attiecas uz morālā kaitējuma atlīdzināšanas lietām, kad nav nepieciešamības pierādīt pašu morālo kaitējumu. Īstenojot sacikstes principu prasītajam ir pienākums pamatot savu prasību ar reāliem pierādījumiem un argumentāciju. Tajā pašā laikā atbildētājam, izvirzot savus paskaidrojumus un pierādījumus, nav tiesību apstrīdēt faktu, ka bija noticis priettiesiskās rīcības akts, proti, darbība vai bezdarbība.

Bibliogrāfija

- Civilprocesa likuma komentāri. (2006) Trešais papildinātais izdevums. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra. (In Latvian)
- Līcis A. (2003) Prasības tiesvedībā un pierādījumi. Rīga: Tiesu nama aģentūra. (In Latvian)
- Munday R. (2005) Evidence. Third Edition. Oxford University Press.
- Ose D. (2013) Pierādījumi un pierādīšana civilprocesā. Promocijas darbs. Pieejams: <https://dspace.lu.lv> (skat. 12.10.2015). (In Latvian)
- Strada-Rozenberga K. (2002) Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Rīga: Biznesa augstskola Turība. (In Latvian)
- Torgāns K. (2006) Saistību tiesības I daļa. Rīga. (In Latvian)
- Christian Wolf, Hanna Schmitz. (2012) Freispruch und Schadensersatz im Fall Kachelmann. Legal Tribune Online, 19.11.2012. (In German) Pieejams: <http://www.lto.de/recht/hintergruende/h/eine-frage-der-wahrheit-freispruch-und-schadensersatz-im-fall-kachelmann/> (skat. 12.10.2015).
- Civillikums. (1937) LR likums. “Valdības Vēstnesis”, 46, 26.02.1937. (In Latvian) Pieejams: www.likumi.lv (skat. 12.10.2015).
- Civilprocesa likums. (1998) LR likums, “Latvijas Vēstnesis”, 326/330 (1387/1391). (In Latvian) Pieejams: <http://www.likumi.lv> (skat. 12.10.2015).
- Par tiesu varu. (1993) LR likums. “Ziņotājs”, 1, 14.01.1993. (In Latvian) Pieejams: www.likumi.lv (skat. 12.10.2015).
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 2. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC – 143. (In Latvian) Pieejams: www.at.gov.lv (skat. 12.10.2015).

LR AT Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 21. marta spriedums Lietā Nr. SKC-98/2012. (In Latvian) Pieejams: www.at.gov.lv (skat. 12.10.2015).
Morālā kaitējuma atlīdzināšana civillietās. (2014) Augstākās tiesas pētījums. (In Latvian) Pieejams: www.likumi.lv (skat. 12.10.2015).
Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā. (2011) Augstākās tiesas pētījums. (In Latvian) Pieejams: www.at.gov.lv (skat. 12.10.2015).

Exemption from the Prove Burden in the Context of Article 96 Part Three of the Civil Procedure Law

Summary

Article aims to evaluate the release from the prove burden in context of the Civil Procedure Law Article 96, part three, by finding tolerant limits of the prove and by analyzing amount of the proof burden in the damage recovery cases, arising from criminal acts or omissions. The Civil Procedure Law as an exception from the proof burden in the civil disputes for the involved parties, provides certain events, during whom one of the parties has a right not to provide evidence of certain conditions, which play a role in dispute. This framework allows throughout the principle of economy not to re-evaluate circumstances, which have already been proven and found to be reliable in other legal proceedings. In this processes it is essential to understand the exceptions from evidence burden, at the same time emphasizing legal rights of involved parties and its surpassing over other circumstances. In the summary author defines conclusions on the permissible exceptions of the proof burden in the specific types of cases.

Key words: relief from the burden of proof, a criminal offense, civil liability, loss recovery, harm.

PĀRKĀPUMA PROCEDŪRA KĀ KONTROLES MEHĀNISMS JAUTĀJUMA PREJUDICIĀLĀ NOLĒMUMA PIENĒMŠANAI NEUZDOŠANAS GADĪJUMĀ

Raksta mērķis ir analizēt, vai pārkāpuma procedūra ir efektīvs kontroles mehānisms jautājuma prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai neuzdošanas gadījumā. Rakstā autore īsi raksturo indivīda procesuālās tiesības pārkāpuma procedūras ietvaros, kā arī sniedz ieskatu Eiropas Savienības Komisijas (turpmāk – Komisija) aktivitātēs attiecībā uz pārkāpuma procedūras izmantošanu Līguma par Eiropas Savienības darbību (turpmāk – LESD) 267. panta trešās daļas kontrolei. Autore secina, ka pārkāpuma procedūra ir objektīvs, taču ne efektīvs tiesiskās aizsardzības līdzeklis, jo tā faktiskā pieejamība nacionālās tiesvedības dalībniekiem ir ļoti ierobežota, kā arī pati Komisija šo tiesību instrumentu neuzskata par piemērotu līdzekli LESD 267. panta trešās daļas kontrolei.

Atslēgas vārdi: Komisija, Līguma par Eiropas Savienības darbību 267. panta trešā daļa, pārkāpuma procedūra, prejudiciāls nolēmums.

Pārkāpuma procedūras ietvaros Komisijas uzdevums ir nodrošināt, ka dalībvalsts ievēro dibināšanas līgumos noteiktos pienākumus (Prete 2010). Līdz ar to arī LESD 267. panta trešajā daļā noteiktais pienākums dalībvalsts pēdējās instances tiesai vērsties Eiropas Savienības Tiesā (turpmāk – EST) prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai var būt pārkāpuma procedūras priekšmets (Pescatore 1986; C 396/03 2005). Turklāt pārkāpuma procedūra pēc savas dabas ir objektīva, jo tās mērķis nav konstatēt dalībvalsts vainu vai atbildību (Prete 2010). Tāpat Komisijai, paužot savu nostāju pārkāpuma procedūras laikā, nav tiesību noteikt dalībvalstij tiesības un pienākumus vai sniegt tai garantijas par rīcības atbilstību dibināšanas līgumam. Dalībvalstu rīcības vērtējums var izrietēt tikai no EST sprieduma (C-393/98 2011).

Ikviens nacionālās tiesvedības dalībnieks var pildīt tik svarīgo signālizēšanas funkciju par nepieciešamību vērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai (de Visser 2013). Proti, nacionālās tiesvedības lietas dalībniekiem ir iespēja tiesai norādīt uz nepieciešamību vērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai, taču tiesa ex officio izlemj, vai ir nepieciešams šo procedūru izmantot (Rosas 2014). Ņemot vērā, ka prejudiciālo nolēmuma procedūru uzskata par galveno līdzekli indivīda interešu pārstāvēšanai ES tiesu sistēmā (Malferrari 2005), indivīdam ir īpaša interese būt aizsar-

gātam pret nepamatotu atteikšanos vērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai. Vienīgais de facto tiesiskās aizsardzības līdzeklis, kas Eiropas Savienībai (turpmāk – ES) pašai ļauj kontrolēt, vai dalībvalsts ievēro dibināšanas līgumā noteiktos pienākumus, ir pārkaņpuma procedūra (Barav 1975; Ebke 1984–1985). Pastāv pat viedoklis, ka pārkaņpuma procedūra varētu būt efektīvākais LESD 267. panta trešās daļas kontroles mehānisms (Buka 2013).

Indivīda procesuālās tiesības pārkaņpuma procedūras ietvaros

Atbilstoši LESD 258.–260. panta noteikumiem pārkaņpuma procedūru var iniciēt pēc Komisijas vai dalībvalsts iniciatīvas. Ja pārkaņpuma procedūru pret dalībvalsti iniciē cita dalībvalsts, tad situācijā, ja Komisija nesniedz argumentētu atzinumu trīs mēnešu laikā no dienas, kad tai nodots attiecīgais jautājums, dalībvalstij joprojām ir tiesības, neskatoties uz atzinuma neesamību, vērsties EST pārkaņpuma konstatēšanai. Arī ikviens indivīds var vērsties Komisijā ar lūgumu uzsākt pārkaņpuma procedūru pret dalībvalsti par LESD 267. panta trešajā daļā noteiktā pienākuma neizpildi. Taču šādā gadījumā ES tiesības neparedz indivīdam jebkādas procesuālās garantijas (Bronckers 1989), atšķirībā no situācijas, ja pārkaņpuma procedūru iniciē dalībvalsts. Arī EST ir atzinusi, ka indivīdam nav tiesību apstrīdēt Komisijas atteikumu iniciēt pārkaņpuma procedūru (48/65 1966).

Skaidrības labad jāatzīmē, ka pat tad, ja pārkaņpuma procedūra noslēdzas ar spriedumu, kurā ir konstatēts valsts pārkaņpums, šādam spriedumam, vismaz no indivīda pozīcijām lūkojoties, nav tūlītēja praktiska pielietojamība. Proti, Komisija, rosinot pārkaņpuma procedūru, EST lūdz atzīt, ka dalībvalsts ir pieļāvusi no ES tiesībām izrietoša pienākuma pārkaņpumu, un pieprasa pārkaņpumu nekavējoties pārtraukt (Anagnostaras 2001). EST spriedums par LESD noteiktā pienākuma neizpildi ir pārkaņpuma konstatējums, kas uzliek par pienākumu dalībvalstij veikt nepieciešamos pasākumus pārkaņpuma novēršanai. Taču EST nevar atcelt attiecīgo dalībvalsts tiesas lēmumu, ar kuru tika atteikts vērsties EST (Popescu 2010). Arī nekādu kompensāciju pārkaņpuma procedūras ietvaros indivīds nevar saņemt (Davies 2003). EST secinājums, ka nav izpildīts pienākums vērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai, var būt viens no faktoriem valsts atbildības prasībā, pie nosacījuma, ja pārkaņpums ir nepārprotams (manifest infringement) Kōbler sprieduma izpratnē (Lenaerts, Arts 1999).

Zinot pārkāpuma procedūras objektīvo dabu, varētu domāt, ka šī procedūra tiek bieži izmantota LESD 267. panta trešajā daļā noteiktā pienākuma kontrolei. Autore vērs uzmanību, ka šāds pieņēmums ir maldīgs.

Komisijas rīcība Komisijas saziņa ar dalībvalstu valdībām

Pārkāpuma procedūra līdz šim nav tikusi pilnībā realizēta LESD 267. panta trešās daļas pārkāpuma konstatēšanai, tomēr Komisija vairākkārt ir vērsusies pie dalībvalstu valdībām, pieprasot sniegt skaidrojumu vai paūzot savu attieksmi par attiecīgā dalībvalsts lēmuma neatbilstību ES tiesībām.

Shell-Berre lieta

Shell-Berre lietā Komisija izrādīja neapmierinātību ar Francijas Valsts padomes (Conseil d'Etat) 1964. gada 19. jūnija lēmumu. Valsts padome norādīja, ka prejudiciālais nolēmums ir jāsaņem tikai tajos gadījumos, kad pastāv šaubas par lietā piemērojamās ES tiesību normas izpratni vai spēkā esamību. Valsts padome uzstāja uz dibināšanas līguma 37. panta skaidrību, neskatoties uz to, ka tobrīd EST tika izskatīta Costa/ENEL lieta, kurā tostarp tika analizēta tā pati tiesību norma (Catalano 1964–1965). Nepilnu mēnesi pēc Valsts padomes lēmuma pieņemšanas Shell-Berre lietā, EST pasludināja nolēmumu arī Costa/ENEL lietā, norādot, ka dibināšanas līguma 37. panta vārdiskais tvērums ir sarežģīts (6/64 1964). Identisku secinājumu EST izdarīja arī nākamajā gadā (20/64 1965). Turklāt vienu mēnesi pirms Francijas Valsts padomes lēmuma pieņemšanas Shell-Berre lietā, Itālijas tiesa, saskaroties ar gandrīz identiskiem ES normu interpretācijas jautājumiem, nolēma vērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai (Mashaw 1965–1966; Waller 1981). Līdz ar to akadēmiskajā vidē pastāv vienots viedoklis, ka Francijas Valsts padome neizpildīja LESD 267. panta trešajā daļā noteikto pienākumu (Dausēs 1987; Jones 1995–1996; Tallon 1966–1967).

Komisija, lai arī nepievienojās Francijas Valsts padomes viedoklim, tomēr uzskatīja, ka konkrētā situācija ir izveidojusies Francijas tiesu prakses piemērošanas rezultātā. Komisija brīdināja Francijas valdību, ka nākotnē nepieļaus tādu tiesību normu piemērošanu, kas ir pretēja dibināšanas līguma sistēmai. Vienlaikus Komisija šajā lietā oficiālu rekomendāciju sniegšanu uzskatīja par neatbilstošu līdzekli Francijas tiesas disciplinēšanai (Taborowski 2012).

Semoules lieta

Semoules lietā Komisija pauda savu attieksmi pret Conseil d' Etat 1968. gada 1. marta lēmumu. Šajā lietā Valsts padome secināja, ka ir izveidojusies īpaša situācija, kas ļauj Alžīriju kā bijušo Francijas koloniju joprojām uzskatīt par daļu no Francijas nodokļu sistēmas. Proti, Valsts padomes ieskatā Francijas prezidenta rīkojums (kas nosaka Francijas nodokļu piemērošanu Alžīrijai), aizliedz ES tiesību normu piemērošanu, kas nosaka vienotu ES nodokli par importēšanu no trešajām valstīm (Conniff 1972). Valsts padomei vajadzēja nepiemērot prezidenta rīkojumu vai vismaz vērsties EST, uzdodot prejudiciālo jautājumu par valsts prezidenta rīkojuma spēkā esamību iepretim Padomes regulai un ES tiesību pārkāpuma principam.

ES Parlamenta (turpmāk – Parlaments) deputāts Arveds Deringers (Arved Deringer) vērsa Komisijas uzmanību uz šo lietu, vaicājot, vai Komisijas ieskatā ir noticis ES tiesību pārkāpums un vai Komisija šajā sakarā veiks kādas aktivitātes. Komisija atbildēja, ka pārkāpuma procedūra var tikt piemērota par pienākuma vērsties EST neizpildi un tā apdomā, kāda rīcība konkrētajā lietā būtu visatbilstošākā (C71, 1968). Kad gada laikā Komisija nebija aktīvi rīkojusies, Parlamenta deputāts Tjerk Vesterterps (Tjerk Westerterp) atkārtoti jautāja Komisijai, kā tā rīkosies. Komisija atkārtoti apstiprināja, ka pārkāpuma procedūru ir iespējams piemērot, taču šis rīcības variants neesot vispiemērotākais (C20 1970). Komisija atsaucās uz Parlamenta Juridiskās komisijas atzinumu, kurā norādīts, ka pārkāpuma procedūras izmantošana LESD 267. panta trešās daļas kontrolei nelabvēlīgi ietekmētu tiesu varas neatkarību. Tādēļ Komisija par atbilstošāku uzskata nacionālo tiesu pārliecināšanu informācijas apmaiņas un savstarpējo diskusiju ceļā (Schermers 1974).

Cohn-Bendit lieta

Komisija vērsās pie Francijas valdības saistībā ar Valsts padomes 1978. gada 12. decembra lēmumu. Cohn-Bendit lietā bija strīds par Padomes direktīvas normas piemērojamību, ko EST jau iepriekš citā lietā (41/67 1974) bija atzinusi par tieši piemērojamu. Valsts padome pati veica ES tiesību normu interpretāciju, atsakoties vērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai un vienlaikus atkāpjoties no pastāvošās EST prakses (ECSC/EEC/EAEC 1980). Proti, Valsts padome norādīja, ka tiesību normas interpretācija esot skaidra, neskatoties uz to, ka Conseil d' Etat veiktā interpretācija bija pretēja EST iepriekš sniegtajai interpretācijai (Tomlinson 1994–1995).

Komisija šajā lietā pieprasīja Francijas valdībai komentārus. Turpinājums gan Komisijas aktivitātēm nesekoja, jo Francijas iekšlietu ministrs pretrunīgo administratīvo lēmumu atcēla (Taborowski 2012).

Komisijas iniciētā pārkāpuma procedūra

Publiski ir zināms, ka Komisija vismaz vienu reizi ir iedzīvinājusi pārkāpuma procedūru par LESD 267. panta trešajā daļā noteiktā pienākuma eventuālo neizpildi, bet tikai tās sākuma stadijā. Proti, Komisija 2004. gadā uzsāka pārkāpuma procedūru Nr. 2003/2161 pret Zviedriju, nosūtot Zviedrijas valdībai argumentētu atzinumu atbilstoši LESD 258. pantam. Komisijas ieskatā Zviedrijas Augstākā tiesa reti izmantoja prejudiciālā nolēmuma procedūru un, lemjot par lietas pieņemšanu izskatīšanai apelācijas instancē, nevērtēja lietas dalībnieka lūgumu vērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai. Tā kā šādu lēmumu Zviedrijas Augstākā tiesa varēja pieņemt bez pamatojuma, Komisijai radās šaubas par LESD 267. panta trešajā daļā noteiktā pienākuma ievērošanu. Attiecīgi Komisija uzskatīja, ka tikai tāds nacionālās tiesas lēmums, kas satur argumentāciju, ļauj spriest par dibināšanas līgumā noteiktā pienākuma izpildi.

Pēc pārkāpuma procedūras ierosināšanas Zviedrijas parlaments 2006. gadā pieņēma grozījumus tiesību aktos, kas uzliek par pienākumu pēdējās instances tiesai lietās, kas skar ES tiesības, sniegt pamatojumu, kāpēc tās ieskatā nav nepieciešams vērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai, ja kāds no lietas dalībniekiem tiesai norāda uz nepieciešamību lietas izspriešanai saņemt no EST lietā būtiskas ES tiesību normas skaidrojumu (Broberg, Fenger 2014). Pastāv pat viedoklis, ka šāds obligātās argumentācijas modelis būtu ieviešams visās ES dalībvalstīs (Broberg 2008).

Autore secina, lai arī EST spriedums šajā lietā nesekoja, Komisija nodemonstrēja praksē savu gatavību izmantot pārkāpuma procedūru kā kontroles mehānismu jautājuma prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai neuzdošanas gadījumā.

Kritēriji pārkāpuma procedūras ierosināšanai

Lai arī Komisija ir izmantojusi pārkāpuma procedūru LESD 267. panta trešās daļas kontrolei, tā nav identificējusi, pamatojoties uz kādiem kritērijiem tiek pieņemts lēmums par pārkāpuma procedūras ierosināšanu LESD 267. panta trešās daļas kontrolei. Pastāv pat viedoklis, ka Komisijas lēmums iniciēt pārkāpuma procedūru biežāk ir atkarīgs no politiskiem

apsvērumiem vai nejausiem apstākļiem, nevis objektīviem kritērijiem (Bronckers 1989).

Vienlaikus Komisija, lai arī fragmentāri, tomēr šī problēmjautājuma kontekstā savu pozīciju ir paudusi atsevišķu tiesvedību ietvaros un atbildēs uz Parlamenta deputātu jautājumiem. Tā, piemēram, EST ir nonākusi lieta, kurā indivīds pieprasa kompensāciju par to, ka Komisija ir atteikusies pēc viņa lūguma ierosināt pārkāpuma procedūru pret dalībvalsti sakarā ar iespējamu LESD 267. panta trešās daļas pārkāpumu. Lai arī EST lietu pēc būtības neizskatīja, Komisija atgādināja, ka pārkāpuma procedūra LESD 267. panta kontrolei ir ārkārtējs līdzeklis (*extreme measure*), ko varētu izmantot vien tad, ja tiktu apdraudēta prejudiciālā nolēmuma procedūras būtība (9/75 1975). Savukārt atbildēs uz Parlamenta deputātu jautājumiem, Komisija ir norādījusi, ka vispārīgi nekas nekavē to izmantot pārkāpuma procedūru, kad dalībvalstu tiesas nepareizi piemēro ES tiesības. Taču Komisijas ieskatā pārkāpuma procedūra nav piemērots līdzeklis, lai nodrošinātu LESD 267. panta pareizu piemērošanu. Pārkāpuma procedūras izmantošanu varētu apsvērt tikai tad, ja prejudiciālā nolēmuma procedūras neizmantošana būtu bijusi apzināta (*intentional*) vai acimredzami nepareiza (*evident misconception*) (C28 1979). Arī akadēmiskajā vidē valdošais uzskats ir, ka pārkāpuma procedūra nav paredzēta indivīda tiesību aizsardzībai (Taborowski 2012).

Tāpat Komisija uzskata, ka pārkāpuma procedūras izmantošana nenodrošina efektīvāko pamatu sadarbībai starp dalībvalstu tiesām un EST. Turklāt pārkāpuma procedūra nav iecerēta kā līdzeklis dalībvalstu pēdējo instanču tiesu spriedumu pārskatīšanai. Tikai tajos gadījumos, kad dalībvalsts pēdējās instances tiesas spriedums skaidri parāda, ka tiesa sistemātiski (*systematically*) un tīši (*deliberately*) neievēro LESD 267. pantu, Komisija varētu izmantot pārkāpuma procedūru jautājuma prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai kontrolei (C268 1983). Minētie kritēriji autores ieskatā ļauj arī saprast, kāpēc Komisija šajā rakstā analizētajās lietās ir bijusi tik kūtra ierosināt pārkāpuma procedūru.

Secinājumi

Pārkāpuma procedūra ir objektīvs LESD 267. panta trešās daļas kontroles mehānisms, taču tā faktiskā pieejamība nacionālās tiesvedības dalībniekam, kas izsaka lūgumu vērsties EST prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai, ir ļoti ierobežota. Ņemot vērā Komisijas līdzšinējo rīcību, kā arī faktu, ka tieši Komisijas prerogatīva ir lemt par pārkāpuma procedūras

ierosināšanu, autore ieskatā nav pamata uzskatīt, ka pārkāpuma procedūra ir efektīvs LESD 267. panta trešās daļas kontroles mehānisms vai ka tuvākajā nākotnē pārkāpuma procedūra pētījuma priekšmeta kontekstā varētu tikt izmantota biežāk.

Bibliogrāfija

- Anagnostaras, G. (2001) Principle of State Liability for Judicial Breaches: The Impact of European Community Law. *European Public Law*, 7(2), pp. 281–305.
- Barav, A. (1975) Failure of Member States to Fulfill Their Obligations under Community Law. *Common Market Law Review*, 12(3), pp. 369–383.
- Bebr, G. (1977) Article 177 of the EEC Treaty in the Practice of National Courts. *International and Comparative Law Quarterly*, 26(2), pp. 241–282.
- Bebr, G. (1974) How Supreme Is Community Law in the National Courts. *Common Market Law Review*, 11(1), pp. 3–37.
- Bebr, G. (1983) The Rambling Ghost of “Cohn-Bendit”: Acte Clair and the Court of Justice. *Common Market Law Review*, 20, pp. 439–472.
- Broberg, M. (2008) Acte Clair Revisited: Adapting the Acte Clair Criteria to the Demands of the Times. *Common Market Law Review*, 45(5), pp. 1383–1397.
- Broberg, M., Fenger, N. (2014) Preliminary References to the European Court of Justice. Oxford: Oxford University Press, 491 p.
- Bronckers, M. C. E. J. (1989) Private Enforcement of 1992: Do Trade and Industry Stand a Chance against the Member States. *Common Market Law Review*, 26(3), pp. 513–533.
- Catalano, N. (1964–1965) Case Law. *Common Market Law Review*, 2(2), pp. 197–235.
- Conniff, M. F. (1972) French Conseil D’ Etat and Article 177 of the Treaty of Rome: A Case Analysis. *Virginia Journal of International Law*, 12(3), pp. 377–389.
- Craig, P., de Búrca, G. (2011) EU Law: Text, Cases, and Materials. New York: Oxford University Press, 1155 p.
- Dausies, M. A. (1987) Practical Considerations Regarding the Preliminary Ruling Procedure under Article 177 of the EEC Treaty. *Fordham International Law Journal*, 10(3), pp. 538–577.
- Davies, K. (2003) Understanding European Union law. London: Cavendish Publishing Limited, 2003, 155 p.
- De Visser, M. (2013) Constitutional Review in Europe: A Comparative Analysis. Oxford: Bloomsbury Publishing, 528 p.
- Ebke, W. F. (1984–1985) Enforcement Techniques within the European Communities: Flying Close to the Sun with Waxen Wings. *Journal of Air Law & Commerce*, 50, pp. 685–725.

- Groussot, X. (2010) European Rights' and Dialogues in the Context of Constitutional Pluralism. *Scandinavian Studies in Law*, 55, 2010, pp. 45–75.
- Jones, L. (1995–1996) Opinions of the Court of the European Union in National Courts. *New York University Journal of International Law and Politics*, 28(1)(2), pp. 275–309.
- Lenaerts, K., Arts, D. (1999) *Procedural Law of the European Union*. London: Sweet and Maxwell, 790 p.
- Malferrari, L. (2005) The Functional Representation of the Individual's Interests Before the EC Courts: the Evolution of the Remedies System and the Pluralistic Deficit in the EC. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 12(2), pp. 667–710.
- Mashaw, J. L. (1965–1966) Federal Issues In and About the Jurisdiction of the Court of Justice of the European Communities. *Tulane Law Review*, 40(1), pp. 21–56.
- Popescu, R. M. (2010) General Aspects of the Infringement Procedure. *Lex ET Scientia International Journal*, 17(2), pp. 59–67.
- Prete, L., Smulders, B. (2010) The Coming of Age of Infringement Proceedings. *Common Market Law Review*, 47(1), pp. 9–61.
- Rosas, A. (2014) National Judge as EU Judge; Some Constitutional Observations. *SMU Law Review*, 67(4), pp. 717–728.
- Schermers, H. G. (1974) Law as It Stands against Treaty Violations by States. *Legal Issues of European Integration*, 1(2), pp. 93–112.
- Taborowski, M. (2012) Infringement proceedings and non-compliant national courts. *Common Market Law Review*, 49(6), pp. 1881–1914.
- Tallon, D., Kovar, R. (1966–1967) Application of Community Law in France. *Common Market Law Review*, 4(1), pp. 64–77.
- Tomlinson, E. A. (1994–1995) Reception of Community Law in France. *Columbia Journal of European Law*, 1(2), pp. 183–231.
- Waller, S. W. (1981) Article 37 of the EEC Treaty: State Trading under Scrutiny. *Northwestern Journal of International Law & Business*, 3(2), pp. 662–683.
- Eiropas Savienības Tiesas 2011. gada 22. februāra spriedums lietā: C-393/98 Gomes Valente, ECR, p. I-1327.
- Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas 2005. gada 3. jūnija rikoņums lietā: C 396/03, Killinger, ECR, p. I-4967.
- Eiropas Savienības (bij. Kopienas) Tiesas 2003. gada 30. septembra spriedums lietā: C-224/01, Köbler, ECR, p. I-10239.
- Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas 1975. gada 22. oktobra spriedums lietā: 9/75, Meyer-Burckhardt, ECR, p. I-1171.
- Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas 1974. gada 4. decembra spriedums lietā: 41/67, van Duyn, ECR, p. I-1337.
- Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas 1966. gada 1. marta spriedums lietā: 48/65, Lütticke, ECR, p. I-19.

- Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas 1965. gada 4. februāra spriedums lietā: 20/64, Albatros, ECR, p. I-29.
- Eiropas Savienības (bij. Kopienu) Tiesas 1964. gada 15. jūlija spriedums lietā: 6/64, Flaminio Costa, ECR, p. I-585.
- ECSC/EEC/EAEC. Thirteenth General Report on the Activities of the European Communities in 1979. Brussels and Luxembourg, February 1980, 346 p.
- Parlamenta deputāta Tirela (Tyrrel) 1983. gada 9. jūnija jautājums Nr. 526/83 un Komisijas 1983. gada 25. jūlija atbilde. Eiropas Savienības oficiālais žurnāls, 1983, C268.
- Parlamenta deputāta Krīga (Krieg) 1978. gada 26. septembra jautājums Nr. 608/78 un Komisijas 1978. gada 22. decembra atbilde. Eiropas Savienības oficiālais žurnāls, 1979, C28.
- Parlamenta deputāta Vestertepa (Westerterp) 1969. gada 10. novembra jautājums Nr. 349/69 un Komisijas 1970. gada 30. janvāra atbilde. Eiropas Savienības oficiālais žurnāls, 1970, C20.
- Parlamenta deputāta Deringera (Deringer) 1968. gada 3. aprīļa jautājums Nr. 28/68 un Komisijas 1968. gada 5. jūlija atbilde. Eiropas Savienības oficiālais žurnāls, 1968, C71.
- Pescatore, P. (1986) Court of Justice of the European Communities. References for preliminary rulings under Article 177 of the EEC Treaty and cooperation between the Court and national courts. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 50 p.

Infringement Procedure as a Control Mechanism of the Decision Not to Make a Preliminary Reference

Summary

The article deals with the question whether the infringement procedure may be regarded as an effective instrument to control the duty to make a preliminary reference to the Court of Justice of the European Union under Article 267(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union. The author analyzes individual's procedural guarantees within the infringement procedure as well as academic findings and activities of the European Commission, and comes to the conclusion that the Commission is very reluctant to initiate the infringement procedure. The Commission would be willing to do so only in extreme cases.

Key words: Commission, Article 267(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union, infringement procedure, preliminary ruling.

BĒRNU PĀRROBEŽU NOLAUPIŠANAS CIVILPROCESUĀLIE ASPEKTI

Raksta mērķis ir dot risinājumu civilprocesuālajām problēmām, ar kurām var saskarties juristi lietās par bērnu pārrobežu nolaupīšanu. Raksta uzdevumi ir norādīt uz civilprocesuālajām problēmām lietās par bērnu pārrobežu nolaupīšanu, izvērtēt Latvijas Civilprocesa likuma 77.1 nodaļas un 77.2 nodaļas tiesību normas kopsakarā ar citiem tiesību aktiem un sniegt savu redzējumu problēmu risināšanai. Civilprocesuālās problēmas bērnu nolaupīšanas lietās, pirmām kārtām, tiek saistītas ar minēto lietu sarežģītību, tiesu prakses neatspoguļošanu un juristu nespecializāciju minētajā jautājumā. Rakstam piemīt novitāte, jo pētījumi par bērnu pārrobežu nolaupīšanas civilprocesuāliem aspektiem netiek publicēti. Galvenie secinājumi ir sekojoši: minētajās lietās pusēm strikti jāievēro pieteikuma priekšmets un pamats; bērna interesēs ir pēc iespējas ātrāk izskatīt lietu; terminu “nopietns risks” jāinterpretē ļoti šauri un tas jāpierāda.

Atslēgas vārdi: bērna pārrobežu nolaupīšana, 1980. gada Hāgas konvencija par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem, bērna intereses, nopietns risks.

Jautājums par bērna pārrobežu nolaupīšanu civiltiesībās starptautiskajā līmenī tiek regulēts saskaņā ar 1980. gada 25. oktobra Hāgas konvenciju par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem un 1996. gada 19. oktobra Hāgas konvenciju par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzišanu, izpildi un sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem. Eiropas Savienības ietvaros bērna pārrobežu nolaupīšana civiltiesiskajā aspektā papildus tiek regulēta saskaņā ar Padomes 2003. gada 27. novembra Regulu (EK) Nr. 2201/2003 par jurisdikciju un spriedumu atzišanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr. 1347/2000 atcelšanu (turpmāk tekstā – Briseles IIbis regula). Atbilstoši Civilprocesa likuma tiesību normām Latvijā paredzēti divi bērna pārrobežu nolaupīšanas novēršanas civilprocesuālie mehānismi, proti, Civilprocesa likuma 77. 1 nodaļa – lietas par bērna prettiesisku pārvietošanu pāri robežai uz ārvalsti vai aizturēšanu ārvalstī un 77.2 nodaļa – lietas par bērna prettiesisku pārvietošanu pāri robežai uz Latviju vai aizturēšanu Latvijā.

Juridiskajā praksē tiek novērota tendence, ka lietas dalībnieki civil-lietās par bērna pārrobežu nolaupīšanu līdz galam neizprot lietas būtību

un mēģina pārverst minēto lietu par aizgādības tiesību lietu, kad faktiski tiek vērtēti un ņemti vērā bērna dzīves apstākļi, bērna un vecāku savstarpējās attiecības, saskarsmes tiesību īstenošanas kārtība, vecāku izglītības un ienākumu līmenis utt.

Minētajās lietās pusēm, pirmām kartām, jāievēro pieteikuma priekšmets un pamats, jo lieta par bērna pārrobežu nolaupīšanu nav aizgādības tiesību lieta, piemēram, par saskarsmes tiesību noteikšanu ar bērnu vai bērna dzīvesvietas noteikšanu. Atbilstoši 1980. gada Hāgas konvencijas 12. pantam rikojums par bērna atgriešanos tiek pieņemts, konstatējot tikai faktu par bērna nelikumīgu aizvešanu vai aizturēšanu nevis citus faktus par vecāku aizgādības tiesībām.

Minēto pieteikumu priekšmets ir prioritāri aizsargāt bērna tiesības dzīvēt pastāvīgās dzīves vietas valstī, kā arī aizsargāt pieteicēja aizgādības tiesības par bērnu. Savukārt, minēto pieteikumu pamats ir tie faktiskie apstākļi, kas norāda, ka notikusi bērna pārrobežu nolaupīšana: bērna pastāvīgas dzīvesvietas valsts bērna pārrobežu nolaupīšanas brīdī, pušu aizgādības tiesības par bērnu un pieteicēja aizgādības tiesību pārkāpšana.

Lietās par bērna prettiesisku pārvietošanu pāri robežai uz ārvalsti vai aizturēšanu ārvalstī pieteicējam jāpamato, ka notikusi bērna nolaupīšana no Latvijas uz ārvalstīm, lai tiesa pieņemtu lēmumu par pieprasījuma iesniegšanu ārvalstij par bērna atgriešanos no ārvalsts uz Latviju. Proti, pieteicējam jāpierāda sekojošie apstākļi: bērna pastāvīga dzīvesvieta ir Latvija, pieteicējam ir aizgādības tiesības par bērnu un atbildētājs pārkāpis pieteicēja aizgādības tiesības, pārvietojot vai aizurot bērnu citā valstī. Ja atbildētājs uzskata, ka pieteikums nav pamatots, atkarībā no lietas faktiskajiem apstākļiem, atbildētājam jāpierāda vismaz kāds no sekojošajiem apstākļiem: bērna pastāvīga dzīvesvieta nav Latvija; atbildētājam nav vai ierobežotas aizgādības tiesības par bērnu; atbildētājs nav pārkāpis pieteicēja aizgādības tiesībās par bērnu (piemēram, bērna dzīvesvieta noteikta pie atbildētāja brīdī, kas atbildētājs dzīvoja citā valstī; atbildētājam nodibināta viena vecāka atsevišķa aizgādība; aizgādības tiesības pieteicējam ir pārtrauktas; pieteicējs devis savu piekrišanu bērna pārvietošanai pāri robežai uz ārvalsti uz pastāvīgu dzīvesvietu). Atbildētājam nav jāatsaucas uz 1980. gada Hāgas konvencijas 12. pantu, 13. pantu vai 20. pantu, jo tiesa nelemj par bērna atgriešanos vai neatgriešanos valstī, kurā ir viņa dzīvesvieta. Vienlaicīgi, lietas dalībniekiem šajās lietās ir jāņem vērā 1980. gada Hāgas konvencijas 3. pants, kas noteic kādos gadījumos bērna aizvešana vai aizturēšana tiek uzskatīta par nelikumīgu.

Lietās par bērna prettiesisku pārvietošanu pāri robežai uz Latviju vai aizturēšanu Latvijā pieteicējam jāpamato, ka notikusi bērna nolaupīšana no ārvalstīm uz Latviju, lai tiesa pieņemtu lēmumu par bērna atgriešanos valstī, kurā ir viņa dzīvesvieta. Proti, pieteicējam jāpierāda sekojošie apstākļi: bērna pastāvīga dzīvesvieta nav Latvija, pieteicējam ir aizgādības tiesības par bērnu, atbildētājs pārkāpis pieteicēja aizgādības tiesībās, pārvietojot vai aizturot bērnu Latvijā. Ja atbildētājs uzskata, ka pieteikums nav pamatots, atkarībā no lietas faktiskajiem apstākļiem atbildētājam jāpierāda vismaz kāds no sekojošajiem apstākļiem: bērna pastāvīga dzīvesvieta ir Latvija; atbildētājam nav aizgādības tiesības par bērnu; atbildētājs nav pārkāpis pieteicēja aizgādības tiesības par bērnu (piemēram, bērna dzīvesvieta noteikta pie atbildētāja ārvalstīs, atbildētājam nodibināta viena vecāka atsevišķa aizgādība, aizgādības tiesības pieteicējam ir pārtrauktas, pieteicējs devis savu piekrišanu bērna pārvietošanai pāri robežai uz Latviju uz pastāvīgu dzīvesvietu). Ja faktiskie apstākļi norāda uz pretējo, proti, ka atbildētājs nolaupījis bērnu, atbildētājs atkarībā no lietas faktiskajiem apstākļiem ir tiesīgs atsaukties uz 1980. gada Hāgas konvencijas 12. pantu, 13. pantu vai 20. pantu, jo tiesa lemj par bērna atgriešanos vai neatgriešanos valstī, kurā ir viņa dzīvesvieta.

Ievērojot 1980. gada Hāgas konvencijas 12. pantu, Civilprocesa likuma 77.1 nodaļas, kā arī 77.2 nodaļas pieteikuma priekšmetu un pamatu, ir atzīstams, ka civillietās par bērna pārrobežu nolaupīšanu pusēm nav jāpierāda, kurā valstī bērnam ir labāki dzīves apstākļi, piemērotākā dzīvesvieta vai kurš vecāks labāk veic aprūpi.

Juridiskā prakse saskārusies ar to, ka lietas dalībnieki minēto lietu izskatīšanas laikā piesaka lūgumus, kas pēc savas būtības varētu tikt vērsti uz lietas izskatīšanas novilcināšanu.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. pantā ir nostiprināts bērnu tiesību un interešu prioritātes likums un minētais princips neapšaubāmi attiecināms arī uz tiesas un lietas dalībnieku procesuālo rīcību lietās par bērna pārrobežu nolaupīšanu. Bērna interesēs šajās lietās – pēc iespējas ātrāk izskatīt lietu un atjaunot iepriekšējo stāvokli, kad bērns tiek atgriezts savā pastāvīgajā dzīves vietā, ja viņa tiesības un intereses tiek pārkāptas ar atbildētāja prettiesisku rīcību, nolaupot bērnu.

Briseles IIbis regula uzliek par pienākumu tiesām paātrināti rīkoties tiesas procesos un pieņemt spriedumu ne vēlāk kā sešu nedēļu laikā pēc pieteikuma iesniegšanas.

Saskaņā Civilprocesa likuma 644.9 panta pirmo daļu un 644.19 panta pirmo daļu pieteikumus par bērna prettiesisku pārvietošanu pāri robežai uz

ārvalsti vai aizturēšanu ārvalstī un pieteikumus par bērna prettiesisku pārvietošanu pāri robežai uz Latviju vai aizturēšanu Latvijā izskata tiesas sēdē 15 dienu laikā pēc lietas ierosināšanas. Ņemot vērā, ka pieteikums ir izskatāms 15 dienu laikā, šajā sakarā paceļas jautājums par atbildētāja tiesībām izmantot savas tiesības iesniegt pierādījumus vai pieteikt lūgumu par pierādījumu izprasišanu, jo lietā saduras bērna interese uz ātro lietas izskatīšanu un atbildētāja interese uz pušu līdztiesības un sacīkstes principa ievērošanu.

Pieteicējs, iesniedzot pieteikumu bērnu pārrobežu nolaupīšanas lietā parasti kopā ar pieteikumu jau iesniedz visus nepieciešamos pierādījumus. Savukārt, atbildētājam ir diezgan ierobežots laiks pierādījumu savākšanai un iesniegšanai tiesā, ņemot vērā lietas paātrināto izskatīšanu.

Neapšaubāmi, ka lietas dalībniekiem atbilstoši Civilprocesa likuma 9. pantam, 10. pantam, 74. panta otrās daļas 4. punktam, 93. panta pirmajai daļai, 93. panta otrajai daļai un 112. panta pirmajai daļai ir tiesības izmantot savas tiesības pieteikt lūgumu par pierādījumu izprasišanu. Vienlaicīgi ir jāņem vērā, ka lūguma par pierādījuma izprasišanu apmierināšana neļaus izskatīt lietu Civilprocesa likuma 644.9 panta pirmajā daļā un 644.19 panta pirmajā daļā noteiktajā termiņā, tādējādi, kaitējot bērna interesēm šajās lietās. Secināms, ka pusēm rūpīgi jāpamato lūgumi atlikt lietas izskatīšanu kāda pierādījuma izprasišanai.

Šajā sakarā lielu nozīmi spēlē jautājums par izprasāma pierādījuma attiecināmību, proti, vai pierādījumam, ko lietas dalībnieks vēlas izprasīt, ir nozīme bērna pārrobežu nolaupīšanas civillietā. Ir jāņem vērā, ka pieteikuma pamats ir tie faktiskie apstākļi, kas norāda, ka notikusi bērna pārrobežu nolaupīšana: bērna pastāvīga dzīvesvietas valsts nolaupīšanas brīdī, pušu aizgādības tiesības par bērnu un pieteicēja aizgādības tiesību pārkāpšana. Ja izprasāmais pierādījums vērsts nevis uz minēto faktu esamības vai neesamības noteikšanu, bet, piemēram, uz labāko dzīves apstākļu noskaidrošanu, bērna izglītības iestādes un pulciņu apmeklēšanu, otrā vecāka dzīves veidu vai izglītības līmeņa noskaidrošanu, šāds lūgums par pierādījumu izprasišanu ir nepamatots un ir noraidāms.

Juridiskajā praksē ir novērojamas situācijas, ka bērnu pārrobežu nolaupīšanas lietās atbildētāji, lai panāktu pieteikuma noraidīšanu, visai bieži un nepamatoti atsaucas uz “nopietnu risku”, kas tiek atrunāts 1980. gada Hāgas konvencijas 13. panta pirmās daļas “b” punktā kā izņēmums bērna neatgriešanai.

No ASV Apelācijas tiesas nolēmuma lietā Friedrich v. Friedrich izriet, ka nopietna riska izņēmums nav licence, lai spekulētu par to, kur bērnam būtu vislabāk.

Saskaņā ar 1980. gada Hāgas konvencijas 13. panta pirmās daļas “b” punktu, tiesai nav pienākuma dot rīkojumu par bērna atgriešanos, ja persona, kas iebilst pret bērna atgriešanos, pierāda, ka pastāv nopietns risks, ka bērna atdošana sagādās viņam fizisku vai psiholoģisku kaitējumu, vai citādi radīs neciešamu situāciju. Vienlaicīgi saskaņā ar Briseles IIbis regulas preambulas 17. punktu tiesām jāspēj iestāties pret viņa atpakaļatdošanu īpašos, attiecīgi pamatotos gadījumos.

Jāatzīst, ka gan bērna atgriešanas mehānisms bērna nolaupišanas gadījumā, kas tika iestrādāts 1980. gada Hāgas konvencijā, gan izņēmums bērna neatgriešanai pamatojoties uz “nopietnu risku” ir vērsti uz bērna tiesību aizsardzību.

Vispirms ir atzīmējams, ka atsaukšanās uz nopietnu risku ir nevietā lietās, kas tiek skatītas Civilprocesa likuma 77.1 nodaļas kārtībā, jo minētās lietas ietvaros tiesa pieņem lēmumu nevis par bērna atgriešanu no ārvalstīm uz Latviju, bet par to, vai ārvalstij iesniedzams pieprasījums par bērna atgriešanos Latvijā.

Bez tam, ja atbildētājs savos paskaidrojumos atsauca uz “nopietnu risku”, ir secināms, ka viņš piekrit pieteicēja norādītajam faktam, ka ir notikusi bērna pārrobežu nolaupišana, jo 1980. gada Hāgas konvencijas 13. panta pirmās daļas “b” punkts piemērojams tikai tad, kad ir konstatēta minētā nolaupišana.

Terminu nopietns risks, ka bērna atdošana sagādās viņam fizisku vai psiholoģisku kaitējumu, vai citādi radīs neciešamu situāciju, jāinterpretē ļoti šauri un tas jāpierāda. Minētā atziņa ir nostiprinājusies gan tiesību doktrīnā, gan ārvalstu tiesu praksē.

Nopietnus riskus ir iespējams iedalīt uz tiešiem un netiešiem nopietniem riskiem. Tiešie nopietni riski ir tādi, kas konkrēti tiek ir vērsti uz bērnu, piemēram, atbildētāja nopietna neatbilstoša uzvedība vai vardarbība no atbildētāja puses. Savukārt netiešie nopietnie riski – kas konkrēti nav vērsti uz bērnu, bet skar viņu un ir saistīti ar valstī esošo situāciju, piemēram, bērna pastāvīgās dzīves vietā esošais karš vai ekonomiskie apstākļi, kas var negatīvi ietekmēt bērnu viņa pastāvīgajā dzīvesvietā, piemēram, ASV Apelācijas tiesas nolēmuma lietā Friedrich v. Friedrich bija nolemts, citā starpā, ka nopietns risks var pastāvēt tikai tad, ja atgriešanās radītu bērnam briesmas, piemēram, atgriežoties bērnam kara zonā vai bada teritorijā.

Jāatzīmē, ka atbildētāja iebildumi, kas raksturīgi lietām, kurās pēc būtības tiek izskatīti aizgādības jautājumi, nav pamats, lai atsauktos uz “nopietnu risku”. Pieteicēja ne visai labs mantiskais stāvoklis nevar būt

par pamatu, lai atsaukties uz nopietnu risku un atteiktu bērna atpakaļatdošanu. Kanadas lietā Y.D. v. J.B. pieteicēja finansiālais vājums nebija atzīts par pamatotu iemeslu, lai atteiktos atdot bērnu atpakaļ. Arī Apvienotās Karalistes apelācijas tiesa lietā Re A. (Minors) norādīja, ka pieteicēja atkarība no Austrālijas valsts pabalstiem pēc atgriešanās pati par sevi netiek uzskatīta par tādu, kas varētu radīt neciešamu situāciju.

Vienā no civillietām Latvijas tiesu praksē par bērna atgriešanos no Latvijas Itālijā atbildētāja bija atsaukusies uz 1980. gada Hāgas konvencijas 13. panta pirmās daļas b) punktu, norādot, ka pieteicējs rīkojies vardarbīgi ģimenē. Atbildētāja ar rakstveida pierādījumiem un liecinieka liecībām pierādījusi, ka pieteicējs fiziski un emocionāli vardarbīgi rīkojies attiecībā pret atbildētāju bērna klātbūtnē.

Saskaņā ar ANO 1959. gada Bērnu tiesību deklarācijas 2. principu bērnam ar likumu un citiem līdzekļiem jānodrošina īpaša aizsardzība, kā arī jāradā iespējas un labvēlīgi apstākļi veselīgai un normālai fiziskai, intelektuālai, tikumiskai, garīgai un sociālai attīstībai brīvības un cieņas apstākļos. ANO 1989. gada Konvencijas par bērnu tiesībām 19. panta pirmā daļa paredz bērnam tiesības būt aizsargātam pret visām fiziskās vai garīgās vardarbības formām. Savukārt saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1. panta 12. punktu emocionāla vardarbība ir bērna pašcieņas aizskaršana vai psiholoģiska ietekmēšana (draudot viņam, lamājot, pazemojot viņu, bērna klātbūtnē vardarbīgi izturoties pret viņa tuvinieku vai citādi kaitējot viņa emocionālajai attīstībai).

Kā norādījusi Latvijas Republikas Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija [...] no bērnu tiesību aizsardzības viedokļa, mātes fiziska iespaidošana bērna klātbūtnē viennozīmīgi ir vērtējama kā emocionāla vardarbība pret bērnu [...] būtisks faktors ir ne tikai veiktās prettiesiskās darbības tiešums un tiešais nodoms, jo konkrētajā situācijā it kā pret bērnu tieša vardarbība ar nodomu netiek vērstā, bet arī kaitīgās sekas, kas konkrēto darbību rezultātā varētu rasties bērna garīgajai attīstībai. [...] ir pamats secināt, ka redzējams, vardarbības ainas savā ģimenē, pārdzīvodams šādas strīdus situācijas klātienē, bērns emocionāli cieš vēl smagāk. [...] konkrētajā situācijā bērna interesēs ir būt pasargātam no emocionāliem satricinājumiem un pārdzīvojumiem, kas var ietekmēt viņa garīgo attīstību.[...]

Tādējādi ir atzīstams, ka pierādījumi, ka pieteicējs fiziski un emocionāli vardarbīgi rīkojies attiecībā pret atbildētāju bērna klātbūtnē, ir par pamatu, lai izdarītu secinājumu, ka lietā pastāv nopietns risks, ka bērna atdošana sagādās viņam psiholoģisku kaitējumu.

Kopsavilkums

Kopsavilkumā nepieciešams pasvitrot galvenās atziņas, kuras būtu jāņem vērā bērnu pārrobežu civillietu izskatīšanas laikā: a) pusēm jāievēro pieteikuma priekšmets un pamats, jo lieta par bērna pārrobežu nolaupīšanu nav aizgādības tiesību, saskarsmes tiesību vai dzīves vietas noteikšanas lieta; b) pusēm nav jāpierāda, kurā valstī bērnam ir labāki dzīves apstākļi, piemērotākā dzīvesvieta vai kurš vecāks labāk veic aprūpi; c) lietās par bērna prettiesisku pārvietošanu pāri robežai uz ārvalsti vai aizturēšanu ārvalstī pusēm nav jāatsaucas uz 1980. gada Hāgas konvencijas 12. pantu, 13. pantu vai 20. pantu, jo tiesa nelemj par bērna atgriešanos vai neatgriešanos valstī, kurā ir viņa dzīvesvieta; d) bērna interesēs – pēc iespējas ātrāk izskatīt lietu; e) pusēm rūpīgi jāpamato lūgumi atlikt lietas izskatīšanu kāda pierādījuma izprasīšanai; f) terminu nopietns risks, ka bērna atdošana sagādās viņam fizisku vai psiholoģisku kaitējumu, vai citādi radīs neciešamu situāciju, jāinterpretē ļoti šauri un tas jāpierāda; g) pierādījumi, ka pieteicējs fiziski un emocionāli vardarbīgi rīkojies attiecībā pret atbildētāju bērna klātbūtnē, ir par pamatu, lai izdarītu secinājumu, ka lietā pastāv nopietns risks, ka bērna atdošana sagādās viņam psiholoģisku kaitējumu.

Bibliogrāfija

- ANO 1959. gada Bērnu tiesību deklarācija. (In English) Pieejams: <http://www.cirp.org/library/ethics/UN-declaration/> (skat. 28.11.2015).
- ANO 1989. gada Konvencijas par bērnu tiesībām. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv//ta/id/270592> (skat. 28.11.2015).
- Apvienotās Karalistes Apelācijas tiesas 12.02.1992 spriedums lietā Re A. (Minors) (Abduction: Custody Rights) [1992] Fam 106. (In English) Pieejams: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=48&lng=1&sl=2> (skat. 27.11.2015).
- ASV Apelācijas tiesas 13.03.1996 nolēmums lietā Friedrich v. Friedrich 78 F.3d 1060 (6th Cir. 1996). (In English) Pieejams: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=82&lng=1&sl=2> (skat. 27.11.2015).
- Bērnu tiesību aizsardzības likums. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=49096> (skat. 27.11.2015).
- Civilprocesa likums. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50500> (skat. 27.11.2015).
- Emocionāla vardarbība pret bērnu. (In Latvian) Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/tiesibas_un_pienakumi/berna_tiesibas_un_pienakumi_/?doc=548 (skat. 27.11.2015).

- Kvebekas Augstākās tiesas 17.05.1996 nolēmums lietā Y.D. v. J.B. [1996] R.D.F. 753 (Que.C.A.). (In English) Pieejams: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=369&lng=1&sl=2> (skat. 27.11.2015).
- Padomes 2003. gada 27. novembra Regula (EK) Nr. 2201/2003 par jurisdikciju un spriedumu atzišanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr. 1347/2000 atcelšanu. (In Latvian) Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003R2201&from=LV> (skat. 27.11.2015).
1980. gada 25. oktobra Hāgas konvencija par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=54891> (skat. 27.11.2015).
1996. gada 19. oktobra Hāgas konvenciju par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzišanu, izpildi un sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=67818> (skat. 27.11.2015).

Гражданско-процессуальные аспекты дел, касающихся трансграничного похищения детей

Резюме

Статья призвана дать решение проблемам гражданского судопроизводства, с которыми могут столкнуться юристы в делах трансграничного похищения детей. Задачи статьи: указать на гражданско-процессуальные проблемы в делах трансграничного похищения детей, исследовать правовые нормы 77.1 и 77.2 главы Латвийского Гражданско-процессуального закона в сочетании с другими правовыми актами и дать свое видение решения проблем. Гражданские-процессуальные проблемы в делах похищения детей, в первую очередь, связаны со сложностью дел, отсутствием отражения судебной практики прецедентного права и правовой неспециализацией юристов в этом вопросе. Статье присуща новизна, так как исследования об аспектах гражданского судопроизводства трансграничного похищения детей не публикуются. Основные выводы заключаются в следующем: в упомянутых делах стороны должны строго соблюдать объект и основание иска; в интересах ребенка – как можно скорее рассмотреть дело; термин “серьезный риск” следует толковать узко и его нужно доказать.

Ключевые слова: трансграничное похищение ребенка, Гагская конвенция 1980 года о гражданских аспектах международного похищения детей, интересы ребенка, серьезный риск.

REVERSĀ IETEKMES UZ VIDĪ NOVĒRTĒJUMA IEVIEŠANA LATVIJĀ

Rakstā “Reversā ietekmes uz vidi novērtējuma ieviešana Latvijā” ir aplūkoti ietekmes uz vidi novērtējuma jomas jauninājumi, ko paredz 2014. gada 16. aprīlī pieņemtā Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/52/ES, ar ko groza Direktīvu 2011/92/ES par dažu sabiedrisku un privātu projektu ietekmes uz vidi novērtējumu. Balstoties uz atziņām par nepārprotamo klimatu pārmaiņu ietekmi uz vidi, šīs direktīvas ietvaros ir paredzēts jauns tiesību institūts – reversais ietekmes uz vidi novērtējums. Šī raksta mērķis ir izvērtēt, kādas izmaiņas ir veicamas Latvijas normatīvajos aktos, lai ieviestu Direktīvas jauninājumus attiecībā uz “klimata izmaiņu tiesību” un “risku tiesību” integrēšanu starpsektorālā veidā ietekmes novērtējuma procesā, ņemot vērā ne tikai projekta ietekmi uz vidi, bet arī novērtējot tā neaizsargātību pret klimata pārmaiņām un spēju piemēroties jau pārveidotajai videi. Lai sasniegtu pētījuma ietvaros izvirzīto mērķi, pirmkārt, tiek sniegts izmantoto terminu konceptīvs skaidrojums, izvirzot divas terminu grupas. Pirmā grupa attiecas uz ietekmes novērtējuma un tā divu pirmo paaudžu raksturojumu, savukārt Direktīvas rezultātā radušies terminoloģiskie jauninājumi tiek aplūkoti otrās grupas ietvaros. Otrkārt, tiek raksturots jauno tiesību normu ieviešanas process attiecīgajos regulējošos normatīvajos aktos Latvijā.

Atslēgas vārdi: ietekmes uz vidi novērtējums, reversais ietekmes uz vidi novērtējums, klimata mainība, klimata pārbaude, adaptācija, projekta neaizsargātība pret klimata pārmaiņām.

2013. gadā Komisija skaidri norādīja, ka ietekmes uz vidi novērtējums un stratēģiskais ietekmes uz vidi novērtējums ir tiesiski noteikti un sistematiski instrumenti, kas ir labi piemēroti, lai novērstu problēmas, ko rada klimata pārmaiņas (European Commission 2013a:3; 2013b:3). Nākamie konkrētie soļi ir veikti, un pirmās izmaiņas ir skārušas ietekmes uz vidi novērtējuma procedūru. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/52/ES, ar ko groza Direktīvu 2011/92/ES par dažu sabiedrisku un privātu projektu ietekmes uz vidi novērtējumu, kas pieņemta 2014. gada 16. aprīlī, paredz jaunu tiesību institūtu. Papildus ietekmes uz vidi novērtējuma tradicionālajam veidolam būs jāpieņem, tā dēvētais, reversais ietekmes uz vidi novērtējums. Jaunā tiesību institūta regulējums izriet gan no direktīvas preambulas, gan no tās pamatteksta un pielikuma. Minētās direktīvas prasības ir ieviešamas dalībvalstīs, tai skaitā, Latvijā

līdz 2017. gada 16. maijam, un tas nozīmēs būtiskas izmaiņas ietekmes uz vidi novērtējuma izpratnē, izvērtēšanā un ieviešanā lokālā līmenī.

Šī raksta mērķis ir izvērtēt, kādas izmaiņas ir veicamas Latvijas normatīvajos aktos, lai ieviestu Direktīvas jauninājumus attiecībā uz “klimata izmaiņu tiesību” un “riska tiesību” integrēšanu starpsektorālā veidā ietekmes uz vidi novērtējuma procesā, ņemot vērā ne tikai projekta ietekmi uz vidi, bet arī novērtējot tā neaizsargātību pret klimata pārmaiņām un spēju piemēroties jau pārveidotajai videi.

Lai sasniegtu pētījuma ietvaros izvirzīto mērķi, pirmkārt, tiek sniegts izmantoto terminu konspektīvs skaidrojums, izvirzot divas terminu grupas. Pirmā grupa attiecas uz ietekmes novērtējuma un tā divu pirmo paaudžu raksturojumu, savukārt Direktīvas rezultātā radušies terminoloģiskie jauninājumi tiek aplūkoti otrās grupas ietvaros. Otrkārt, tiek raksturots jauno tiesību normu ieviešanas process attiecīgajos regulējošos normatīvajos aktos Latvijā.

Pētījuma ietvaros izvirzītā mērķa sasniegšanai un uzdevumu izpildei ir piemērota vēsturiskā, analītiskā un salīdzinošā zinātniskās pētniecības metode. Raksta tapšanā ir izmantoti ES institūciju izstrādātie dokumenti, normatīvie akti un gan tiesību zinātnieku, gan starpdisciplināra rakstura pētījumi.

Izmantoto terminu sinopse

Nepretendējot uz katra atsevišķa termina padziļinātu skaidrojumu, turpmāk tiks sniegts tālākajā raksta daļā izmantoto terminu konspektīvs raksturojums, ņemot vērā to, ka tie ir skatāmi ciešā kopsakarā ar 2014. gada 16. aprīļa Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2014/52/ES, ar ko groza Direktīvu 2011/92/ES par dažu sabiedrisku un privātu projektu ietekmes uz vidi novērtējumu (turpmāk – IVN Direktīvas grozījumi 2014). Šī raksta ietvaros ietekmes uz vidi novērtējums (turpmāk – IVN) tiek skatīts kontekstā ar adaptāciju jeb pielāgošanos (piemērošanos) klimata mainībai (turpmāk – pielāgošanās) un klimata mainības mazināšanu (turpmāk – mazināšana). Šis IVN starpsektoralitātes aspekts ir saistīts ar “klimata izmaiņu tiesībām”, kas pagaidām Latvijā nav attīstījusies kā atsevišķa tiesību disciplīna (Litvins 2012), kā arī ar vēl mazāk zināmajām “riskā tiesībām”, tāpēc terminoloģiskā skaidrība šādā kontekstā ir svarīga.

Tātad, pirmkārt, būtu jāizšķir tie jēdzieni, kas izmantojami attiecībā uz tradicionālo IVN, tā būtības izpratni un saistību ar mazināšanas pasākumiem. Otrkārt, pastāv otra jēdzienu grupa, kas faktiski ir jaunievedumi

gan IVN Direktīvas grozījumu 2014 tekstā un ES izstrādātajos dokumentos, gan specializētajā literatūrā un veido reversā ietekmes uz vidi novērtējuma (turpmāk – RIVN) ietvaru.

Ietekmes novērtējuma paaudzes un klimata mainības mazināšana

Analizējot IVN definīcijas nacionālajos normatīvajos aktos, tiesību doktrīnā un citu nozaru pētījumos, ir secināms, ka šī tiesību institūta būtība nav viengabalaina.

Kopš 1969. gada, kad, būdams inovatīvs tiesību institūts, IVN pirmo reizi tiesiski tika nostiprināts ASV Nacionālajā vides politikas likumā kā svarīgs vides politikas lēmumu pieņemšanas instruments (Agrawala et al. 2010: 8; IAIA 2009: 1–2), tas ir iemantojis lielu popularitāti visā pasaulē. Šobrīd IVN tipu, veidu, vērtēšanas metožu un procesu proliferācija ir radījusi zināmu neskaidrību gan praktiķiem, gan politikas veidotājiem un zinātniekiem (Bina, Wallington, Thissen 2011: 446), un vienlaikus līdz ar dažādiem atvasinājumiem, kas attiecas uz specifiskām apakšnozārēm, akronīmu “alfabēta zupa” rada mulsinošu ainu (Dalal-Clayton, Sadler 2004: 8). Raksta autore uzskata, ka, pirmkārt, ir izšķirams viens visaptverošs jēdziens ar apzīmējumu “ietekmes novērtējums” (impact assessment – angļu val.). Starptautiskā līmenī ietekmes novērtējums ir definēts kā patreizējās vai ierosinātās darbības darbības nākotnes seku identificēšanas process (IAIA 2009: 1), kas iedalāms dažādās paaudzēs (Dalal-Clayton, Sadler 2004: 7–8; Morrison-Saunders, Arts 2004: 260; IAIA 2009: 2). Otrkārt, raksta autore izvirza tēzi, ka ietekmes novērtējuma veidus izšķir pēc trīs galvenajām pazīmēm – to rašanās veids un laiks, sarežģītības pakāpe un tiesiskā regulējuma esamība. Šī raksta ietvaros un RIVN kontekstā tiks aplūkoti divi ietekmes novērtējuma veidi, proti, IVN (ietekmes uz vidi novērtējums) un stratēģiskais ietekmes uz vidi novērtējums (turpmāk – SIVN). IVN atbilst pirmās paaudzes ietekmes novērtējumam, tiek attiecināts uz projekta (paredzētās darbības) līmeni un ir starptautiski atzīts juridisks instruments. Savukārt SIVN tiek piemērots attiecībā uz politiku, plāniem un programmām, un šobrīd tas atrodas agrākā attīstības stadijā nekā IVN, tomēr pamatā tiek tiesiski regulēts valstu normatīvajos aktos (Morrison-Saunders, Arts 2004: 260). Gan IVN, gan SIVN ir tiesiski nostiprināti 1998. gada Latvijas Republikas likumā “Par ietekmes uz vidi novērtējumu” (turpmāk – Novērtējuma likums). Šis likums ir uzskatāms par ietekmes novērtējuma “jumta likumu”, kas tiek pastāvīgi pielāgots ES un starptautisko tiesību prasībām šajā jomā.

Kā to definē Ietekmes novērtējuma starptautiskā asociācija (International Association for Impact Assessment) (2009: 1), tad IVN ir process, lai identificētu, prognozētu, izvērtētu un mazinātu attīstības priekšlikumu biofizikālo, sociālo un citu ietekmi, pirms svarīgi lēmumi ir pieņemti un saistības – uzņemtas. Tradicionālais IVN koncepts tiek raksturots kā procedūra, kas tiek izmantota, lai novērstu vai mazinātu ierosinātās darbības (vai plānošanas dokumenta) nelabvēlīgo ietekmi uz dabisko vidi, un šāda izpratne ir atrodama arī Novērtējuma likuma 1. panta 2. punktā. Citiem vārdiem izsakoties, IVN varētu apzīmēt kā procesu, lai novērtētu ierosinātās darbības ietekmi uz vidi pirms lēmuma pieņemšanas par projekta īstenošanu vai noraidīšanu, kā arī pasākumu attīstīšanu un piemērošanu, lai novērstu vai mazinātu šo ietekmi, kā priekšnosacījumu projekta īstenošanas piekrišanai (Agrawala et al., 2010: 8).

Šajās definīcijās atspoguļojas, tā dēvētā, tradicionālā IVN būtība (kas tikpat lielā mērā attiecas uz SIVN), kuras centrālais koncepts ir mazināšana. Vienkāršoti izsakoties, saskaņā ar piesardzības principu projekta nelabvēlīgā ietekme uz vidi ir jānovērš pilnībā vai pēc iespējas jāmazina, tai skaitā, kā norādīts Vides aizsardzības likuma 3. panta pirmās daļas 2. punktā ietvertajā definīcijā, aizliedzot darbības vai pasākuma īstenošanu. Kā skaidrots 2011. gada 13. decembra Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvas 2011/92/ES par dažu sabiedrisku un privātu projektu ietekmes uz vidi novērtējumu (kodificēta versija) (turpmāk – Direktīva 2011) pielikumā, tad ar ietekmes uz vidi mazināšanu ir jāsaprot pasākumu kopums, “lai novērstu, samazinātu un, ja tas ir iespējams, kompensētu jebkādu negatīvu ietekmi uz vidi”. Līdzīga definīcija ir izmantota arī 2001. gada 27. jūnija Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvā 2001/42/EK par noteiktu plānu un programmu ietekmes uz vidi novērtējumu, kas regulē SIVN.

Jaunie viestie termini

Globālā un reģionālā mērogā, apzinoties, ka klimata pārmaiņas ar lielu iespējamību var radīt neatgriezeniskas sekas vidē, gan IVN, gan SIVN kontekstā ir nepieciešams sniegt atbildes uz jautājumiem, kā projekta ieviešanu varētu ietekmēt klimata pārmaiņas un kā projekts varētu pielāgoties mainīgajam klimatam un iespējamiem ārkārtas stāvokļiem (European Commission 2013a: 30). Līdzīgi, tā dēvētie, “nodoma paziņojumi” ir pausti IVN Direktīvas grozījumu 2014 preambulas 7., 13. un 15. ievilkumā. Kā uzsvērts 13. ievilkumā, tad “ir lietderīgi novērtēt pro-

jektu ietekmi uz klimatu (piemēram, siltumnīcefekta gāzu emisijas) un to neaizsargātību pret klimata pārmaiņām” (raksta autore izcēlums). Savukārt, kā izriet no 15. ievilkuma, tad būtiska pazīme ir projektu neaizsargātība, kas sastāv no divām komponentēm – pakļautības un noturības. Tas nozīmē, ka projekta plānošanas gaitā būtu jāizvērtē projekta spēja pielāgoties jau pārveidotajai videi. Klimata pārmaiņu starpvaldību padome (2007) pielāgošanos ir definējusi kā dabas vai cilvēku sistēmu piemērošanos, reaģējot uz faktiskajām vai paredzamajām klimata pārmaiņām vai to sekām, “mīkstinot” kaitējumu vai izmantojot izdevīgās iespējas. Šādā izpratnē RIVN, atsaucoties uz amerikāņu tiesību doktrīnu, varētu definēt kā pārveidotās vides – klimata pārmaiņu nelabvēlīgo seku rezultāta – ietekmes uz projektu novērtēšanu (Gerrard 2012; Parejo Navajas 2014; Neimane 2015).

Klimata pārmaiņu integrēšanai IVN pēc būtības piemīt, tā dēvētie, “mēroga trūkumi”, jo IVN ir tikai projekta līmeņa un konkrētas vietas (site-specific – angļu val.) instruments, savukārt SIVN ir plānošanas instruments, kas aptver gan nacionālo, gan sektorālo līmeni (Parejo Navajas 2014). Diskusija par to, vai IVN vai SIVN ir piemērotāks “klimata pārmaiņu aspektu pārbaudei”, ir drīzāk teorētiska. Būtībā abi instrumenti attiecas uz dažādiem līmeņiem un tiem piemīt attiecīgi mērķi un uzdevumi. Attiecībā uz piemērošanu tas nozīmētu, ka SIVN ietver klimata pārmaiņu aspektu pārbaudes novērtējumu plašākā mērogā (klimata pārmaiņu plānošana), savukārt IVN nosaka specifiskus pasākumus projekta līmenī un tos parasti ir vienkāršāk novērtēt kvantitatīvi (Christopher 2008: 559, 576), kā arī tiem ir jābūt pakārtotiem SIVN vispārējiem mērķiem. Tādējādi, īstenojot abus ietekmes novērtējuma veidus, RIVN būtu izmantojams, lai novērtētu gan projekta, gan plāna un programmas neaizsargātību pret klimata pārmaiņām un to spēju pielāgoties jau pārveidotajai videi. No juridiskās terminoloģijas sakadribas viedokļa SIVN gadījumā šo tiesību institūtu pareizi būtu dēvēt par RSIVN vai arī vienkāršošanas nolūkos lietot visaptverošu terminu “reversais vides novērtējums” (turpmāk – RVN), kas aptvertu abus (gan RIVN, gan RSIVN), lai novērtētu iespējamo ietekmi, ko klimata pārmaiņas varētu radīt projektam, plānam vai programmai (Parejo Navajas 2014). Jāņem vērā, ka RVN nav atsevišķs ietekmes novērtējuma veids, bet gan tikai viens no kritērijiem, kura izvērtēšana ir jāveic pirms lēmuma pieņemšanas un darbības veikšanas, un tā piemērošana ir šķērsgrīzeniska.

Reversā vides novērtējuma ieviešana Latvijas tiesiskajā ietvarā

IVN Direktīvas grozījumu 2014 rezultātā būtu veicami vairāki uzdevumi, lai attiecīgās tiesību normas, kas regulē RVN, un to likumiskais gars atspoguļotos nacionālajā tiesiskajā ietvarā:

- 1) jāgroza Novērtējuma likuma mērķis, kas šobrīd skan šādi: “Likuma mērķis ir novērst vai samazināt fizisko un juridisko personu paredzēto darbību vai plānošanas dokumentu īstenošanas nelabvēlīgo ietekmi uz vidi.” Šādā ziņā papildinājums būtu jāveic saistībā ar RIN, un iespējami Novērtējuma likuma likuma mērķis varētu skanēt šādi: “Likuma mērķis ir novērst vai samazināt fizisko un juridisko personu paredzēto darbību vai plānošanas dokumentu īstenošanas nelabvēlīgo ietekmi uz vidi un novērtēt paredzēto darbību un plānošanas dokumentu neaizsargātības pret klimata pārmaiņām līmeni”;
- 2) jāievieš attiecīgās tiesību normas, kas attiecas uz projekta neaizsargātību, tai skaitā, pakļautību un noturību pret klimata pārmaiņām un kas regulētas IVN Direktīvas grozījumu 2014 1. panta 3. punktā (attiecīgi ir grozīta Direktīvas 2011 3. panta otrā daļa) un pielikumā (IV pielikums – 4. punkts; 5. punkts f sadaļa; 8. punkts);
- 3) jāsaista attiecīgās izmaiņas ar atbilstošajiem Ministru kabineta noteikumiem, kuros tālāk ir detalizētas Novērtējuma likuma normas, kā arī jāņem vērā, ka RIN tuvākajā laikā būs attiecināms ne tikai uz IVN, bet arī SIVN;
- 4) jādomā par atbilstošu vadlīniju izstrādi RVN piemērošanai ietekmes novērtējuma procesā praksē. Tās tad varētu izmantot gan ietekmes novērtējuma ierosinātāji, gan valsts un pašvaldību iestādes, gatavojot ziņojumus, atzinumus, lēmumus, kā arī tās kalpotu par orientieri ieinteresētajiem sabiedrības pārstāvjiem. Kā pieredze rāda, tad lielākās problēmas rodas nevis ietekmes novērtējuma tiesību normu ieviešanas, bet gan piemērošanas procesā.

Secinājumi

1. Pirmkārt, ir izšķirams viens visaptverošs jēdziens ar apzīmējumu “ietekmes novērtējums”. Otrkārt, ietekmes novērtējuma veidus izšķir pēc trīs galvenajām pazīmēm – to rašanās veids un laiks, sarežģītības pakāpe un tiesiskā regulējuma esamība. Divas pirmās ietekmes novērtējuma paaudzes ir ietekmes uz vidi novērtējums un stratēģiskais ietekmes uz vidi novērtējums.

2. Tā kā reversais ietekmes uz vidi novērtējums ir attiecināms gan uz ietekmes uz vidi novērtējumu, gan stratēģisko ietekmes uz vidi novērtējumu, tad terminoloģiski pareizi to būtu dēvēt par reverso vides novērtējumu, kas ir pārveidotās vides – klimata pārmaiņu nelabvēlīgo seku rezultāta – ietekmes uz projektu (arī plānošanas dokumentu) novērtēšana.
3. Reversais vides novērtējums nav atsevišķs ietekmes novērtējuma veids, bet gan tikai viens no kritērijiem, kura izvērtēšana ir jāveic pirms lēmuma pieņemšanas un darbības veikšanas.
4. 2014. gada 16. aprīļa Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2014/52/ES, ar ko groza Direktīvu 2011/92/ES par dažu sabiedrisku un privātu projektu ietekmes uz vidi novērtējumu un kas ieviešama līdz 2017. gada 16. maijam, transponēšanas rezultātā ir gan jāgroza likuma “Par ietekmes uz vidi novērtējumu” mērķis, gan jāpapildina pamatteksta daļas un pielikumi. Tāpat būtu jānodrošina nepieciešamā sasaiste ar attiecīgajiem Ministru kabineta noteikumiem un jādomā par vadlīniju sagatavošanu izmantošanai praksē.

Bibliogrāfija

- Agrawala S., Matus Kramer A., Prudent-Richard G. and Sainsbury M. (2010) Incorporating climate change impacts and adaptation in Environmental Impact Assessments: Opportunities and Challenges. OECD Environmental Working Paper, No. 24. Paris: OECD Publishing. DOI: 10.1787/5km959r3jcmw-en
- Bina O., Wallington T., Thissen W. (2011) SEA Theory and Research: An Analysis of the Early Discourse. In: Sadler B., Achemann R., Dusik J. et al., eds. Handbook of Strategic Environmental Assessment. London, Washington DC: Earthscan, pp. 445–471.
- Christopher C. W. (2008) Success by a Thousand Cuts: The Use of Environmental Impact Assessment in Addressing Climate Change. Vermont Journal of Environmental Law, Vol. 9, pp. 549–613.
- Dalal-Clayton B., Sadler B. (2004) Part 1. Sustainability appraisal: a review of international experience and practice, first draft of work in progress. International Institute for Environment and Development. Pieejams: <http://pubs.iied.org/pdfs/G02173.pdf>? (skat. 09.10.2015.)
- European Commission. (2013a) Guidance on Integrating Climate Change and Biodiversity into Environmental Impact Assessment. European Union, DOI: 10.2779/11735
- European Commission. (2013b) Guidance on Integrating Climate Change and Biodiversity into Strategic Environmental Assessment. European Union, DOI: 10.2779/11869

- Gerrard M. B. (2012) Reverse Environmental Impact Analysis: Effect of Climate Change on Projects. *New York Law Journal*, Vol. 247, No. 45, March 8.
- Harvey N., Clarke B. (2012) *Environmental Impact Assessment in Practice*. South Melbourne: Oxford University Press.
- IAIA (International Association for Impact Assessment) (2009) What is Impact Assessment? October. Pieejams: http://www.iaia.org/publicdocuments/special-publications/What%20is%20IA_web.pdf (skat. 09.10.2015).
- IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change). (2007) Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report. Parry M. L., Canziani O. F., Palutikof J. P., van der Linden P. J. and Hanson C. E., eds. Pieejams: https://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg2/en/contents.html (skat. 09.10.2015).
- Lawrence D. P. (2013) *Impact Assessment: Practical Solutions to Recurrent Problems and Contemporary Challenges*. Second edition. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Litvins G. (2012) Cilvēka untumi iepreti cilvēces ilgtspējai. Redakcijas sleja. *Jurista Vārds*. 26. jūnijs, Nr. 26(725). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/249553-cilveka-untumi-iepreti-cilveces-ilgstpejai/> (skat. 02.10.2015).
- Morrison-Saunders A., Arts J. (2004) *Assessing impact. Handbook of EIA and SEA Follow-up*. Oxon: Earthscan.
- Neimane L. (2015) Concept of Reverse Environmental Impact Assessment. In: online conference proceedings of International Association of Impact Assessment (IAIA15) 'Impact Assessment in the Digital Era'. Pieejams: http://conferences.iaia.org/2015/final_papers.php (skat. 09.10.2015).
- Noble B. F. (2010) *Introduction to Environmental Impact Assessment: A Guide to Principles and Practice*. Second edition. Ontario: Oxford University Press.
- Parejo Navajas T. (2014) Evaluation of Directive 2014/52/EU and Spanish Law 21/2013 along with the need to include the Reverse Environmental Assessment Analysis for the adaptation of projects, plans, and programs to the effects of climate change. Selected Works, October. Pieejams: http://works.bepress.com/teresa_parejo/2/ (skat. 11.10.2015).
- Sadler B. (1996) *Environmental Assessment in a Changing World: Evaluating Practice to Improve Performance*. Final Report of the International Study of the Effectiveness of Environmental Assessment. Ottawa: Canadian Environmental Assessment Agency.
- Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/52/ES, ar ko groza Direktīvu 2011/92/ES (2014. gada 16. aprīlis) par dažu sabiedrisku un privātu projektu ietekmes uz vidi novērtējumu. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. 25.04.2014., L 124/1 – L 124/18.
- Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2011/92/ES (2011. gada 13. decembris) par dažu sabiedrisku un privātu projektu ietekmes uz vidi novērtējumu (kodificēta versija). Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. 28.01.2012., L 26/1 – L 26/21.

Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2001/42/EK (2001. gada 27. jūnijs) par noteiktu plānu un programmu ietekmes uz vidi novērtējumu. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. 2004., 15/6. sēj., 157.–164. lpp.
Likums “Par ietekmes uz vidi novērtējumu”: LR likums. 1998, 14. oktobris. Latvijas Vēstnesis, 322/325(1383/1386), 30.10.1998.
Vides aizsardzības likums: LR likums. 2006, 2. novembris. Latvijas Vēstnesis, 183(3551), 15.11.2006.

Introduction of Reverse Environmental Impact Assessment in Latvia

Summary

A recent directive in the field of the environmental impact assessment – the Directive 2014/52/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment introduces a new paradigm of the environmental impact assessment, denoted as reverse environmental impact assessment. It means that the member states, also Latvia when transposing the Directive have to pay the EIA shall identify, describe and assess the climate, among other factors. Thus, the aim of the article is to assess what adjustments shall be made in the legal framework of Latvia in order to transpose the new requirements of the Directive in relation to the mainstreaming of “climate change law” and “risk law” into impact assessment process. It means that not only the impact of the project on environment, but also its vulnerability to climate change and capability to adapt to the converted environment must be assessed.

Key words: environmental impact assessment, reverse environmental impact assesment, climate change, climate proofing, adaptation, vulnerability of the project to climate change.

IZMEKLĒŠANAS DARBĪBAS – KONFRONTĒŠANAS VEIKŠANAS REZULTĀTU PIERĀDĪJUMA NOZĪME KVALITATĪVĀ NOZIEGUMU IZMEKLĒŠANĀ

Raksta mērķis – konfrontēšanas kriminālprocesuālo, taktisko un psiholoģisko aspektu izpēte, zinātnieku viedokļu analīze par norādītās izmeklēšanas darbības pierādījuma raksturojumu, konfrontēšanas nozīmes definēšana likumīgu un pamatotu nolēmumu pieņemšanai krimināllietās pirmstiesas un tiesas procesā. Pētījuma uzdevumi – konfrontēšanas kriminālprocesuāla, taktiska un psiholoģiska raksturojuma analīze, pamatnoteikumu, kas saistīti ar norādītās procesuālās darbības veikšanu un fiksāciju, noteikšana. Darba gaitā tika izmantotas turpmāk norādītās metodes: dialektiskā izziņāšanas metode, tiesiskā salīdzināšanas, loģiskā un juridiskā, statistiskā, konkrēti socioloģiskā metode.

Atslēgas vārdi: kriminālistika, taktika, izmeklēšanas darbība, konfrontēšana, Kriminālprocesa likums.

Kriminālprocesa likuma (Kriminālprocesa likums) (turpmāk tekstā – KPL) 10. nodalā “Izmeklēšanas darbības”, un proti, KPL 183. panta pirmajā daļā ir noteikta izmeklēšanas darbību, kas ir procesuālās darbības, būtība, kas savukārt ir vērstas uz ziņu iegūšanu vai jau iegūto ziņu pārbaudi noteiktajā kriminālprocesā.

Norādītās izmeklēšanas darbības ietver sevī konfrontēšanu, kuras tiesiskais pamats ir noteikts KPL 157. panta pirmā un otrā daļā, un proti, konfrontēšana ir divu vai vairāku agrāk nopratinātu personu vienlaicīga pratināšana, ko izdara, ja ir būtiskas pretrunas šo personu iepriekšējās liecības. Konfrontēt var jebkuras agrāk nopratinātas personas neatkarīgi no tā, kāds ir šo personu procesuālais statuss.

Iepriekš, pirms tika pieņemts KPL, Kriminālprocesa kodeksā (Kriminālprocesa kodekss) tika paredzēts noteikums attiecībā uz personu skaitu, starp kurām varēja veikt konfrontēšanu. Šis skaits tika ierobežots ar divām personām.

Konfrontēšana obligāti tiek veikta ievērojot galvenos nosacījumus: starp agrāk nopratinātām personām; kā arī ja ir būtiskas pretrunas nopratināto personu liecībās.

KPL nav noteikts būtisku pretrunu jēdziens. Profesors A. P. Rižakovs atzīmē, ka būtisku pretrunu nenovēršana var kalpot par pamatu lietas

nosūtīšanai papildizmeklēšanas veikšanai. Tātad visos gadījumos, kad ir iespēja pretrunas atzīt par būtiskām, ir jāveic konfrontēšana (Ryzhakov 2001). Mūsaprāt ir jāpiekrīt šādam viedoklim, jo krimināllietas izmeklēšanas gaitā ar mērķi iegūt pierādījumus un noskaidrot patiesību krimināllietā ir nepieciešams veikt visas nepieciešamās izmeklēšanas darbības.

Par būtiskām tiek atzītas pretrunas, kam ir nozīme lietā, pamatā tie ir apstākļi, kam ir jābūt pierādītiem (Ishchenko, Yegorov 2010).

Galvenais faktors konfrontēšanas sagatavošanas procesā – personas, kuru ir lietderīgi noprotināt pirmo, noteikšana.

Autoresprāt, praktiski būs pareizi dot iespēju sniegt liecības tai personai, kuras liecības ir patiesas; tai personai, kura atmasko citu. Kā arī var dot iespēju tai personai, kura apstiprina faktu, ko noliedz cita persona.

Turklāt atsevišķi zinātnieki rekomendē noprotināt kā pirmo to personu, kura ir konfrontēšanas iniciators, bet tikai ja sakrīt visi iepriekš norādītie apstākļi, vai sniedz nepatiesas liecības, ar nosacījumu, ka viņa meli iniciē citas personas patiesas liecības (Ishchenko, Yegorov 2010).

Uzdodot jautājumus, no sākuma tiek uzklauts viena dalībnieka brīvs stāstījums, pēc tam par šo pašu epizodi – citas personas stāstījums. Atbildes uzreiz protokolā fiksē izmeklētājs. Vēlāk konfrontēšanas dalībnieki pēc kārtas var uzdot precizējošus jautājumus.

Personu, starp kuriem notiks konfrontēšana, skaita noteikšana ir svarīgs nosacījums norādītās izmeklēšanas darbības realizēšanai, jo kontrolēt klātesošo personu (dalībnieku) uzvedību procesa virzītājam, izmeklētājam vai prokuroram ir diezgan grūti.

Ņemot vērā norādīto, konfrontēšanu, kur piedalās vairāk nekā divas personas, kā arī aizstāvji, likumiskie pārstāvji, speciālisti un citi kriminālprocesa dalībnieki, var uzdot veikt ne tikai vienam izmeklētājam, bet diviem vai pat lielākam izmeklētāju skaitam. Noprotināmo personu uzvedība tiek nepārtraukti novērota, lai izslēgtu vienošanās iespējamību vai iespējamību apmainīties ar informāciju, kas attiecas uz lietu. Tomēr ar izmeklētāja atļauju par noskaidrojamo konfrontēšanas laikā apstākļu loku noprotināmajiem var tikt dota iespēja uzdot jautājumus cits citam.

Kā nemazāk svarīgu apstākli ir jāmin konfrontēšanas veikšanas laika izvēle. Tas var tikt noteikts pirmstiesas izmeklēšanas laikā vai arī tiesvedības gaitā. Nav noteiktas laika formulas konfrontēšanas veikšanai, un tāpēc tās realizēšanas brīdis ir atkarīgs no krimināllietas izmeklēšanas apstākļiem, informācijas, pierādījumiem, kas ir krimināllietā.

Praksē visai reti ir gadījumi, kad procesa virzītājam tādējādi neizdodas noskaidrot, kura no pretrunīgajām liecībām ir patiesa. Ja tomēr tas nepie-

ciešams, tajā jāievēro visi procesuālajā likumā minētie noteikumi, dodot iespēju katrai konfrontējamai personai detalizēti un argumentēti atstāstīt savu iepriekšējo liecību un tad savstarpēji noskaidrojot, kurš no viņiem maldās (Kavalieris 1998).

Nosakot konfrontēšanas veikšanas brīdi, nepieciešams ņemt vērā pārbaudāmo ar šo izmeklēšanas darbību liecību saturu, to vietu pierādījumu sistēmā attiecīgajā lietā. Vienā gadījumā ir lietderīgi veikt konfrontēšanu uzreiz pēc atklātām pretrunām liecībās, izmantojot to kā taktisku psiholoģiskas iedarbības paņēmieni attiecībā uz nopratināmo personu. Citos gadījumos to ir lietderīgi atlikt.

Ja ir nepieciešams veikt vairākas konfrontēšanas, to secība tiek noteikta atkarībā no mērķiem, kuru sasniegšanai tās tiek veiktas. Ja konfrontēšanas mērķis ir atmaskot personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību vai to, ka liecinieks melo, tad kā pēdējo veic konfrontēšanu ar personu, kura sniedz vispārliciecināšās pēc savas nozīmes lietā ziņas.

Gatavojoties veikt konfrontēšanu ir nepieciešams izlemt kādas pretrunas to dalībnieku liecībās ir jāatrisina; kādā secībā ir jāveic konfrontēšanas, ja tās ir vairākas; starp kurām personām tieši; kuru no personām, starp kurām notiks konfrontēšana, ir nepieciešams nopratināt pirmo. Ne mazāk svarīga nozīme ir konfrontēšanas veikšanas laika izvēlei. Jautājumiem, kas tiks uzdoti nopratināmajām personām, ir jābūt skaidri definētiem.

Autore uzskata, ka ir obligāti jā sagatavo konfrontēšanas vešanas plāns.

Noskaidrojot pirms konfrontācijas, kurš no pretrunīgo liecību autoriem labticīgi maldijies, šo darbību ieteicams sākt ar tās personas stāstījumu, kura dod patiesu liecību. Tas psiholoģiski atvieglo otram konfrontējamam atteikties no savas kļūdainās liecības, pat neatkārtojot to.

Daudz sarežģītāk ir izlemt konfrontācijas lietderību tad, kad procesa virzītājam ir skaidrs, ka viens no nopratināmajiem apzināti dod nepatiesu liecību (Kavalieris 1998).

Konfrontēšanas sagatavošanas procesu veido praktiski tie paši pasākumi, ar dažiem izņēmumiem, kas tiek attiecināti arī uz sagatavošanas nopratināšanai.

Savukārt nav vērts pētīt nopratināmo, kuri tiek konfrontēti, personību, jo konfrontēšanas laikā izmeklētājs ne pirmo reizi tiek ar norādītām personām un viņu personība ir pietiekami izpētīta, kā arī to uzvedība kopumā, reakcija uz vieniem vai citiem jautājumiem un pierādījumu uzrādīšana viņam ir zināma.

KPL 158. panta pirmajā – septītajā daļā noteikta konfrontēšanas kārtība.

Lēmums par konfrontēšanas nepieciešamību tiek pieņemts, izvērtējot, vai tās veikšanai ir pamats. Konfrontēšanas veikšanai ir ļoti svarīgs sagatavošanas etaps, jo iepriekš ir nepieciešams pārdomāt jautājumus par tādu kriminālprocesa dalībnieku pieaicināšanu kā likumiskais pārstāvis, speciālists, tulks, pedagogs, psihologs, aizstāvis un citi. Nepieciešams izlemt jautājumus par speciālista-tehniķa iesaistīšanu konfrontēšanas procesā videoieraksta veikšanai, kā arī tehnisko līdzekļu sagatavošanai izmeklēšanas darbības veikšanai.

Lai varētu pamatoti un likumīgi izpildīt kriminālprocesuālās un taktiskās prasības, kas tiek izvirzītas konfrontēšanai, procesa virzītājs, izmeklētājs, prokurors vai tiesnesis pārliecinās par noplatināmā personību. Obligāti konfrontēšanas dalībniekus procesa virzītājs informē par videoieraksta jeb audioieraksta veikšanu. Tomēr personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, personai, pret kuru ir uzsākts kriminālprocess, aizturētam, aizdomās turētajam, apsūdzētajam ir tiesības atteikties no videoieraksta, audioieraksta veikšanas, fotografēšanas konfrontēšanas laikā.

Tā konfrontēšanas un citu izmeklēšanas darbību laikā krimināllietā slepkava K atteicās no videoieraksta veikšanas, bet tomēr norādītajā krimināllietā piekrita fotografēšanas veikšanai izmeklēšanas darbību laikā. Viņa atteikums tika fiksēts aizdomās turētā noplatināšanas protokolā pirms konfrontēšanas uzsākšanas. Kā šāda atteikuma iemeslu viņš minēja, ka dēļ uztraukuma viņa runa nebūs skaidra. Tomēr personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību nav obligāts noteikums paskaidrot sava atteikuma iemeslu video un audioieraksta, fotografēšanas izmantošanai. Turklāt ir nepieciešams atzīmēt, ka personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir tiesības atteikties no konfrontēšanas, nepaskaidrojot savu atteikumu.

Visiem klātesošiem konfrontēšanā dalībniekiem saskaņā ar KPL normām tiek izskaidrotas viņu tiesības un pienākumi, tiek piedāvāti viņu tiesību un pienākumu izraksti no KPL, kā arī ja ir nepieciešamība, tad viņi tiek brīdināti par kriminālprocesa datu neizpaušanu. Par norādīto protokolā tiek izdarīta atzīme un personas parakstās tajā.

Liecinieki tiek brīdināti par kriminālatbildību par apzināti nepatiesu liecību sniegšanu un atteikšanos sniegt liecības, bet tulks – par apzināti nepatiesu tulkošanu. Norādītās personas apliecina šo faktu ar savu parakstu.

Persona, kura veic iepriekšēju izmeklēšanu, uzdod katram no konfrontēšanas dalībniekiem vienu un to pašu jautājumu: vai viņi pazīst viens otru un kādās savstarpējās attiecībās atrodas (Ryzhakov 2001).

Konfrontēšanas protokols tiek noformēts ievērojot visas vispārējās un izmeklēšanas darbību protokolēšanu attiecināmās prasības, kas paredzētas Kriminālprocesa likuma normās.

Pēc liecību sniegšanas, ņemot vērā to saturu, izmeklētājs konfrontēšanas mērķu sasniegšanai var piemērot tādas pašus taktiskus paņēmienus un kombinācijas kā nopratināšanas laikā.

Ar izmeklētāja atļauju personas, starp kurām tiek veikta konfrontēšana, var uzdot cits citam jautājumus. Izmeklētājs ir tiesīgs noraidīt jebkuru jautājumu, aizliedzot personai, kurai jautājums tika uzdots, atbildēt uz to, bet obligāti iekļauj to protokolā. Ja komunikācija starp nopratināmajiem notiks neatkarīgi no izmeklētāja, konfrontēšana tiek pabeigta.

Liecību pierakstīšanas kārtību likums speciāli neparedz, tā tiek noteikta kā ar konfrontēšanas saturu, tā arī ar tās konflikta pakāpi. Nereti protokols tiek sagatavots nopratināšanas beigās, bet tās gaitā izmeklētājs veic piezīmes melnrakstā. Liecību pierakstīšana var tikt veikta arī nopratināšanas laikā. Tas ir svarīgi, ja liecību priekšmets ir daudzplānu notikumi.

Autoresprāt, fiksēt liecības ir lietderīgi uzreiz pēc konfrontēšanas dalībnieku liecību sniegšanas, un uzreiz katrs no dalībniekiem paraksta viņa sniegtās liecības.

Procesa virzītājam ir obligāti jāanalizē liecības, ko sniedz kriminālprocesa dalībnieki konfrontēšanas laikā. Piemēram, ja nopratināmais sniedz apzināti nepatiesas liecības, tad pareizāk ir nenorādīt šai personai, ka tā sniedz nepatiesas liecības. Taktiski pareizi ir piefiksēt nepatiesas liecības, bet pēc tam norādīt uz to, ka tā izklāstīja pretrunīgus momentus.

Kā vēl vienu svarīgu elementu konfrontēšanā ir jāmin jautājumi, ko uzdod procesa virzītājs, izmeklētājs vai prokurors. Šiem jautājumiem ir jābūt precīziem. Tikpat konkrēti ir jābūt pierakstītām arī atbildēm uz šiem jautājumiem. Ja kāds no konfrontēšanas dalībniekiem uzskatīs par nepieciešamu ierakstīt papildinājumus, izmaiņas, tad procesa virzītājs nevar to atteikt.

Mūsaprāt, viens no svarīgiem taktiskiem paņēmieniem konfrontēšanas laikā ir norādītās izmeklēšanas darbības dalībnieku liecības un šo liecību pavadījums (noformēšana) ar dažādām shēmām, plāniem un zīmējumiem. Šajos dokumentos ir iekļauta papildu informācija. To noformēšana tiek apliecināta ar parakstiem, un tie tiek pievienoti konfrontēšanas protokolam.

Kriminālprocesos tiek izmantota skaņu un attēlu ierakstīšana. Tie ir papildu fiksācijas līdzekļi, turklāt skaņu ierakstam un videoierakstam ir jāfiksē visa izmeklēšanas darbības gaita.

Svarīgs apstāklis ir arī pašu liecību fiksācija, un tā intonācija, ar kuru tās tiek sniegtas, liecību sniedzšo personu sejas izteiksme konfrontēšanas laikā. Piemēram, speciālista palīdzība ir lietderīga, formulējot precizējošus jautājumus.

Ja izmeklētāju interesē tikai atsevišķas liecību daļas, tad viņam jebkurā gadījumā ir jāpieraksta visas personas liecības, kuras tā sniedz konfrontēšanas laikā. Pēc konfrontēšanas pabeigšanas personai dod noklausīties viņa liecības, pēc minētā pieraksta visus pieteikumus, papildinājumus, izmaiņas, kā arī, ja tādu nav, par to tiek veikta atzīme. Pirms konfrontēšanas uzsākšanas ar videoieraksta izmantošanu un pēc tās pabeigšanas, protokolā tiek noteikts ierakstīšanas ierīces, filmiņas markas un modeļa tehniskais sastāvs, un persona, kura veic norādīto filmēšanu.

Ņemot vērā norādīto, ir lietderīgi minēt turpmāk norādīto piemēru. Krimināllietā par pilsoņu A un B slepkavības faktu, izsauktais no izmeklēšanas cietuma konfrontēšanas veikšanai ar liecinieku D aizdomās turētais, apcietinātais M, pirms izmeklēšanas darbības uzsākšanas liecināja, kas šobrīd dēļ sava emocionāla stāvokļa atsakās piedalīties minētajā izmeklēšanas darbībā, un lūdza to pārcelt uz citu laiku. Neskatoties uz to, ka izmeklētājs bija pilnīgi sagatavojies konfrontēšanai, kā arī bija sagatavoti tehniskie līdzekļi tās veikšanai, izmeklētājs pieņēma lēmumu, ņemot vērā aizdomās turētā stāvokli, veikt konfrontēšanu citā laikā. Pats aizdomās turētais M ar aizstāvja piedalīšanos tika nopratināts par šīs izmeklēšanas darbības pārcelšanas iemesliem. Kā neapšaubāms apstāklis konfrontēšanas veikšanai ir ne tikai tās komponentes taktiskā sagatavotība, bet arī emocionāla un morāli psiholoģiska visu kriminālprocesa dalībnieku sagatavošana.

Konfrontēšanas veikšanas nepieciešamība, tās noteikumu, mērķu, kārtības izskaidrošana, mūsaprāt taktiski pareizi būs, ja par to savlaicīgi tiek brīdināti visi tās dalībnieki, kā arī jāiepazīstina viņi ar tiesībām un pienākumiem. Savukārt izmeklēšanas darbības dienā vēl reiz jāatkārto norādītie momenti.

Iepriekš mēs definējām, ka nepieciešamības gadījumā konfrontēšanu var veikt ne viens, bet divi un pat vairāki izmeklētāji. Mūsaprāt tas tiek noteikts, ņemot vērā taktiskus un psiholoģiskus apsvērumus. Tādā veidā, ja konfrontēšanā piedalās vairākas, piemēram, vairāk nekā divas personas, kuru liecībās ir būtiskas pretrunas, kā arī piedalās to aizstāvji un citi kriminālprocesa dalībnieki (likumiskie pārstāvji, pedagogi, psihologi un citas personas), tad ar mērķi novērot personu reakciju liecību sniegšanas

laikā (kuru liecībās ir būtiskas pretrunas), viens no izmeklētājiem var pievērst uzmanību viņu reakcijai liecību sniegšanas laikā, savukārt cits izmeklētājs fiksēs šo personu liecības protokolā. Neapšaubāmi, veicot tik sarežģītu izmeklēšanas darbību, nepieciešams iesaistīt speciālistus un saskaņā ar KPL 143. pantu izmantot skaņu un attēlu ierakstu.

Viens no konfrontēšanas veikšanas nosacījumiem ir personas, kura to veic, prasību izpilde. Viņai nav vairākkārt jāizsaka aizrādījumi konfrontēšanas dalībniekiem, kad bez viņa atļaujas viņi sarunājas savā starpā, izsaka viens otram ne visai glaimojošus izteikumus. Tādā gadījumā procesa virzītājam ir pienākums pārtraukt konfrontēšanu, fiksējot protokolā tās izbeigšanas iemeslu.

Attēla ierakstu noskatās visi kriminālprocesa dalībnieki, pēc tam katrs konfrontēšanas dalībnieks izlasa protokolu un paraksta katru tā lapu. Ja ir kādas piezīmes, papildinājumi, izmaiņas – tās tiek fiksētas protokolā un tiek parakstītas.

Procesa virzītāja iegūtie konfrontēšanas laikā rezultāti tiek novērtēti un izmantoti apstākļu, kas ir iekļauti pierādīšanas priekšmetā, esamības vai neesamības pamatošanai.

Procesa virzītāji var izmantot kā pierādījumus tikai ticamas, attiecināmas un pieļaujamas ziņas par faktiem.

Šī pētījuma ietvaros mēs izskatījām galvenos kriminālprocesuālos, taktiskos, psiholoģiskos īpašību jautājumus, kas saistīti ar konfrontēšanas veikšanu. Tie ir vērsti uz procesa virzītāja precīzu jautājumu plānošanu, sagatavošanu konfrontēšanas veikšanai, tehnisko līdzekļu izmantošanu, skaņu un attēla ieraksta izmantošanu tās laikā, speciālistu dalību, tostarp psihologu, laika un tās veikšanas vietas izvēli, optimāla procesa virzītāju skaita esamību tās laikā, kā arī citu kriminālprocesa dalībnieku skaita noteikšanu ar mērķi to veikt, kam savukārt turpmāk būs pierādījumu nozīme un kas veicinās kvalitatīvu noziegumu izmeklēšanu, likumīgu un pamatotu nolēmumu pieņemšanu tiesā.

Bibliogrāfija

- Kavalieris A. (1998) Nodaļa 3.6. "Konfrontācija". Kriminālistika. Otrā daļa. Kriminālistiskā taktika. // Mācību grāmata. – Rīga, Latvijas Policijas akadēmija. 66. lpp. (In Latvian)
- Kriminālprocesa likums. 2005. gada 21. aprīlis, spēkā no 01.10.2005., Latvijas Vēstnesis Nr. 112 (4918) ar grozījumiem no 25.02.2015. (In Latvian)
- Latvijas Kriminālprocesa kodekss (ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2005. gada 28. janvārim). (In Latvian)

- Ishchenko E., Yegorov N. (2010) Kriminalistika dlya sledovatelei i doznavatelej: Nauchno-prakticheskoe posobie / pod redakciej A. Anichina. – M.: Yuridicheskaya firma “Kontrakt”: “INFRA-M”. str. 378. (In Russian)
- Ryzhakov A. (2001) Sledstvennye deistvija.– M.: Yuridicheskaya firma “Kontrakt”. str. 21. (In Russian)

Следственные действия – значение доказательств результатов проведения конфронтации в качественном расследовании преступлений

Резюме

Дальнейшее совершенствование деятельности лиц, направляющих процесс, следователей, прокуроров, судей в Латвии будет способствовать качественному расследованию преступлений, принятию законных и обоснованных решений по уголовным делам.

Законное производство следственных действий по уголовным делам, использование всех уголовно-процессуальных норм, тактических и психологических особенностей проведения следственных действий – залог успешного соблюдения прав участников уголовного процесса.

Автором рассматривается производство очной ставки, связанные с её проведением позиции учёных, её уголовно-процессуальная сущность, тактика и психология.

В аспекте доказательственного значения рассматриваются результаты проведения очной ставки. Автором выделяются общие требования оформления следственного действия, применения аудио- и видеозаписи, конкретные предложения о порядке производства и фиксации данного следственного действия.

Ключевые слова: криминалистика, тактика, следственное действие, очная ставка, Уголовно-процессуальный закон.

PAPILLĀRLĪNIJU RAKSTU PĒDU PĀRKLĀJUMA ATDALIŠANAS METODES UN TO ATTĪSTĪBAS TENDENCES

Papillārlīniju rakstu pēdām ir būtiska nozīme personas identificēšanā un noziedzīga nodarījuma atklāšanā, jo notikuma vietā uz dažāda veida objektiem šīs pēdas tiek atrastas salīdzinoši bieži. Tomēr praksē vēl joprojām pastāv situācijas, kad šo pēdu izpēte ir apgrūtināta vai pat neiespējama. Viena no šādām situācijām ir papillārlīniju rakstu pēdu daļēja vai pilnīga pārklāšanās.

Raksta mērķis ir izpētīt papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma atdalīšanas metožu pielietojuma teorētiskos un praktiskos aspektus. Raksta uzdevums ir veikt ārvalstu pētnieku piedāvāto papillārlīniju rakstu pēdu pārklājumu atdalīšanas metožu praktiskā pielietojuma pozitīvo un negatīvo faktoru analīzi. Raksta problemātika ir papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma atdalīšana, to tālākai izmantošanai personas identifikācijā. Raksta novitāte ir papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma atdalīšanas metožu praktiskā pielietojuma analīze eksperta darbā.

Gan teorētiski, gan praktiski var veidoties vairākas papillārlīniju rakstu pēdu pārklājumu kombinācijas: viena pēda ir redzama, bet otra vāji redzama; viena pēda ir redzama, bet otra latentā; abas pēdas ir redzamas; abas pēdas ir vāji redzamas; abas pēdas ir latentas. Tāpat pēdu pārklājums var būt daļējs vai pilnīgs, kā arī to var veidot divas vai vairākas pēdas. Ja pēdu pārklājuma kombinācija ir no divām pēc redzamības iedalījuma līdzīgām pēdām, tad kādas atdalīšanas metodes pielietošana var būt vieglāka, bet ja pārklājumā ir dažādas pēc redzamības iedalījuma pēdas, tad to atdalīšana varētu būt apgrūtināšāka, jo sviedru – tauku vielas un asins fluorescence ir atšķirīga. Akcents jāliek uz papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma pirmatnējo stāvokli un iespējamību veikt pēdu pārklājuma atdalīšanu no tā pirmatnējā stāvokļa. Aktuāls arī paliek jautājums par pēdu veidošanās pēctecību pārklājumā, jo ir būtiski noskaidrot kādā secībā pēdas ir pārklājušas viena otru.

Atslēgas vārdi: papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma atdalīšanas metodes, masspektrogrāfija, neatkarības analīze, izlīdzinātu līniju izsekošana, atdalīšana ar Gabora filtru.

Notikuma vietā papillārlīniju rakstu pēdas var atrasties uz dažāda veida objektiem un virsmām. Pēc redzamības tās var iedalīt redzamās, vāji redzamās un latentās. Neatkarīgi no pēdu iedalījuma pēc redzamības, pēdu veidošanās mehānisma rezultātā var izveidoties divu vai vairāku papillārlīniju rakstu pēdu pārklājums. Tā kā eksperta uzdevums ir veikt personas identifikāciju, tad papillārlīniju rakstu pēdu pārklājums var ap-

šaubīt identifikācijas procesu, ja eksperts pēdu pārklājuma atdalīšanu veic vizuāli, respektīvi, identifikācijas procesā izmantojot pēdu pārklājumu, neatdalot pēdas. Vizuāls – tāds, kas uztverams ar redzi; tāds, kas saistīts ar redzes uztveri, tai raksturīgs (Latviešu valodas vārdnīca 2006). Problēma šādu pēdu identifikācijā ir apstākļi, ka pēdām pārklājoties var tikt pārklātas papillārlīniju rakstu sevišķās pazīmes, kā arī tas, kādā leņķī šīs papillārlīniju rakstu pēdas pārklājas un cik pēdas veido pārklājumu. Pēc autores domām šāda pieeja ir subjektīva, jo katrs eksperts pēdu pārklājumā redzamo var uztvert savādāk. Tāpēc praksē eksperti divu vai vairāku pēdu pārklājumos mēģina atrast nepārklātos pēdu laukumus, kuros varētu būt atspoguļojies personas identifikācijai nepieciešamais papillārlīniju rakstu sevišķo pazīmju skaits, kas savukārt izveido šo pazīmju individuālo kopumu kā rezultātā pēda tiek atzīta par derīgu personas identifikācijai. Jāatzīst, ka papillārlīniju rakstu pēdu pārklājumam noziedzīga nodarījuma atklāšanā un patiesības noskaidrošanā ir ļoti būtiska loma, jo veidojoties pēdu pārklājumam pēdas tiek uzliktas pēc kārtas. Tas nozīmē, ka veicot pēdu atdalīšanu būtu iespējams noteikt pēdu atstāšanas secību, nosakot kādā secībā personas ir atstājušas pēdas.

Papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma atdalīšanas jomā ir veikti vairāki pētījumi un ir izstrādātas vairākas metodes, kuras var iedalīt divās grupās: ķīmiskās un optiskās metodes (Filax, Kenner, Wabnitz, Landmesser, Ulrich, Leich 2014). Optisks – tāds, kas attiecas uz optiku; tāds, kas saistīts ar gaismas parādībām (Latviešu valodas vārdnīca 2006). Veicot pārklājošos papillārlīniju rakstu pēdu atdalīšanu ar ķīmisko atdalīšanas metodi, tiek izmantoti dažādi sviedru izdalījumu ķīmiskie savienojumi. Savukārt pielietojot optiskās atdalīšanas metodes, tiek strādāts ar pēdu digitālo reprodukciju. Tas nozīmē, ka atšķirībā no ķīmiskām atdalīšanas metodēm, optiskās atdalīšanas metodes var pielietot vairākas reizes. Turklāt, optisko metožu pielietošana ir lētāka nekā ķīmisko metožu pielietošana, jo nav nepieciešams speciāls tehniskais aprīkojums (Filax, Kenner, Wabnitz, Landmesser, Ulrich, Leich 2014). Tomēr šo metožu ieviešanai praksē ir nepieciešams izanalizēt praktiskā pielietojuma pozitīvos un negatīvos faktorus.

Viena no pārklājušos papillārlīniju rakstu pēdu ķīmiskās atdalīšanas metodēm ir maspektrogrāfija. Šīs metodes pamatā ir papillārlīniju rakstu pēdu atdalīšana pielietojot maspektrometru. Maspektrometrs (masa + spektrometrs) – iekārta vielas daļiņu (atomu, molekulu) sadalīšanai pēc masas ar elektrisko un magnētisko lauku (Padomju Latvijas enciklopēdija 1985). Spektrogrāfs (grieķu val. graphein ‘rakstīt’) – spektrālaparāts spektra

reģistrēšanai ar fotogrāfiskām vai citām metodēm (Baldunčiks 1999). Pēduzvērējobjekts tiek pārklāts ar zelta (domāts metāls) nanodaļiņām. Nano (grieķu val. *nannos* ‘punduris’) – fizikālo lielumu mērvienību daļu nosaukumu priedēklis – miljarddaļa no (10^{-9}) (Baldunčiks 1999). Pēc tam ar masspektrogrāfa palīdzību tiek atdalītas pēdas. Tomēr, pēdu atdalīšana būs veiksmīga tikai tadā gadījumā ja, atstāto pēdu sviedru izdalījumos būs dažādas substances, piemēram, nikotīns, kofeīns vai līdzīga substance. Tas nozīmē, ka šo metodi nevarēs izmantot, ja papillārlīniju rakstu pēdas pieder vienai personai. Tātad ņemot vērā, ka šīs metodes pielietošanai ir nepieciešamas laboratorijas telpas, dārgs aprīkojums un izejvielas, un metodes pielietošanu ierobežo nosacījums, ka papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma izveidē jābūt iesaistītām vairākām personām, šīs metodes pielietošana ir ierobežota (Filax, Kenner, Wabnitz, Landmesser, Ulrich, Leich 2014).

Pēc autores domām šī papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma atdalīšanas metode pielietojama tikai tajos gadījumos, kad ir pārlicība, ka pēdu pārklājumu varēja izveidot divas vai vairākas personas, kuru pēdu veidojošās vielas sastāvā ir atšķirīgas substances. Bet kā mēs to varam noteikt pēc pēdu pārklājuma? Ja pēdu pārklājumā saskatāmas pēdas ar atšķirīgu papillārlīniju platumu, tad pastāv iespēja, ka pēdas varēja atstāt dažādi cilvēki, bet tomēr būtu jāņem vērā spiedienspēks, kāds pielietots pēdu atstāšanas momentā. Tāpat arī jāņem vērā, ka spiedienspēka rezultātā papillārlīniju platums var palielināties, līdz ar to pastāv iespēja, ka var tikt pieļauta kļūda, nosakot vai pēdas atstājusi viena vai vairākas personas. Minētais ļauj secināt, ka šī pēdu atdalīšanas metode ir pielietojama tikai atsevišķos gadījumos un tāpēc nav efektīvi un pilnīgi izmantojama noziedzīgu nodarījumu atklāšanā.

Viena no optiskajām papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma atdalīšanas metodēm ir neatkarības analīze (M. Singh, D. Singh, Kalra 2008). Pielietojot šo metodi papillārlīniju rakstu pēdu pārklājumu ir iespējams atdalīt ar kompleksu matemātisku funkciju palīdzību. Lai papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma atdalīšanai pielietotu šo metodi ir nepieciešams izņemt trīs dažādus divu pirkstu nospiedumu pārklājumus (Filax, Kenner, Wabnitz, Landmesser, Ulrich, Leich 2014).

Analizējot neatkarības analīzes metodes pielietojuma iespējamību noziedzīgu nodarījumu atklāšanā būtiski ir atzīmēt šīs metodes pielietojuma nosacījumu – trīs dažādu divu pirkstu pēdu pārklājumus, kas notikuma vietā ir reta parādība sekojošu apstākļu dēļ. Pirmkārt, ir vajadzīgi trīs papillārlīniju rakstu pēdu pārklājumi, otrkārt, pārklājumos nedrīkst

atkārtoties papillārlīniju rakstu pēdu kombinācija. Piemēram, ja vienu papillārlīniju rakstu pēdu pārklājumu veido ikšķa un rādītājpirksta pēdas, otru pārklājumu veido zeltneša un vidējā pirksta pēdas, bet trešo pārklājumu veido ikšķa un rādītājpirksta pēdas, un pirmais un trešais pārklājums veidots ar vienas rokas ikšķa un rādītājpirksta atstātajām pēdām, tad šādi pēdu pārklājumi neder, bet pie nosacījuma, ka pirmais un otrais pārklājums veidoti ar vienas rokas vienu un to pašu pirkstu vienām daļām. Piemēram, ja divos pārklājumos ir atspoguļojies ikšķa naga falangas centrālais raksts un rādītājpirksta naga falangas centrālais raksts. Protams, ja notikuma vietā trijos pēdu pārklājumos ir atspoguļojušies centrālie raksti, tad pieņemot lēmumu par šīs pēdu atdalīšanas metodes pielietošanu būs viegli, bet ja trijos pēdu pārklājumos ir atspoguļojušies, piemēram, augšējā papillārlīniju plūsma vai apakšējā papillārlīniju plūsma un pēdu veidošanās mehānisma rezultātā daļēji šo plūsmu daļas atšķirsies un daļēji sakritīs, tad rodas jautājums vai šo metodi varēs pielietot. Vēl viens no metodes pielietošanas nosacījumiem ir divu pēdu pārklājums, bet notikuma vietā var būt sastopams arī vairāku pēdu pārklājums. Autore secina, ka šo pēdu atdalīšanas metodi varētu pielietot, ja pēdu pārklājumos ir atšķirīgi centrālie raksti; atšķirīgas papillārlīniju plūsmas vai atšķirīgi papillārlīniju plūsmu fragmenti, kas tad arī veido trīs dažādu pārklājumu kombinācijas. Veicot neatkarības analīzes metodes praktiskā pielietojuma situāciju modeļēšanu un to analīzi, autore secina, ka šīs metodes praktiskais pielietojums ir ierobežots ar tās pielietošanas nosacījumiem, līdz ar ko metode praksē var tikt pielietota tikai konkrētās situācijās.

Otra optiskā atdalīšanas metode ir izlīdzinātu līniju izsekošana. Šīs atdalīšanas metodes pamatā ir pārklājošos papillārlīniju rakstu precīzs matemātiskais apraksts. Metodes mērķis ir izsekot un beigās izņemt tikai abu nospiedumu ekstrahētās līnijas (Filax, Kenner, Wabnitz, Landmesser, Ulrich, Leich 2014). Ekstrahēt (latīņu val. *extrahere* ‘izvilkt’) – izraut, izvilkt, izdalīt (Baldunčiks 1999). Toties, ņemot vērā, ka ir nepieciešams precīzs matemātiskais apraksts, šī metode pieprasa liela apjoma aprēķinus. Turklāt, šo metodi ir sarežģīti parametrizēt, līdz ar ko bieži ir iespējama tikai daļēja pirkstu nospiedumu atdalīšana (Filax, Kenner, Wabnitz, Landmesser, Ulrich, Leich 2014). Parametrs (franču val. *paramètre*, grieķu val. *parametrōn* ‘tāds, kas nomēri’) – palīgmainīgais, kas raksturo citu mainīgo izvēli vai maiņas apgabalu (Baldunčiks 1999).

Lai izprastu izlīdzināto līniju izsekošanas metodes praktiskā pielietojuma efektivitāti pievērsīsimies minētajiem nosacījumiem, pirmkārt, precīzs matemātisks apraksts, otrkārt, apjomīgi aprēķini, treškārt, sarežģīti para-

metrizēt, ceturtkārt, daļēja pārklājuma atdalīšana. Minētie nosacījumi norāda uz metodes darbietilpīgumu pie kam, negarantējot pozitīvu rezultātu, jo daļēja pārklājuma atdalīšana nozīmē, ka pastāv risks atdalītajā laukumā nesavākt personas identifikācijai pietiekamu daudzumu papillārlīniju rakstu sevišķās pazīmes. Tas nozīmē, ka šīs metodes praktiskais pielietojums ir ierobežots darbietilpīguma un daļējas pārklājuma atdalīšanas dēļ.

Minētās papillārlīniju rakstu pēdu atdalīšanas metodes, lai gan to praktiskais pielietojums ir saistīts ar vairākiem nosacījumiem, kas nosaka šo metožu pielietošanas ierobežotību, ir pierādījums tam, ka ārvalstu pētnieki ir apzinājuši ļoti būtisku problēmu noziedzīgu nodarījumu atklāšanā daktiloskopijas jomā un nopietni ir pievērsušies optimālas papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma atdalīšanas metodes izstrādei, kuras pamatā būtu algoritms.

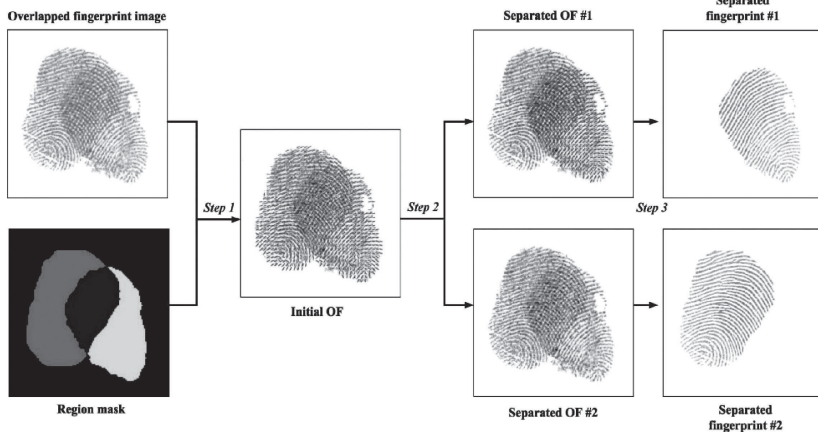
Algoritms (pēc 9. gs. Vidusāzijas matemātiķa Al Horenzmī vārda latīniskās formas *Algorithmi*) – priekšraksts uzdevumu risināšanai (Balduņčiks 1999). Algoritms – priekšraksts secīgai uzdevuma atrisināšanai pēc noteiktiem likumiem (Latviešu valodas vārdnīca 2006).

Tāpēc tālāk izpētīsim vienu no šādām metodēm, papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma atdalīšanu ar Gabora filtru, kura uzdevums ir aplāpēt nevēlamu papillārlīniju rakstu (Chen, Feng, Jain, Zhou, Zhang 2011) (Naja, Rajesh 2015).

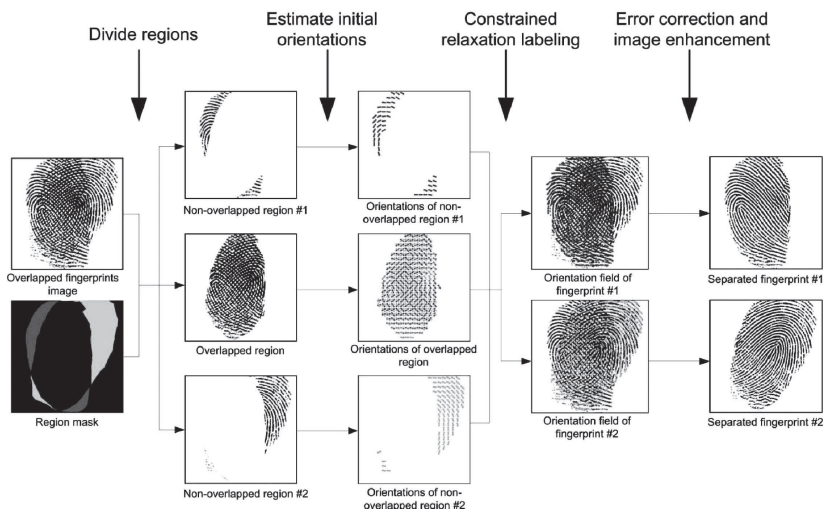
Metodes pamatā ir sarežģīti matemātiski aprēķini, kurus mēs neapskatīsim, jo autores darba mērķis ir izpētīt šo papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma atdalīšanas metodi kriminālistikā aspektā.

Šīs metodes algoritms ir attēlots divās shēmās, no kurām pirmajā shēmā papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma atdalīšanas process atspoguļots vienkāršāk, bet otrajā shēmā šis process attēlots soli pa solim (skat. 1. un 2. attēlu).

Tāpat vispirms papillārlīniju rakstu pēdu pārklājumu iedala reģionos, izdalot nepārklātos reģionus un pārklātos reģionus. Tālāk izdalītajos reģionos ar sarkanu un zaļu krāsu tiek iezīmēti papillārlīniju aproksimētie virzieni. Pēc tam tiek iezīmēts pirmās papillārlīniju rakstu pēdas orientācijas lauks ar sarkanu krāsu un otrās papillārlīniju rakstu pēdas orientācijas lauks ar zaļu krāsu. Pēc pēdu atdalīšanas tiek veikta kļūdu labošana un attēla uzlabošana. Algoritma kļūdu koeficienta minimizēšanai ir nepieciešams veikt pēdu atdalīšanas verifikāciju, izmantojot atdalīšanas kvalitātes analīzes vērtēšanas metrikas.

1. attēls. Papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma atdalīšanas algoritma vienkāršota shēma (Chen, Feng, Jain, Zhou, Zhang 2011)

2. attēls. Papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma atdalīšanas algoritma detalizēta shēma (Feng, Shi, Zhou 2012)

Pētījuma ietvaros tika pētītas dažādas jau eksistējošas verifikācijas vērtēšanas metrikas, piemēram, virziena apgabala noteikšana; virziena apgabala lokālā kvalitāte; papillārlīniju frekvence (biežums); metrikas,

kas balstās uz tekstūru; virziena apgabala konsistence; jaudas spektrālais blīvums; papillārlīniju rakstu vienmērīgums, kā arī dažādas metrikas, lai prognozētu sakritības rezultātus. Visas līdz šim brīdim izmantotās metrikas ir paredzētas vienīgi pirksta nospieduma programmatiskai kvalitātes noteikšanai. Tomēr starp šīm metrikām ir metrikas, kas piedāvā vērtēšanas iespējas, kuras varētu pielietot pārklājošos pirkstu nospiedumu izvērtēšanai un kuras izmanto šajā metodē pielietoto matemātisko modeli. Analizējot literatūras avotus par vērtēšanas metrikām tomēr tika konstatēts, ka tikai neliela daļa no eksistējošām metrikām ir derīgas atdalīšanas rezultātu verifikācijai. Tāpēc tika izstrādātas dažas jaunas metrikas, kuras tiks aprakstītas zemāk (Filax, Kenner, Wabnitz, Landmesser, Ulrich, Leich 2014).

Viena no izstrādātajām metrikām, kura verificē papillārlīniju pārklāšanās veidu ir leņķu starpība. Šīs metrikas pamatā ir papillārlīniju krustošanās novērošana. Papillārlīniju krustošanās var būt dažāda, piemēram, papillārlīnijas var krustoties perpendikulāri vai arī vertikāli. Pie perpendikulāra papillārlīniju krustošanās pārklājuma virsmai ir mazāks laukums, bet ja papillārlīnijas pārklājas vertikāli, tad palielinās pārklājuma laukums, kā arī pazīmes var nedaudz pārklāties. Parasti šīs pazīmes nav iespējams pareizi atdalīt. Līdz ar to perpendikulāri pārklājušos papillārlīniju raksts ir vērtīgāks, kā vertikāli pārklāties papillārlīniju raksts. Tāpēc ar šo metriku novērtē un izvērtē, kā papillārlīniju raksti mijiedarbojas viens ar otru (Filax, Kenner, Wabnitz, Landmesser, Ulrich, Leich 2014).

Virziena apgabala lokālais gludums ir vēl viena metrika, ar kuru pārpauda pirkstu nospiedumu matemātiskās īpašības. Pamatu veido novērojums, ka pirksta nospieduma papillārlīniju rakstu fragmentu virzieni vienā lokālajā apgabalā gludi izplūst, respektīvi, papillārlīniju plūsma ir vienmērīga. Izņēmums ir tie apgabali, kuros izvietotas deltas vai papillārlīniju centrālais raksts. Fragmentu virzieni veido šīs metrikas aprēķina matemātisko pamatu. Jo gludāka ir fragmenta apkaime, jo vērtīgāks ir fragments (Filax, Kenner, Wabnitz, Landmesser, Ulrich, Leich 2014).

Vēl viena no verifikācijas metrikām ir papillārlīniju raksta vienmērīgums. Ņemot vērā, ka sinusoīdas tiek matemātiski aprakstītas, izmantojot virzienu un frekvenci, papildus ir nepieciešams verificēt sinusoīdu frekvences. Lai to izdarītu, izmanto attālumus starp papillārlīnijām. Šādi var noteikt papillārlīniju rakstu vienmērīgumu. Tiek noteikts vidējais pikseļu attālums starp katra fragmenta līnijām. Ar visu fragmentu vidējo vērtējumu var izlemt, cik vērtīgs ir fragments. Jo lielāka atstarpe no vidējā vērtējuma,

jo zemāka apgabala kvalitāte (Filax, Kenner, Wabnitz, Landmesser, Ulrich, Leich 2014).

Pētnieki Filax M., Kener A., Wabnitz S., Landmesser B., Ulrich M. un Leich T. savā pētījumā atšķirībā no iepriekš veiktajiem pētījumiem izmantoja ne tikai datorizētu papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma novērtēšanu, bet eksperti rezultātus pārbaudīja arī manuāli. Izvērtēšana parādīja, ka pārklājošās papillārlīniju rakstu pēdas ir iespējams atdalīt ar Gabora filtru, līdz ar ko izvēlēta metode ir pirmais algoritms šajā jomā, kas novērtēšanā tieši iesaista eksperta kompetenci. Līdz ar ko šis izvēlētais paņēmieni un process veido pamatu metodei, ko varētu izmantot nākotnē uzlabojot algoritma produktivitāti. Pētījumā kopā ar algoritmu tika izvērtēta arī vērtēšanas metriku praktiskā pielietošana, secinot, ka verifikācija ir lietderīgs atdalīšanas paplašinājums. Dažādu metriku kombinēšana vienā kopējā vērtēšanas metrikā deva iespēju, efektīvi verificēt visus atdalīšanai nepieciešamos parametrus, tādējādi sasniedzot ticamus rezultātus. Pētījuma gaitā eksperti pamanīja tikai nelielas nesakritības, kuras var viegli novērst, piemērojot mazāku daļējo algoritmu skaitu. (Filax, Kenner, Wabnitz, Landmesser, Ulrich, Leich 2014).

Neskatoties uz to, ka ar aprakstīto atdalīšanas metodi var atrisināt daudzas problēmas daktiloskopijā, paliek daži jautājumi, kurus vajadzēt izpētīt nākotnē. Šie jautājumi rodas, kad iet runa par atdalīšanas rezultātu datorizēto aprēķinu un daktiloskopijas atzinumu izmantošanu tiesā. Pirmkārt, kāda kļūdu varbūtība ir pieļaujama, lai varētu izmantot datorizēti aprēķinātus atdalīšanas rezultātus tiesā, un otrkārt, kādu pirkstu nospiedumu skaitu būtu iepriekš jātestē atdalīšanas algoritms, lai tas tiktu pieņemts un atzīts tiesā (Filax, Kenner, Wabnitz, Landmesser, Ulrich, Leich 2014).

Veicot šī veiktā pētījuma un iepriekš veikto pētījumu analīzi autore secina, ka neskatoties uz sasniegtajiem rezultātiem papillārlīniju rakstu pēdu pārklājumu atdalīšanas jomā, pastāv vēl daudz neatrisinātu jautājumu.

Pirmkārt, gan teorētiski, gan praktiski var veidoties vairākas papillārlīniju rakstu pēdu pārklājumu kombinācijas: viena pēda ir redzama, bet otra vāji redzama; viena pēda ir redzama, bet otra latentā; abas pēdas ir redzamas; abas pēdas ir vāji redzamas; abas pēdas ir latentas.

Otrkārt, ja pēdu pārklājuma kombinācija ir no divām pēc redzamības iedalījuma līdzīgām pēdām, tad kādas atdalīšanas metodes pielietošana var būt vieglāka, bet ja pārklājumā ir dažādas pēc redzamības iedalījuma

pēdas, tad to atdalīšana varētu būt apgrūtināta. Būtu jāņem vērā, ka sviedru – tauku vielas un asins fluorescence ir atšķirīga (Arājs, Čentoricka, Silarāja, Evardsons 2005). Ņemot vērā minēto, praktiskai pielietošanai būtu vēlams izvēlēties tādu papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma atdalīšanas metodi, kuras rezultātus neietekmētu ne pēdu piematnējais stāvoklis, ne arī pēdu vizualizēšanai pielietotā metode. Pēc autores domām akcents būtu jāliek uz papillārlīniju rakstu pēdu pārklājuma pirmatnējo stāvokli un iespējamību veikt pēdu pārklājuma atdalīšanu no tā pirmatnējā stāvokļa.

Treškārt, pēdu pārklājums var būt daļējs vai pilnīgs. Ja pārklājums ir daļējs un ekspertam lēmuma pieņemšanai par pēdas atzišanu par derīgu personas identifikācijai pietiek ar to sevišķo pazīmju skaitu, kas saskatāms pēdas nepārklātajā daļā, tad pēdu pārklājuma atdalīšanas metodes pielietošana nav nepieciešama, pretējā gadījumā ir nepieciešams pieņemt lēmumu par pēdu pārklājuma atdalīšanas metodes pielietojumu.

Ceturtkārt, papillārlīniju rakstu pēdu pārklājums var sastāvēt ne tikai no divām pēdām, bet arī no trim un vairāk pēdām.

Tāpat arī aktuāls paliek jautājums par pēdu veidošanās pēctecību pārklājumā, jo noziedzīga nodarījuma izmeklēšanā un patiesības noskaidrošanā ir būtiski noskaidrot kādā secībā pēdas ir pārklājušas viena otru.

Bibliogrāfija

- Arajs O., Centoricka M., Silaraja S., Evardsons A. (2005) Daktiloskopija. Rīga: Latvijas Vestnesis. (In Latvian)
- Baldunciks J. (1999) Svesvardu vardnica. Rīga: Jumava. (In Latvian)
- Latviešu valodas vardnica (2006) Rīga: Avots. (In Latvian)
- Padomju Latvijas enciklopēdija (1985) 6. sejums. Rīga: Galvena enciklopēdiju redakcija. (In Latvian)
- Chen F., Feng J., Jain A.K., Zhou J., Zhang J. (2011) Separating Overlapped Fingerprints. IEEE Transactions on Information Forensics and Security, Vol. 6. No. 2, June, 2011, 346–359.
- Feng J., Shi Y., Zhou J. (2012) Robust and Efficient Algorithms for separating Latent Overlapped Fingerprints. IEEE Transactions on Information Forensics and Security, Vol. 7. No. 5, Oktober, 2012, 1498–1510.
- Filax M., Kener A., Wabnitz S., Landmesser B., Ulrich M., Leich T. (2014) Farbige Daktyloskopie. Verifizierte Separation uberlagerter Fingerspuren. Kriminallistik, Nr. 5/2014, 297–302. (In Deuch)
- Naja M. I., Rajesh R. (2015) Fingerprint Image Enhancement Algorithm and Performance Evaluation. International Journal of Innovative Research in Computer and Communication Engineering, Vol. 3, Issue 1, January 2015, 441–446.

Singh M., Singh D.K., Kalra P.K. (2008) Fingerprint separation: an application of ICA, Mobile Multimedia/Image Processing, Security, and Applications, 69820L April 03, 2008. Pieejams: <http://dx.doi.org/10.1117/12.777541> (skat. 20.10.2015)

Methods of Separation of Overlapped Papillae Pattern Prints and Tendencies of Their Development

Abstract

Papillae pattern prints have a great significance for identification of a person and for detection of a crime because these prints are very often found on different objects on the crime scene. In practice, however, there are situations when the analysis and research of these prints is difficult or even impossible. One of such situations is complete or partly overlapping of papillae pattern prints.

Aim of the article is to study and analyse theoretical and practical aspects of use of the methods of separation of overlapped papillae pattern prints. Object of the article is to analyse positive and negative factors of practical use of the methods of separation of papillae pattern prints proposed by foreign researchers. Problematics of the article is separation of overlapped papillae pattern prints for further identification of a person. Novelty of the article is an analysis of practical use of the methods of separation of overlapped papillae pattern prints in an expert's work.

Both theoretically and practically, several combinations of overlapping papillae pattern prints may occur: one print is visible, the second one – partly visible; one print – visible, the second one – latent; both prints are visible; both prints are partly visible; both prints are latent. Overlapping of prints can also be partly or complete, as well as it may be formed by two or more prints. If the combination of overlapped prints consists of two similar prints by their visibility, then the use of separation method could be easier, but, if overlapped prints are different by their visibility, then their separation could be difficult because fluorescence of sweat and fat substances is different. Emphasis must be placed on initial condition of overlapping of papillae pattern prints and on possibility to separate prints from their initial condition. A question also remains about succession of formation of overlapped prints because it is essential to clarify how and in what sequence prints have overlapped each other.

Key words: methods of separation of overlapped papillae pattern prints, mass spectrometry, independence analysis, tracking of smoothed lines, separation with Gabor filter.

Я. Тейванс-Трейновскис, Д. Игнатов (Латвия)

ВЗАИМОСВЯЗЬ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ И ИНДИВИДУАЛЬНО-КРИМИНОГЕННЫХ ФАКТОРОВ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРЕСТУПНОЙ ЛИЧНОСТИ

Принимая во внимание особую роль феномена преступность и риск криминализации определенной части общества при формировании правового общества и государства, большее внимание следует уделить углубленному исследованию детерминанта преступности. В обществе, и в известной степени в социальных науках, переоценен стереотип о влиянии социально-экономических факторов на выбор преступной модели поведения персоной. В тоже время, улучшение социального обеспечения лиц, совершивших преступление, способствует социальной инфантилизации данной части общества и уклонению их от выполнения общественно полезных обязанностей. В этой связи, целесообразно исследовать влияние тех факторов, которые больше всего влияют на выбор личностью совершить преступное деяние, а также основываясь на полученных данных определить долгосрочные цели по нейтрализации данных факторов.

Ключевые слова: преступление, факторы преступности, классификация преступности.

Преступление, как социальное явление оказывает негативное влияние не только на общество в целом, но и на каждого отдельного члена данного общества. Данное влияние может быть различным, так одним из последствий преступлений, как отмечает академик В.Н. Кудрявцевым и В.Е. Эминова, является нравственный вред, поскольку преступление всегда посягает на нравственные устои общества, правда, с разной интенсивностью. Нравственный вред наиболее масштабен. К нему тесно примыкает ущерб, наносимый культурным, религиозным, национальным ценностям, политике государства и его отдельных автономных субъектов (Кудрявцев, Эминов 2009: 208–209). С данным утверждением невозможно не согласиться, однако так же не стоит недооценивать другие виды негативных последствий преступлений, которые могут оказывать большое влияние на общие ощущения защищенности в обществе. Так в своем утверждении В.Н. Кудрявцев и В.Е. Эминов упоминает посягательство на те ценности, которые принадлежат всему обществу в целом. Однако не стоит забывать про ущерб, который наносит преступление отдельному конкретно

взятому человеку. В данном случае можно упомянуть такой вред, как имущественный, психоэмоциональный. В конечном счете, безопасность общества в целом складывается из ощущения безопасности каждого отдельно взятого члена данного общества, общество безопасно на столько, на сколько оно ощущает себя таковым.

В результате социальной и культурной эволюции, общество выработало определенный порядок поведения, который в современном мире закреплён нормативными актами. Данный образец поведения является непререкаемым условием установления социальных связей для подавляющего большинства данного социума, однако всегда существует умышленное или не умышленное преступление данных норм. Так как понятие преступность связано с уголовной составляющей общественного регулирования, возникает необходимость установить причины, по которым индивид не выполняет данные нормы. Поскольку только в том случае, когда четко определены причины, можно искать пути решения данной проблемы, т.е. найти те средства и меры, которые позволят заложить в человека именно ту модель поведения, которая является “правильной” для общества, т.е. определена законодательством.

Преступление – является одним из видов проявления социальной девиантности. Проявления девиантности столь различны по содержанию – преступность и самоубийства, злоупотребление алкоголем и коррупция, наркотизм и терроризм, сексуальные «отклонения» и нарушение традиций, – что, конечно же, нет и не может быть какой-то единой порождающей их причины (Гилинский 2004: 78). Раскладывая данное разделение различных видов девиации на отдельные составляющие, можно прийти к выводу, что различные виды одного типа девиации вызваны разными причинами и факторами. Говоря другими словами, можно утверждать, что определить причины одной из форм девиации – преступности, не возможно, до тех пор, пока данное явление – преступность, не будет разделена на составные части.

Один из возможных вариантов разделения преступности на отдельные виды предлагают Н.В. Васильчикова и В.В. Кухарук. Они выделяют следующие виды преступности:

1. Общеуголовная корыстная преступность;
2. Экономическая преступность;
3. Коррупционная преступность;
4. Экологическая преступность;
5. Налоговая преступность;

6. Государственная преступность;
7. Воинская преступность;
8. Организованная преступность;
9. Профессиональная преступность;
10. Преступность в экстремальных ситуациях;
11. Преступность несовершеннолетних;
12. Рецидивная преступность (Васильчикова, Кухарук 2009: 25–26).

Однако исследование причинных факторов каждого из типов преступности возможно только в рамках более обширного исследования.

С.И. Курганов отмечает, что классифицируя преступления по форме вины можно выделить преступность по неосторожности (преступления совершенные по неосторожности); по объекту – экономическую преступность (преступления в сфере экономики); по способу совершения – насильственную (преступлений совершенные путем насилия). Эти виды преступлений существуют в любом обществе. В совокупности они охватывают большинство всех совершаемых преступлений (Курганов 2012: 85). С данным утверждением нельзя не согласиться, однако в данном обобщении теряется огромное количество преступлений, которые направлены против собственности или так называемые имущественные преступления, по крайне мере именно такое определение использует доктор юридических наук Безверхов Артур Геннадьевич в своей монографии, имеющей идентичное название «Имущественная преступность».

Рассматривая имущественную преступность, можно провести количественное сравнение числа совершенных преступлений затрагивающих имущественные интересы. В качестве основного детерминанта можно проанализировать число преступлений, наказание за совершение которых было назначено по 175. Статье и 180. статье Уголовного Закона Латвийской Республики.

2005 год – 4097	2009 год – 4012	2013 год – 3539
2006 год – 3239	2010 год – 3815	2014 год – 3757
2007 год – 2949	2011 год – 3710	2015 год – 3576
2008 год – 3201	2012 год – 3733	(статистические данные tis.ta.gov.lv)

Статистические данные указывают на то, что только в 2006 и 2007 годах наблюдалась позитивная тенденция изменения количества имущественных преступлений. Так, в 2006 году количество наказа-

ний наложенных судами по уголовным делам, которые были квалифицированы по 175 и 180 статьям Уголовного Закона Латвийской Республики по сравнению с 2005 годом сократилось на 21%, однако уже в 2009 году данные показатели, без малого, вернулись на уровень 2005 года. Статистические данные показывают, что количество преступлений направленных против имущественных интересов (наказание за совершение которых, было назначено по статьям 175, 180.) колеблется в пределах от 3201 до 4097 приговоров. Данные показатели указывают на то, что в отношении данного типа преступности в государстве проводится недостаточная превентивная работа, в результате чего не наблюдается изменения количества данных.

Насильственная преступность, которая по словам С.И. Курганова является одним из тех видов преступности, которая охватывает достаточно большую часть всех совершаемых преступлений, так же требует количественного анализа. Особое внимание следует уделить статьям Уголовного закона Латвийской Республики, которые определяют наказания именно за насильственные преступления. Так, следует проанализировать количество наказаний назначенных судами в рамках статей 116., 117., 118., 125., 176.

**Таблица применения судами статей Уголовного закона,
предусматривающие наказания за насильственные преступления
(tis.ta.gov.lv)**

	116.	117., 118.	125.	176.	Корā
2005	41	63	233	747	1084
2006	41	69	217	718	1045
2007	41	92	214	604	951
2008	39	69	195	505	808
2009	34	46	185	496	761
2010	38	40	158	484	720
2011	35	29	164	484	646
2012	34	53	146	306	539
2013	23	39	160	454	676
2014	35	40	155	399	629
2015	32	22	165	369	588

Именно данные преступления в большей степени создают общее ощущение небезопасности в обществе, в результате чего каждый отдельно взятый член общества может потерять ощущение собствен-

ной безопасности, что в свою очередь может являться причиной общественной напряженности, а также повлечь за собой скептическое отношение к проводимой в государстве политике.

Анализируя количественные показатели общего числа приговоров, вынесенных судами Латвии по ранее указным статьям, можно прийти к выводу о том что, что в сфере насильственных преступлений выбранные государством меры предупреждения и противодействия данному типу преступлений являются верными, однако их число по-прежнему велико, учитывая падение численности населения и старение общества.

Так, например, в Папуа Новой Гвинеи в рамках исследования было установлено, что на одно насильственное преступление приходится 2,3 имущественных преступления (Guthrie 2013: 38). В то же время, проведя аналогичные расчеты по Латвии, можно увидеть, что на одно насильственное преступление приходится ниже указанное количество имущественных преступлений:

в 2005 году 3,8	в 2009 году 5,3	в 2013 году 5,2
в 2006 году 3,1	в 2010 году 5,3	в 2014 году 6
в 2007 году 3,1	в 2011 году 5,7	в 2015 году 6,1
в 2008 году 3,9	в 2012 году 6,9	

Из этого можно сделать вывод о том, что процент насильственной преступности в более развитых странах ниже, поскольку, как правило именно насильственные преступления, то есть их количество, в большей степени зависит от экономического развития конкретного государства. Что бы найти эффективные меры противодействия любой преступности, необходимо понять, что является той первоочередной отправной точкой, в результате чего начинает формироваться преступное сознание, какие факторы являются основными в «зарождении» преступника.

Необходимость исследования взаимосвязей социально-экономических и индивидуально-криминогенных факторов в процессе формирования преступного поведения у личности имеет практическое значение, поскольку это позволяет определить правильные направления превенции и борьбы с преступностью.

Существование отдельного человека вне рамок общества невозможно, именно социум создает как положительные, так и негативные факторы для психологической эволюции каждого своего отдельного члена. Поэтому можно предположить, что роль социально-экономи-

ческих факторов является самой важной составляющей, которая определяет дальнейшее поведение человека. Связи между социально-экономическими недостатками и преступностью достаточно хорошо исследована, однако менее изучен механизм и процессы, которые способствуют повышенной криминализации личности, которая воспитана в среде социально-экономического отставания. (David Ferguson, Nicola Swain-Campbell, and John Horwood 2004: 956). Формирование личности начинается с первых дней жизни, и то, в какую социально-экономическую среду попадает человек в большой степени определяет все его дальнейшее поведение. Также большой отпечаток на поведение человека оставляет, то как к нему относились другие члены общества. Насилие, как правило, часто оставляет длительные психологические последствия (Guthrie 2013: 37). Следовательно, создание благоприятной социально-экономической, а также психологической среды для человека именно в раннем возрасте может стать одним из важных шагов на пути создания механизма превенции преступности. Данные меры могут быть эффективными только в долгосрочной перспективе.

Одним из факторов преступности является так называемый институт «неграждан» Латвии. Особенно характерно это проявляется в мелких имущественных преступлениях. Основываясь на личном профессиональном опыте, можно проследить такую тенденцию, что каждое третье уголовное дело по 180. статье Уголовного Закона Латвии возбуждается против лица, которое имеет статус «Негражданин», учитывая количественный состав «граждан» и «неграждан» это тенденция настораживает. В большинстве случаев так называемые «неграждане» объясняют мотивы своего преступления тем, что нет возможности найти работу в Латвии, а также нет возможности уехать на заработки.

Благоприятную среду для передачи преступного опыта так же создают места повышенного скопления носителей данного опыта. Молодое поколение, которое выросло в бедных районах, подвержено негативному влиянию той модели поведения, которая им поможет выжить в данном районе, однако которое окажет негативное влияние на возможность улучшения их социального статуса. Эта точка зрения подтверждается теорией дифференциальной ассоциации, которая предполагает, что лица из неблагополучных семей имеют большую вероятность стать преступниками из-за негативного влияния сверстников, которые уже втянуты в преступную среду (Livingston 2013: 3). Необходимо создавать условия, при которых данный тип

личности не имеет постоянной возможности для общения, то есть расселение таких людей по разным районам города. Передача преступного опыта характерна не только для мест лишения свободы, но и также для мест скопления или мест совместного проживания лиц склонных к преступному поведению.

Стоит отметить, что основным катализатором влияния социально-экономических факторов преступности является индивидуальные особенности отдельно взятого человека. Принятие преступной цели-способа в результате выбора определяется преобладающей личностной приемлемостью антиобщественного способа по сравнению с известными субъекту правомерными. В этом случае возможно внутренне противоречивое принятие противозаконного способа, когда субъект отрицательно относится к нему, однако допускает его использование в связи со сложившимися условиями, поскольку не видит возможности использовать правомерный способ или не желает его использовать по различным причинам (Столяренко 2001: http://lawbooks.news/yuridicheskaya-psihologiya_883/lichnostnyie-factoryi-individualnoy-25083.html). Пожалуй, одной из главных причин индивидуальной составляющей преступного поведения могут являться так называемые опасные зависимости: алкоголизм и наркомания. Употребление алкоголя и наркотиков негативно влияют на все аспекты жизни, это проблема для семьи и друзей, а также, большая нагрузка для всего общества. Самой значимой проблемой алкоголизма и наркомании, является то, что алкоголь наркотики и преступления взаимосвязаны (National Council on Alcoholisms and Drugs Defence: <https://www.ncadd.org/about-addiction/alcohol-drugs-and-crime>).

Стоит отметить что за последнее десятилетие, общее число преступлений, совершенных в состоянии алкогольного опьянения сократилось. Согласно информации, полученной на сайте ЦСБ (центрального статистического бюро) в 2005 году 32,3% из всех совершенных преступлений, были совершены в состоянии алкогольного опьянения, но уже в 2015 году их количество снизилось до 10,1% от общего числа преступлений.

Центральное статистическое бюро не приводит данные за 2011 и 2012 года. Поэтому за эти года нельзя сделать объективную оценку ситуации, однако в целом можно утверждать, что ситуация более чем позитивная, как в количественном исчислении, так и в процентном показателе.

Сравнение числа лиц, совершивших преступления и лиц, совершивших преступления в состоянии алкогольного опьянения
(http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_sabkart/SK0030.px/table/tableViewLayout1/?rxid=)

Каждый преступник уникален и, следовательно, набор индивидуальных факторов, толкающих человека на преступление, может различаться, личность преступника должна быть изучаема наукой просто потому, что, во-первых, уголовный закон в своем понимании преступления, как такового, ясно и определенно считает именно личность преступника, и во-вторых, потому, что объектом карательного воздействия уголовного закона является непосредственно эта личность (Чарыхов 1910: 3). Тезисы выдвинутые больше века назад, по-прежнему остаются актуальными. А это, в свою очередь является очередным подтверждением тому, что изучение индивидуальных факторов совершения преступления важно не только для того, чтобы правильно выбрать меру воздействия на преступника, но и предотвратить дальнейшие подобные преступления.

Библиография

- Kudryavcev V.N., Eminov V.E. (2009) Kriminologiya. Moskva, Norma. (In Russian)
- Gilinkiy Y. (2004) Deviantologiya, Socialologiya prestupnosti, narkotizma, prostitucii, samoubijstv i drugih "otkloneniy". Sankt-Peterburg, Juridicheskij cent Press. (In Russian)
- Vasilchikova N.V., Kuharuk V.V. (2009) Kriminologiya: konspekt lekcij. Moskva, Jurajt-Izdat. (In Russian)

- Kurganov S.I. (2012) Kriminologiya. Moskava, Zakon i Pravo. (In Russian)
- Charihov H.N. (1910). Uchenije o faktorah prestupnosti. Moskva.
- Gerard Guthrie (2013) Contemporary PNG Studies: DWU Research Journal Volume 18, May 2013 35, "Social factors affecting violent crime victimization in urban households".
- Journal of Child Psychology and Psychiatry 45: 5 (2004), page 956. How does childhood economic disadvantage lead to crime? David Fergusson, Nicola Swain-Campbell, and John Horwood Christchurch Health and Development Study, Christchurch School of Medicine, New Zealand.
- Housing Studies, 2014 Vol. 29, No. 1, 1–25, <http://dx.doi.org/10.1080/02673037.2014.848267> "Neighbourhood Structures and Crime: The Influence of Tenure Mix and Other Structural Factors upon Local Crime Rates" MARK LIVINGSTON, ADE KEARNS & JON BANNISTER † Urban Studies, School of Social & Political Sciences, University of Glasgow, Glasgow, UK (Received March 2012; accepted February 2013)
- Столяренко А. М. Личностные факторы индивидуальной приемлемости преступного способа поведения. Доступен: http://lawbooks.news-yuridicheskaya-psihologiya_883/lichnostnyie-factoryi-individualnoy-25083.html
- National Council on Alcoholism and Drug Dependence. Alcohol, Drugs and Crime. Доступен: <https://www.ncadd.org/about-addiction/alcohol-drugs-and-crime>
- Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes. Доступен: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__sabkart/SK0030.px/table/tableViewLayout1/?rxid=
- Tiesu informācijas sistēma. Доступен: tis.ta.gov.lv

Relationship of Socio-Economic and Individually-Criminogenic Factors in the Formation of Criminal Personality

Summary

Varieties of factors determine why a person chooses criminal behavior, but in particular could be underlined socio-economic and individual-criminogenic factors. These factors interact determines which direction people would choose, either socially useful, or criminal way of life. Delinquent personality is a mixture of psychological and social characteristics.

Differences between law-abiding person and offender are in choosing of ways to satisfy personal needs. Law-abiding person choses the way, that is acceptable in society, but offender choses the way of achieving personal, that requires a minimum of work, do not paying attention to other people interests. Such deformed concept of choosing the ways of reaching personal goals happens because of influence of external factors on person. Such social-economic factors as social estrangement, insufficient economical basement to provide personal need, criminal

friends, can promote that exact person to choose such way of life, which is outside of law borders. At the same time, the personal-criminogenic factors can only deepen such possibilities, because the influence of external factors on different persons can be varied.

Understanding the way, how such factors work can help to choose proper reaction, that can lead to not only prevent the harmful consequences of crime, but can prevent such crime happens possibility.

Key words: crime, crime factors, crime classification.

ZIŅAS PAR AUTORIEM

Nikolajs Jefimovs

Lektors, Daugavpils Universitātē
nikolajs.jefimovs@du.lv

Aldona Kipāne

Doktorante, Rīgas Stradiņa
universitātē
aldonakipane@inbox.lv

Vadims Kalašņikovs

Doktorants, Latvijas
Universitātē
ka.vadim@inbox.lv

Jānis Radionovs

Docents, Daugavpils
Universitātē
janrad@inbox.lv

Jeļena Kaļiņina

Doktorants, Daugavpils
Universitātē
tenderness20@inbox.lv

Mārcis Krūmiņš

Lektors, Latvijas Universitātē
marcis.krumins@lu.lv

Ērika Krutova

Docents, Valsts policijas koledža
erika.krutova@koledza.vp.lv

Daina Ose

Docente, Latvijas Universitātē
daina.ose@lu.lv

Zane Sedlova

Doktorants, Latvijas
Universitātē
zane.sedlova@inbox.lv

Viktors Prudņikovs

Doktorants, Rīgas Stradiņa
Universitātē
roben99@inbox.lv

Leila Neimane

Doktorants, Latvijas
Universitātē
leila.neimane@eia.lv

Marina Sumbarova

Asociētais profesors, Baltijas
Starptautiskā Akadēmija
sumbarova.marina@inbox.lv

Aelita Zile

Doktorante, Rīgas Stradiņa
universitātē
aelita_ziile@inbox.lv

Jānis Teivāns-Treinovskis

Profesors, Sociālo zinātņu
fakultātes dekāns, Daugavpils
Universitātē
janis.teivans@du.lv

Deniss Ignatovs

Doktorants, Daugavpils
Universitātē
deniss.ignatovs@gmail.com

VISPĀRĪGĀS PRASĪBAS ZINĀTNISKAM RAKSTAM

Raksta apjoms: 6–7 lpp (A4 formātā).

Raksta manuskripts iesniedzams pa elektronisko pastu ikgadeja.konference@du.lv līdz 14.10.2016. Teksts jāsaliek, izmantojot *Times New Roman* šriftu (*MSWord*); burtu lielums – 12 punkti, intervāls starp rindām – 1,5. Teksta attālums no kreisās malas – 3,5 cm, no labās malas – 2,5 cm, no apakšas un no augšas – 2,5 cm. Ja tiek izmantotas speciālās datorprogrammas, tad tās iesniedzamas kopā ar rakstu.

Raksta anotācija: raksta sākumā tūlīt pēc tā nosaukuma jāievieto informatīva anotācija. Anotācijā jānorāda raksta mērķis un uzdevumi, jāformulē pētījuma problēma, jāparāda novitāte un jāsniedz galvenie secinājumi. Atsevišķā rindkopā jānorāda atslēgas vārdi (termini, kas izsaka rakstā aplūkoto jautājumu būtību). Nepieciešams arī šo atslēgas vārdu tulkojums valodā, kurā ir kopsavilkums.

Raksta kopsavilkums: Rakstiem latviešu valodā kopsavilkums jā sagatavo angļu vai krievu valodā; rakstiem angļu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai krievu valodā; rakstiem krievu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai angļu valodā.

Raksta valoda: literāra, terminoloģiski precīza. Ja autors gatavo rakstu svešvalodā, tad viņam pašam jā rūpējas par raksta teksta valodniecisko rediģēšanu, konsultējoties pie attiecīgās sociālo zinātņu nozares speciālista – valodas nesēja. *Raksti, kuru valoda neatbilst pareizrakstības likumiem, netiks izskatīti un recenzēti.*

Raksta zinātniskais aparāts (atsauces un piezīmes, bibliogrāfija, tabulas, shēmas, diagrammas, grafiki utt.). Atsauces ievietojamas tekstā pēc šāda parauga: (Turner 1990); (Mills 1998); (Bela 1997). Piezīmes un skaidrojumi ievietojami raksta beigās. Tabulas, grafiki, shēmas, diagrammas un citi ilustratīvie materiāli noformējami, norādot materiāla avotu, nepieciešamības gadījumā arī atzīmējot tabulu, grafiku, shēmu izveides (apreķināšanas, datu summēšanas utt.) metodiku. Visiem tādiem materiāliem ir jābūt ar kārtas numuriem un virsrakstiem. Materiāliem jāizveido to elektroniskā versija un jāiesniedz konferences organizatoriem pa e-pastu ikgadeja.konference@du.lv

References (rakstā izmantoto iespieddarbu saraksts) jāveido un jānoformē precīzi pēc šādiem paraugiem:

Monogrāfijām (grāmatām un brošūrām):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologischeskoje voobrazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Rakstiem krājumos:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. pp. 134–150.

Rakstiem žurnālos:

Bela B. (1997) Identitātes daudzveidība Zviedrijas latviešu dzīvesstāstos. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vestis*, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp. (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sotsiologii*, № 1, str. 37–67. (In Russian)

Rakstiem laikrakstos:

Strazdins I. (1999) Matemātika pasaule un Latvija. *Zinātnes Vestnesis*, 8. marts. (In Latvian)

Materiāliem no interneta:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati*. (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

References sakārtojamas autoru uzvārdu vai nosaukumu (ja autors ir institūcija) latīņu alfabēta secībā.

RAKSTI, KURI NEATBILST PRASĪBĀM, NETIKS PUBLICĒTI!

GENERAL REQUIREMENTS FOR THE PAPER

The size of the article: 6–7 ph. (A4 format).

The manuscript of the article is to be submitted by e-mail ikgadeja.konference@du.lv till 14.10.2016. The text should be typed using MS Word *Times New Roman*; the size of letters 12, the interval between lines 1,5. Left margin 3,5 cm; right margin 2 cm; from the top and from the bottom 2,5 cm. If were used special computer programs, they are to be submitted together with the article.

Abstract of the article: in the beginning of the article after title is to be located abstract of the article. In the abstract should be indicated aim, tasks, problem of the research, novelty of the research and main conclusions. The the separate paragraph should be noted key words (terms that reveal the essence of the issues discussed in the article).

Key words should be translated on the language, in which is written abstract of the article.

Summary of the article: for articles in Latvian summary should be prepared in English or Russian; for articles in English summary should be prepared in Latvian or Russian and for articles in Russian summary should be prepared in English or Latvian.

Language of the article: literary, terminologically precise. If the author is preparing the article in a foreign language, the author is responsible for the quality of the language. Author can ask consultation of specialist of relevant social sciences. *Articles in which the language will not follow the rules of spelling, will not be accepted for reviewing.*

Scientific appliance of the article: (references and remarks, bibliography, tabeles, diagrams, charts, graphs and etc.). References in the article should be placed according to this pattern: (Turner 1990); (Миллс 1998); (Bela 1997). Remarks and explanations should be placed at the end of the article. Tables, graphs, diagrams, charts and other illustrative materials in the article should be presented indicating the source of the material and, if necessary, the methods applied to draw up tables, graphs, diagrams, charts (calculation, data summarizing and etc.). All materials should have a number and the title. For these materials should be prepared electronic version, which is to be submitted to Conference Team by e-mail ikgadeja.konference@du.lv

References (the list of sources used in the article) formed and executed in accordance with these samples:

For monographies (books and brochures):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologischeskoje voobrazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Collected articles:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. pp. 134–150.

Articles in journals:

Bela B. (1997) Identitates daudzbarsiba Zviedrijas latviesu dzivesstastos. *Latvijas Zinatnu Akademijas Vestis, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp.* (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sociologii, № 1, str. 37–67.* (In Russian)

Articles in newspapers:

Strazdins I. (1999) Matematiķi pasaule un Latvija. *Zinatnes Vestnesis, 8. marts.* (In Latvian)

Materials from the Internet:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati.* (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

References should be compiled in the Roman alphabet's order according to the authors' names or titles (if the institution is the author).

THE ARTICLES, WHICH DO NOT COMPLY WITH THE GENERAL REQUIREMENTS, WILL NOT BE PUBLISHED!

Maketētāja: **Marina Stočka**

Izdevējdarbības reģistr. apliecība Nr. 2-0197.
Iespests DU Akadēmiskajā apgādā “Saule” —
Vienības iela 13, Daugavpils, LV-5401, Latvija.